

**T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**KAMU AÇIKLARI İLE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARI
ARASINDAKİ ETKİLEŞİM:
1980 SONRASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Hilmi ÜNSAL**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. F. Rifat ORTAÇ**

Ankara – 2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Mdrllğ'ne

Hilmi ÜNSAL'a ait Kamu Açıkları İle demeler Bilânçosu Açıkları Arasındaki Etkileşim: 1980 Sonrası Türkiye rneği adlı çalışma, jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Abdurrahman AKDOğAN

ye Prof. Dr. Z. Sacit ÖNEN

ye Prof. Dr. F. Rifat ORTAÇ

ye Doç. Dr. Selahattin TOGAY

ye Doç. Dr. Ahmet Burçin YERELİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
KISALTMALAR CETVELİ.....	6
GİRİŞ.....	7

I.BÖLÜM

KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARINA İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR

I-KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	10
A.KAMU AÇIĞI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIĞI KAVRAMI.....	10
1.KAMU AÇIĞI VE TÜRLERİ.....	10
1.1.Kamu Açığı Kavramı.....	10
1.2.Kamu Açığı Türleri.....	12
a.Geleneksel (Nakit)Açık-Tahakkuk Açığı.....	12
b.Operasyonel (İşlemsel) Açık.....	13
c.Cari Açık-Yatırım Açığı.....	14
d.Birincil Açık.....	15
e. Gerçek Açık.....	16
2.ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIĞI KAVRAMI.....	18
B-KAMU AÇIKLARININ VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARININ BİLEŞENLERİ	20
1.KAMU AÇIKLARININ BİLEŞENLERİ	20
1.1.Merkezi İdare Açıkları.....	20
1.2.Mahalli İdarelerin Açıkları.....	21
1.3.Kamu Girişimlerinin ve Fonların Açıkları.....	23
1.4.Parafiskal Kurumların Açıkları	24
2.ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARININ BİLEŞENLERİ.....	25
II-KAMU AÇIKLARININ VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARININ NEDENLERİ.....	28
A.KAMU AÇIKLARININ NEDENLERİ	28
1.KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINA BAĞLI NEDENLER.....	28
1.1.Maliye Politikası Aracı Olarak Açık Bütçe Politikası Uygulanması.....	28

1.2.Transfer Harcamalarının Sürekli Olarak Artışı.....	29
1.3.Kamu Harcamalarının Denetimindeki Yetersizlik.....	31
1.4.Yeni Kamu Hizmetlerinin ve Olağanüstü Olayların Neden Olduğu Harcama Artışları.....	32
2.KAMU GELİRLERİNİN YETERSİZLİĞİNE BAĞLI NEDENLER	34
2.1.Vergi Kapasitesinin Düşüklüğü.....	34
2.2.Kayıt Dışı Ekonominin Varlığı.....	35
2.3.Vergi Muafiyet, İstisna ve İndirimlerinin Genişliği.....	37
B. ÖDEMELER BİLÂNCOSU AÇIKLARININ NEDENLERİ	39
1. İHRACAT GELİRLERİNİN YETERSİZLİĞİ	39
2. İTHAL MALLARINA OLAN TALEBİN YÜKSEKLİĞİ.....	40
3. DIŞ BORÇ SERVİSİNİN BÜYÜKLÜĞÜ	41
4. SERMAYE HAREKETLERİ	42
III-KAMU AÇIKLARINI VE ÖDEMELER BİLÂNCOSU AÇIKLARINI KAPATMA YÖNTEMLERİ.....	43
A.KAMU AÇIKLARINI KAPATMA YÖNTEMLERİ	43
1.VERGİ GELİRLERİNİN ARTIRILMASI	43
2.EMİSYON.....	45
3.BORÇLANMA.....	46
3.1.İç Borçlanma.....	47
3.2.Dış Borçlanma.....	49
4.ÖZELLEŞTİRME.....	52
B.ÖDEMELER BİLÂNCOSU AÇIKLARINI KAPATMA YÖNTEMLERİ	56
1.AÇIKLARIN OTOMATİK MEKANİZMALARLA KAPANMASI	56
1.1.Fiyat Mekanizmasının İşleyişi İle Açıkların Kapanması.....	56
1.2.Milli Gelir Artışına Bağlı Olarak Açıkların Kapanması.....	57
1.3.Açıkların Para Arz ve Talebine Bağlı Olarak Kapanması.....	58
2.AÇIKLARIN HÜKÜMET POLİTİKALARI İLE KAPATILMASI.....	59
2.1.Maliye ve Para Politikası Yoluyla Açıkların Kapatılması.....	59
2.2.Devalüasyon Yoluyla Açıkların Kapatılması(Esneklik Yaklaşımı).....	60
2.3.Gelir ve Fiyat Mekanizmasının Birlikte İşleyişleri İle Açıkların Kapanması(Massetme Yaklaşımı).....	61

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

I-KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİME İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	57
A-MUNDELL-FLEMİNG MODELİNE GÖRE İKİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AÇIKLANMASI	63
1.Mundell-Fleming Modeli ve Temel Öngörülleri.....	63
2.Parasal Genişlemeye Bağlı Olarak Ortaya Çıkan İlişki	68
3.Mali Genişlemeye Bağlı Olarak Ortaya Çıkan İlişki	70
B-İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ VE KONUYA İLİŞKİN DİĞER YAKLAŞIMLAR	71
1.İkiz Açıklar Hipotezi.....	71
2. Parasalcı Yaklaşım	77
C.İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNE YÖNELİK ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR	80
1.Rikardocu Denklik Yaklaşımı.....	80
2.İkiz Açıklar Hipotezine Yönelik Diğer Eleştiriler	83
D. KAMU AÇIKLARI İLE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİMİLE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR VE SONUÇLARI	84
II-KAMU AÇIKLARININ ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	87
A. ENFLASYON-DÖVİZ KURU İLİŞKİSİYLE OLUŞAN ETKİLER	87
1.Kamu Açıkları-Enflasyon İlişkisi.....	87
2.Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi	91
B.FAİZ ORANLARI-DÖVİZ KURU İLİŞKİSİNDEN OLUŞAN ETKİLER	92
1.Kamu Açıkları-Faiz Oranları İlişkisi	93
2.Faiz Oranları-Döviz Kuru İlişkisi	95
III-ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARININ KAMU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	98
A.İHRACAT YETERSİZLİĞİNİN KAMU AÇIKLARINI ARTIRICI ETKİLERİ	98
B. DEVALÜASYONUN KAMU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	100

C. DIŞ AÇIĞIN DÖVİZ KURLARI ARACILIĞIYLA KAMU AÇIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	101
IV-VERGİLER VE DIŞ BORÇLARDAN KAYNAKLANAN ETKİLER.....	103
A.VERGİLERDEN KAYNAKLANAN ETKİLER	103
1.Dış Ticaret Vergilerine ya da Vergi Teşviklerine Bağlı Etkiler	103
2.Yurt İçinde Alınan Vergilere ya da Vergi Teşviklerine Bağlı Etkiler	107
B.DIŞ BORÇLANMA VE BORÇ ÖDEMELERİNDEN KAYNAKLANAN ETKİLER.....	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM(1980;2004)

I-TÜRKİYE'DE KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARININ GELİŞİMİ.....	111
A.1980–2004 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK GELİŞMELER.....	111
B.TÜRKİYE'DE KAMU AÇIKLARI	114
1.Kamu Açıklarının Boyutları ve Gelişimi	114
2.Kamu Açıklarının Nedenleri.....	116
2.1.Kamu Harcama Politikalarından Kaynaklanan Nedenler.....	116
2.2. Kamu Finansman Politikasından Kaynaklanan Nedenler.....	118
C. TÜRKİYE'DE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARI	119
1.Ödemeler Bilançosu Açıklarının Boyutları ve Gelişimi.....	119
2.Ödemeler Bilançosu Açıklarının Nedenleri.....	121
D.KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	122
1.Kamu Açıkları İle Ödemeler Bilançosu Açıklarının Karşılaştırılması ..	123
2.Konsolide Bütçe Açıkları İle Cari İşlemler Hesabının Karşılaştırılması	124
II-TÜRKİYE'DE KAMU AÇIKLARI İLE ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM.....	126
A-TÜRKİYE'DE KAMU AÇIKLARININ ÖDEMELER BİLANÇOSU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	126

1. Türkiye’de Kamu Açıkları-Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi	126
1.1.Kamu Açıkları-Enflasyon İlişkisi.....	126
1.2.Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi.....	130
2.Türkiye’de Kamu Açıkları –Faiz Oranları-Döviz Kuru İlişkisi	131
B.ÖDEMELER BİLÂNÇOSUNUN KAMU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	134
1.İhracat Yetersizliği’nin Dış Ticaret Açığı ve Kamu Açıkları Üzerindeki Etkileri	134
2. Yurt İçi Talep Artışlarının Dış Ticaret Açıkları ve Kamu Açıkları Üzerindeki Etkileri	136
C.VERGİLER VE DIŞ BORÇLANMA KANALI	139
1. VERGİLER KANALIYLA ORTAYA ÇIKAN ETKİLEŞİM.....	139
2.DIŞ BORÇLANMA KANALIYLA ORTAYA ÇIKAN ETKİLEŞİM.....	141
2.1.Dış Borçlanma ve Kamu Açıkları.....	141
2.2.Dış Borçlanma ve Ödemeler Bilânçosu Açıkları.....	144
III-EKONOMETRİK ÇALIŞMA.....	146
1.Birim Kök Testlerin Sonuçları	146
2.En Uygun Sistem Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	148
3.Granger Nedensellik Testi Sonuçları	149
4.Regresyon Modeli İle Tahmin (EKK)	150
IV-TÜRKİYE’DE KAMU AÇIKLARI İLE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİMİN İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	152
SONUÇ.....	157
KAYNAKÇA.....	160
EKLER.....	173
A.TEZDE KULLANILAN TABLOLAR	173
B.EKONOMETRİK ANALİZDE KULLANILAN VERİLER.....	179

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.ç.	: Adı geçen çalışma
a.g.t.	: Adı geçen tez
bkz	: Bakınız
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
S.	: Sayfa
vb	: Ve benzeri

GİRİŞ

Toplumun sosyal ve ekonomik refahının artırılması; ülke ekonomisinin istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasıyla yakından ilgilidir. Ekonomik istikrarı bozan temel unsurlardan ikisi, bütçenin ve cari işlemler hesabının açık vermesidir. Bütçe açıkları; enflasyon, faiz oranları ve döviz kurları gibi ekonomik istikrar için temel göstergeler niteliğinde olan değişkenler ile doğrudan etkileşim içerisinde. Cari açık ise ülkenin dış âleme olan yükümlülüklerini göstermekte ve bu yükümlülükler ekonominin genel dengesini bozucu kaynak transferlerine yol açmaktadır. Bütçe açığı ile cari açık, bahsedilen etkilerinin yanında kendi aralarında da etkileşim içerisinde. Bu etkileşimin işleyiş mekanizmasının tespiti, sağlıklı politikaların oluşturulması ve uygulanmasının başarısı konusunda hayati öneme sahiptir.

Bütçe açıkları ile cari açık arasında bir ilişkinin var olup olmadığı konusunda teorik ve ampirik çalışmalar yapılmıştır. Konunun tartışılmaya başlandığından bu yana geçen süreç içerisinde, söz konusu yaklaşımlar gelişmiş, öncekilere göre daha farklı yeni fikirler ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar; başlangıçta bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşırken, özellikle 1990'dan sonra analize sermaye hareketleri de dahil edilmiş ve bütçe açıkları ile cari işlemler dengesi arasında bir ilişkinin olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Yapılan teorik çalışmalardan İkiz Açıklar Hipotezi ve Parasalcı Yaklaşım, kamu açıklarının ödemeler bilânçosu açıklarına yol açtığını savunurken, Ricardo'cu Denklik Teorisi ikiz açıkların olmadığını savunmaktadır.

Ayrıca birçok ülke için farklı ekonometrik modeller kullanılarak bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları/cari işlemler açıkları arasındaki ilişki test edilmeye çalışılmıştır. Değişik ülkeler için yapılan ekonometrik çalışmalarda; iki açık arasındaki ilişki konusunda farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ampirik

çalışmalarda; genel olarak üç farklı sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi, bütçe açıkları ile cari açık arasında bütçe açıklarından cari açığa doğru pozitif bir ilişki vardır. İkincisi, iki değişken arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Üçüncüsü ise iki değişken arasında bir ilişki yoktur. Teorik ve ampirik çalışmaların sonuçları da göstermektedir ki iki açık arasındaki ilişkinin varolup olmadığı, varsa hangi mekanizmayla gerçekleştiğı oldukça karmaşık bir yapı arz etmektedir. Bu tez çalışmasında; konuya ilişkin analiz genişletilerek bütçe açıkları yerine kamu açıkları ve cari açık yerine ise ödemeler bilançosu açıkları kullanılarak “kamu açıkları ile ödemeler bilançosu arasındaki etkileşim” araştırılacak ve 1980–2004 dönemi için Türkiye örneğı üzerinde analiz yapılacaktır. Konunun bu şekilde genişletilerek analiz edilmesinin nedeni, bütçe dışındaki kamu sektörünün açıkları ile dış açığın en geniş tanımıyla görülebildiğı ödemeler bilançosu açıklarının etkileşim kanallarının daha kapsamlı bir şekilde kavranabilmesidir.

Tez üç bölümden oluşturulacaktır. Birinci bölümde kamu açıkları ile ödemeler bilançosu açıklarına ilişkin kavramsal çerçeveye yer verilecek, kamu açıklarının ve ödemeler bilançosu açıklarının türleri açıklanacak, kamu açıklarının ve ödemeler bilançosu açıklarının nedenlerine değinilecektir. Ayrıca kamu açıklarının ve ödemeler bilançosu açıklarının kapatma yöntemleri ve bu yöntemlerin sosyo-ekonomik etkileri analiz edilecektir.

İkinci bölümde; kamu açıkları ve ödemeler bilançosu açıkları arasındaki etkileşim incelenecektir. Burada öncelikle konuya ilişkin teorik yaklaşımlar açıklanacak ve ampirik çalışmaların sonuçları değerlendirilecektir. Daha sonra kamu açıkları ile ödemeler bilançosu açıkları arasındaki etkileşim kanalları analiz edilecektir. Bu kısımda önce kamu açıklarından ödemeler bilançosu açıklarına doğru işleyen etkileşim süreci, sonra da ödemeler bilançosu açıklarından kamu açıklarına doğru işleyen etkileşim süreci incelenecektir. Ayrıca vergilendirme ve borçlanmanın iki değişken arasında ortaya çıkarttığı etkileşime yer verilecektir.

Üçüncü bölümde 1980–2004 dönemi için Türkiye’de kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında bir ilişkinin var olup olmadığı araştırılacaktır. Öncelikle Türkiye’de 1980 sonrasında yaşanan ekonomik gelişmelere değinilecek, kamu açıklarına ve ödemeler bilânçosu açıklarına yol açan nedenler incelenecektir. Ardından kamu açıkları ve ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki etkileşim kanalları analiz edilecektir. Son olarak bir ekonometrik model oluşturularak 1985–2004 dönemi için kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki nedensellik ilişkisi Granger Nedensellik Testi ve Eş Bütünleşme Analizi ile test edilecektir.

I.BÖLÜM

KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARINA İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR

I-KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A.KAMU AÇIĞI VE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIĞI KAVRAMI

1.KAMU AÇIĞI VE TÜRLERİ

1.1.Kamu Açığı Kavramı

Bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri, ihtiyaçlarının giderilmesine bağlıdır. İhtiyaçlar; bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar olarak sınıflandırılabilir. Bireysel ihtiyaçlar, bireylerin bizzat kendileri tarafından veya diğer bireylerle yaptıkları mal ve hizmet mübadeleleriyle giderilebilir. Toplumsal ihtiyaçlar, toplumsal fayda sağladıkları için bireysel ihtiyaçlardan bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Toplumsal fayda sağlayan mal ve hizmetlerin üretimi için bireyler üstü bir örgüt gereklidir. Bu üst örgüt, devlet olarak adlandırılmaktadır. Devlet, topluma yönelik mal ve hizmetlerin üretilmesini ve sunumunu gerçekleştirmek üzere, söz konusu mal ve hizmetlerin üretim şekillerine, niteliklerine ve sunum şekillerine göre örgütlenmiştir. Toplumsal ihtiyaçların giderilmesi amacıyla çeşitli kurum ve kuruluşlardan oluşan bu örgüt, kamu kesimini oluşturmaktadır. Kamu kesimi, ekonomik yapı içerisinde önemli yer tutmakta; ekonomik kararların alınmasında ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde önemli roller üstlenmektedir.

Kamu kesiminin örgütlenme biçimi ve büyüklüğü devlet anlayışına göre değişmektedir. Sosyalist devlet anlayışında, özel mülkiyetin ve piyasa

ekonomisinin çok sınırlı olmasından dolayı, ekonominin %95'ten fazlasını kamu kesimi oluşturmaktadır. Bu tür ülkelerde özel ve toplumsal mal ve hizmetlerin tamamına yakını devlet tarafından arz edilmektedir. Dolayısıyla kamu kesimi mal ve hizmetlerin tamamını karşılayacak şekilde örgütlenmiştir. Liberal devlet anlayışında ise özel mülkiyetin ve piyasa ekonomisinin varlığı kamu kesiminin sınırlarını ve etki alanını daraltmaktadır. Liberal anlayışta; tüm topluma fayda sağlayan, tüketimde rekabetin ve dışlamanın mümkün olmadığı temel nitelikli mal ve hizmetlerle, üretim konusunda piyasanın başarısız olduğu özel mal ve hizmetlerin kamu kesimi tarafından üretilmesi öngörülmektedir. Dolayısıyla bu anlayışta kamu kesiminin büyüklüğü, bahsedilen mal ve hizmetlerle paralellik arz etmektedir. Kamu kesiminin bileşenleri ve büyüklüğü sosyalist devlet anlayışına nazaran daha dardır. Kapitalist devlet anlayışında, ekonomik faaliyetler kamu ve özel kesim arasında çeşitli ağırlık düzeylerinde dağılmaktadır. Toplumsal faydanın, dışsallıkların ve tüketimde rekabetin olmadığı mal ve hizmetlerde ağırlık kamu kesiminde iken piyasa koşullarında alınıp satılabilen özel nitelikli mal ve hizmetlerde özel kesim ağırlıklıdır. Kamu kesiminin büyüklüğü ve bileşenleri kamu kesiminin ağırlık derecesine göre şekillenmektedir.

Kamu kesiminin kapsamının ve fonksiyonlarının belirlenmesi, kamu açığı kavramının tanımlanmasında belirleyici rol oynamaktadır. Kamu kesimi içinde örgütlenmiş olan kurum ve kuruluşlara fonksiyonlarını ifa edebilmeleri için yasal düzenlemelerle harcama yapma yetkisi verilmekte ve harcamalarını finanse etmek için yine yasal düzenlemelerle kaynak tahsis edilmektedir. Ancak bazen kamu kesiminde yer alan kurum ve kuruluşların yapmaları gereken harcamalar çeşitli nedenlerden dolayı, kamu gelirlerinden fazla olabilmektedir. Bu durumda kamu kesimi açıkları oluşmaktadır. Buna göre kamu kesimi açıkları; bireysel ve /veya toplumsal fayda sağlamaya yönelik mal ve hizmet üretiminde bulunmak üzere, kamu kesimi içerisinde örgütlenmiş olan kurum ve kuruluşların gelir toplamının, harcama toplamından az olması durumunda ortaya çıkan açık şeklinde tanımlanabilir. Kamu açıkları, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını

karşılamaya yetmemesi durumunda ortaya çıkabileceği gibi hükümetlerin bilinçli bir şekilde açık bütçe politikası uygulamalarına ve önceden öngörülemeyen olağanüstü durumların meydana gelmesine bağlı olarak da ortaya çıkabilmektedir.

1.2.Kamu Açığı Türleri

a.Geleneksel (Nakit)Açık-Tahakkuk Açığı

Geleneksel açık; nakit şeklindeki kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında gerçekleşen negatif farktır¹. Nakit açık olarak da ifade edilen bu açık, hükümetlerin bütçe politikasını uygulamak için ne kadar borçlanmaya gereksinim duyacağını göstermesi açısından kullanışlı bir araçtır². Ancak bu tanımlamaya tüm kamu harcamaları ile kamu gelirleri dâhil edilememektedir. Kamu harcamalarına borç faiz ödemeleri dâhil iken borç anapara ödemeleri dâhil değildir. Kamu gelirlerine de vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler ve bağış ve sübvansiyon şeklindeki gelirler dâhil iken borçlanmayla elde edilen gelirler dâhil değildir (borçlanmayla elde edilen gelirlerle, iç ve dış borçlanma ve Merkez Bankası kaynaklarından yapılan borçlanma kastedilmektedir)³. Borç anapara ödemelerinin kamu harcamalarına dâhil edilmemesi, bu harcamaların cari dönemden önceki dönemlere ait olmasından kaynaklanmaktadır. Kamu gelirlerine borçlanmanın dâhil edilmemesi, borçlanmanın olağanüstü bir gelir kaynağı olarak kabul edilmesinden dolayıdır.

Geleneksel kamu açığı; cari dönem kamu kesimi hesaplarını etkileyen bazı harcama ve gelir kalemlerini kapsam dışı bıraktığı için kamu açıklarını,

¹ Vito TANZİ-Mario I. BLEJER-Mario O.TEİJEİRO : “Effects Of Inflation On Measurement Of Fiscal Deficits: Conventional Versus Operational Measures”, How To Measure The Fiscal Deficit, (International Monetary Fund, 1993), 178

² Mario I.BLEJER-Adrienna CHEASTY: “Measuring The Fiscal Deficit, Overview Of The Issue”, How To Measure The Fiscal Deficit, (International Monetary Fund, 1993), 6

³ Vito TANZİ-Mario I. BLEJER-Mario O.TEİJEİRO:a.g.m., 178

açıkların finansman yöntemlerini ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkabilecek etkileri açıklamak açısından yetersizdir. Borç anapara ödemeleri, her ne kadar geçmiş dönemlerle ilgili bir yükümlülük olsa da cari yıl gelirleri ile ödendiği için cari dönem hesaplarını doğrudan etkilemektedir. Aynı şekilde - ister iç ve dış piyasalardan isterse Merkez Bankası'ndan gerçekleştirilmiş olsun - alınan borçlar ve bu borçların harcama şekilleri, cari dönem bütçe hesaplarını doğrudan etkilemektedir. Bütün bu hesaplar bütçe politikasının oluşturulmasında ve uygulanmasında araç olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden kamu açığı tanımlaması yapılırken, bu hesapların da göz önünde bulundurulması sağlıklı bir analiz yapılabilmesi için gereklidir.

Kamu kesimi açığının tanımlanmasında kullanılan bir diğer kavram “kamu kesimi tahakkuk açığı” kavramıdır. Kamu kesimi tahakkuk açığı; tahakkuk eden kamu harcamaları ile tahakkuk eden kamu gelirleri arasındaki farktır⁴. Bu ayrımın önemi; kamu harcamaları ve gelirleri ile ilgili tüm tahakkukların fiili olarak nakde dönüşmemesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin sermaye mallarının amortismanı tahakkuk hesaplarında görülürken nakit olarak düşülmemektedir⁵. Aynı şekilde tahakkuk eden bazı vergiler, mahsuplar ve indirimler sadece tahakkuk hesaplarında görülürken nakit şeklinde bir ödeme gerçekleşmediği için nakit hesaplarında gözükmemektedir.

b.Operasyonel (İşlemsel) Açık

Geleneksel kamu açığı kavramının yetersizliklerini gidermek amacıyla geliştirilen bir diğer tanımlama işlemsel kamu açığı kavramıdır. İşlemsel kamu açığı; kamu harcamaları içerisinde yer alan faiz ödemelerinin enflasyondan

⁴ Mustafa ÇELEN: Kamu Kesiminin Genel Dengesi ve Kamu Kesimi Finansman Açıkları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, (İstanbul 1999), 36

⁵Mustafa ÇELEN: a.g.t, 36

arındırılmış tutarının hesaba katılmasını öngörmektedir⁶. Enflasyonun mevcudiyeti, toplam faiz harcamalarının bir kısmının nominal harcamalardan oluşmasına neden olmaktadır. Diğer bir ifade ile hesabi anlamda faiz harcamaları reel değerinden daha fazla gözükmemektedir. Ancak devlet reel faiz maliyetlerine katıldığı için toplam kamu harcamalarının hesaplanmasında ve buna bağlı olarak kamusal yükümlülüklerin belirlenmesinde faiz harcamalarının reel kısmı dikkate alınmaktadır. Kamu açığı hesaplanırken faiz ödemeleri üzerinde enflasyondan kaynaklanan nominal artışlar çıkarıldığı için bu açıklar, düzeltilmiş kamu açıkları şeklinde de ifade edilebilir⁷.

Fiyatlar genel düzeyinin artması, yerli para ile ifade edilen menkul değerlerin reel değerlerini azaltıcı etkilere neden olmaktadır. Bu etki kamu kesimi hesapları üzerinde de ortaya çıkabilmektedir. Borç stokunun önemli bir kısmının iç borçlardan oluşması durumunda, enflasyon oranının yüksek olması devletin faiz maliyetlerini azaltmaktadır. Buna bağlı olarak reel borç stoku azalarak borçlanma gereği azalmaktadır. İşlemsel açık tanımlaması ile faiz ödemeleri üzerinde enflasyondan kaynaklanan nominal artışlar, kamu açığı hesaplamasına dahil edilmemektedir.

c.Cari Açık-Yatırım Açığı

Cari açık; cari kamu gelirleri ile cari kamu harcamaları arasındaki farktır. Bu tanımlamada; yatırım harcamaları kamu harcamaları içerisinde çıkarılırken, iktisadi değer satışı vb. şekillerde elde edilen sermaye gelirleri hesaplamaya dâhil edilmemektedir⁸. Bu bakış açısında, cari dönemde gerçekleştirilmesi öngörülen kamu hizmetlerine yönelik olarak yapılan genel nitelikli harcamalar ile cari dönemde elde edilen vergi gelirleri esas alınmıştır. Yatırım harcamalarının

⁶ Vito TANZİ-Mario I. BLEJER-Mario O.TEİJEİRO:a.g.m., 192

⁷ Mario I.BLEJER-Adrienna CHEASTY : a.g.m, 7

⁸ Vito TANZİ : “Fiscal Deficit Measurement, Basic Issue”, ”, How to Measure the Fiscal Deficit, Edited by Mario I. Blejer and Adrienne Cheasty, International Monetary Fund, Washington, 1993, 16

etkisinin ileriki dönemlerde ortaya çıkabileceği dikkate alınarak, bu harcamalar cari açık tanımında kapsam dışı bırakılmıştır.

Yatırım açığı; yatırımlar için gerekli olan sermaye stokunun yetersiz olması nedeniyle ortaya çıkan açıktır⁹. Diğer bir bakış açısıyla, yatırım açığı; sosyo-ekonomik hedefleri gerçekleştirmek amacıyla yapılması gereken yatırımlar için gerekli olan harcamalar ile fiili olarak yapılabilen yatırımlar için yapılan harcamalar arasındaki farktır¹⁰. Kamu sektörü tarafından yapılan yatırımlar; eğitim ve sağlık gibi alanlara yapılan beşeri sermaye yatırımları, fiziki sermaye, ulaştırma ve alt yapı yatırımları, ar-ge yatırımları vb. şekillerde sınıflandırılabilir¹¹. Bu yatırım türlerinin ekonomik verimlilik ve büyüme üzerinde meydana getirebileceği pozitif etkiler genel kabul görmüş bir gerçektir. Sermaye stokunun yetersizliği nedeni ile borçlanarak finanse edilen kamu yatırımlarının uzun vadede sağlayacağı katma değer veya sermaye stokunda meydana getireceği artış, bu yatırımlara bağlı olarak ortaya çıkan açığı kapatabileceği için aslında yatırım açığının oluşmayacağı da savunulmaktadır¹². Diğer taraftan, cari dönemde yapılan yatırımlardan kaynaklanan açıkların ve bu yatırımların gelecek dönemlerde sağlayacağı faydaların matematiksel anlamda ölçülmesinin zorluğu kamu yatırım açığının hesaplanmasını zorlaştırmaktadır.

d.Birincil Açık

Kamu harcamaları ekonomik ayırıma göre; cari, yatırım ve transfer harcamaları şeklinde sınıflandırılmaktadır. Transfer harcamaları içinde en önemli kalem, faiz harcamalarıdır. Birincil kamu açığı; kamu harcamaları toplamından iç ve dış borç faiz ödemeleri düşüldükten sonra kalan tutar ile kamu gelirleri

⁹ Mustafa ÇELEN: a.g.t., 40

¹⁰ Dean BAKER: "The Public Investment Deficit", Briefing Paper, Economic Policy Institute, <http://www.lights.com/epi/virlib/briefingpapers/1998/publici.pdf>, 12.01.2006, 2

¹¹ Dean BAKER:a.g.m., 1-3

¹² İzzettin ÖNDER-Hülya KİRMANİOĞLU: "Kamu Açıklarının Tanımlanması Ölçülmesi ve Etkileri", X.Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994, Alub Salima-Kemer/Antalya, İktisat Fakültesi Yayın No: 554, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No:80, 33

arasındaki harcamalar lehine olan farktır¹³. Bu fark kamu kesimi borçlanma gereği olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifade ile cari yılda gerçekleştirilecek kamu harcamalarının ne kadarlık kısmının borçlanmayla finanse edileceğini gösterir.

Faiz ödemeleri düştükten sonraki harcama toplamı, kamu gelirlerinden az olursa, faiz dışı fazla ortaya çıkar. Faiz dışı fazla, iç borç ve dış borç stokunun eritilmesi için kullanılmaktadır. Ancak faiz dışı fazla vermek için bütçenin diğer kalemlerinden kısıntı yapmak gerekmektedir. Bu kısıntılar, genellikle yatırımlar için ayrılan kaynaklardan yapılmaktadır. Faiz dışı fazla vermek için bütçenin bazı kalemlerinden kısıntı yapılması, devletin temel fonksiyonları arasında yer alan adalet, güvenlik, eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları gibi faaliyetlerin etkin bir şekilde yapamamasına neden olmaktadır.

e. Gerçek Açık

Enflasyon sadece faiz ödemelerini etkilememektedir. Fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi, mal ve hizmetlerin maliyetlerini artırdığı için kamu kesiminin yapacağı cari ve yatırım harcamaları da artacaktır. Dolayısıyla, kamu kesimi finansman gereği artacaktır. Kamu açığı tanımı yapılırken, kamu harcamaları üzerinde enflasyonun meydana getirdiği ve “Patinkin Etkisi” olarak adlandırılan bu etkinin de dikkate alınarak “gerçek kamu açığı tanımı” yapılmaktadır¹⁴.

Kamu açıklarının tanımlanmasında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer unsur; vergi gelirleri üzerinde azaltıcı etkiler meydana getiren, mali-sosyal ve ekonomik amaçlarla vergi sisteminde yer verilen muafiyet, istisna ve indirimlerdir. Söz konusu muafiyet, istisna ve indirimlerin bir kısmı vergi ödeme

¹³ İzzettin ÖNDER-Hülya KİRMANİOĞLU:a.g.m, 33-34

¹⁴ Eliana CARDOSO: “Virtual Deficits and the Patinkin Effect”, IMF Staff Papers, Vol. 45, No.4, (December 1998), International Monetary Fund, 619-620

gücüne ulaşmak amacıyla, bir kısmı ise bazı ekonomik ve sosyal faaliyetlerin teşviki amacıyla ihdas edilmektedir. Sakatlık indirimi, en az geçim indirimi vb. gibi vergi ödeme gücüne ulaşmak amacıyla ihdas edilen uygulamalar, vergi gelirlerini direkt olarak azaltmaktadır. Ancak; yatırım indirimi ve eğitimin teşvikine yönelik harcamaların matrahtan indirilmesi gibi bazı sosyal ve ekonomik faaliyetlerin teşviki amacıyla tanınan muafiyet, istisna ve indirimler ise cari dönem vergi gelirlerini azaltabilir, ancak ilerleyen dönemde vergilendirilebilecek gelirler üzerinde artış sağlayabilir. Vergilendirilmesi gerekirken, vergi kanunlarıyla bazı iktisadi unsurların veya işlemlerin vergi dışı bırakılması, vergi gelirlerini azalttığı için kamu açıklarının artmasına neden olmaktadır. Kamu açığı; gelir ve giderlerin muhasebe kayıtlarına göre tahakkuk etmiş değerleri göz önünde bulundurulabileceği gibi nakit şeklinde gerçekleşmiş değerler de dikkate alınabilir. Dolayısıyla kamu açığı tanımı yapılırken bu uygulamaların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bütün bu açıklamaların sonunda, belli bir dönemdeki kamu açığının hesaplanabilmesi için;

- i. Kamu sektörü içerisinde yer alan tüm kamu kurum ve kuruluşlarının harcamaları, borçlanma ve emisyon dışındaki gelirlerinin reel değeri bulunmalıdır.
- ii. Vergi muafiyet, istisna ve indirimi gibi vergisel teşvikler nedeni ile ortaya çıkan reel vergi kayıpları harcamalara eklenmelidir.
- iii. Nihayet toplam reel harcamalardan reel gelirler düşülerek kamu açığına ulaşılmalıdır.

2.ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIĞI KAVRAMI

Bir ülkede mevcut olan mal, hizmet, sermaye ve işgücü sadece ülke içinde değil aynı zamanda ülkeler arasında da dolaşım halindedir. Bu dolaşım, bilgi-iletişim teknolojisinin ve küreselleşme sürecinin hız kazandığı günümüzde daha da önemli hale gelmiştir. Mal, hizmet ve üretim faktörlerindeki bu hızlı dolaşımın takibi ve kaydı, ülkelerin kendi ekonomik, sosyal ve siyasi politikalarını oluştururlarken ve uygularlarken kullanabilecekleri bir veri ve kontrol aracı niteliğini taşımaktadır. Bu nedenle, ülkeler arasında meydana gelen mal, hizmet ve sermaye hareketleri, ödemeler bilânçosu olarak adlandırılan bir belgeye kaydedilmekte ve bu belgeden izlenmektedir. Ödemeler bilânçosu; belli bir dönemde bir ülkede yerleşik kişi ve kurumların, diğer ülkelerde yerleşik kişi ve kuruluşlarla yapmış oldukları faaliyetlerin ve bu faaliyetlerin neden olduğu açık ve fazlaları denkleştirmek için yapılan rezerv işlemlerinin kaydedildiği sistematik bir kayıt biçimidir¹⁵. Ülkeler arasında gerçekleşen akımlar sürekli olduğu için ödemeler bilânçosu akım değişken niteliğini taşımaktadır. Bu yüzden ülkeler arasında gerçekleşen faaliyetler, ödemeler bilânçosu üzerinde belli bir tarih itibarıyla görülebilmektedir.

Ödemeler bilânçosu genellikle bir yıllık süreleri kapsar. Tanımdaki “yerleşik”, kavramı ülkede devamlı olarak yaşayan gerçek ve tüzel kişileri ifade etmektedir¹⁶. Bu çerçevede bir ülkede bulunan yabancı ülke temsilcileri, yabancı öğretmenler, büyük elçiler, yabancı ülkelerin işletmelerinin temsilcileri ve turistler yerleşik olarak kabul edilmemektedir. Göçmenler, daha fazla ilgili oldukları ülkelerde yerleşik sayılmakta, uluslar arası kuruluşlarda görevli personel, görevli olduğu kuruluşun bulunduğu ülkede yerleşik sayılmaktadır¹⁷. Bir ülkede yerleşik

¹⁵ Halil SEYİDOĞLU: Uluslar Arası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları No:14, Geliştirilmiş 12.Baskı, İstanbul 1998, 340

¹⁶ İlhan YÜCEL: Ödemeler Dengesi Sorunu ve Planlı Dönemde Türkiye'nin Ödemler Dengesi, Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 1973, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1974, 16

¹⁷ İlhan YÜCEL: a.g.e., 17

olmak kaydıyla diğer ülkelerin teşkilatlarına bağlı acenteler, yerleşik olduğu ülkenin ödemeler bilânçosunda gözükrken, çok uluslu şirketlerin işlemleri, ağırlıklarına göre bağlı bulundukları ülkelerin ödemeler bilânçosunda görölmektedir¹⁸.

Ödemeler bilânçosu açığı tanımlayabilmek için bilânçoyu oluşturan temel işlemlerin bilinmesi gerekmektedir. Ödemeler bilânçosu, otonom işlemlerden ve denkleştirici işlemlerden oluşmaktadır. Otonom işlemler; ödemeler bilânçosunu denkleştirme amacı taşımayan ve yerleşik kişi ve kuruluşların yabancılarla yaptıkları ekonomik faaliyetler sonucunda oluşan değerlerin bir araya getirildiği kalemlerden oluşmaktadır¹⁹. Denkleştirici işlemler; ödemeler bilânçosunu denkleştirmek amacıyla yetkili kurumlar tarafından yapılan işlemlerdir. Otonom işlemler ödemeler bilânçosu açıklarının kaynağı niteliğinde iken denkleştirici işlemler açıkları kapatmaya yönelik oldukları için açık tanımında yer almazlar.

Bu bilgiler ışığında ödemeler bilânçosu açığı; otonom kalemlerin açık vermesi olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle, yurt içine giren yabancı sermaye, yapılan ihracat ve tek yanlı transfer girişleri toplamının, yurt dışına çıkan sermaye, yapılan ithalat ve tek yanlı transfer çıkışları toplamından az olması durumu, ödemeler bilânçosu açığı olarak ifade edilebilir. Ödemeler bilânçosu açıkları; potansiyel açık veya görünen(cari) açık şeklinde ikiye ayrılarak incelenebilmektedir. Potansiyel açık; uygulanan dış ticaret ve kambiyo kontrolleri ile teşviklerinin kaldırılması halinde oluşacak açık iken görünür açık, söz konusu kontrol ve teşviklerin mevcudiyeti halinde oluşacak açıktır²⁰.

¹⁸ İlhan YÜCEL : a.g.e., 17

¹⁹ Rıdvan KARLUK: Uluslar arası Ekonomi, Teori ve Politika, Altıncı Baskı, Kırklareli 2002, Beta Basım Yayım Dağıtım, 424

²⁰ Halil NADAROĞLU: Kamu Maliyesi Teorisi, Beta Basım Yayım Dağıtım, (İstanbul 1985), 358

B-KAMU AÇIKLARININ VE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARININ BİLEŞENLERİ

1.KAMU AÇIKLARININ BİLEŞENLERİ

Üretimi ve sunumu kamu kesimince üstlenilen mal ve hizmetlerin türleri ve özellikleri, kamu kurum ve kuruluşlarının örgütleniş biçimini belirlemektedir. Örneğin ülkenin tümüne fayda sağlayan zorunlu eğitim, sağlık, adalet ve güvenlik gibi genel nitelikli hizmetler, merkezi yönetim tarafından üstlenilirken su ve kanalizasyon gibi yerel nitelikli hizmetler yerel yönetim kuruluşları tarafından üstlenilmektedir. Kamu kesimini oluşturan kurum ve kuruluşlar genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir; merkezi yönetim kuruluşları, yerel yönetim kuruluşları, kamu girişimleri, parafiskal kurumlar ve çeşitli amaçlarla ihdas edilen fonlardır.

Kamu kesimi içerisinde yer alan kuruluşların açıkları, toplam kamu açığını oluşturmaktadır. Bu çerçevede kamu açıklarının bileşenleri; merkezi idarenin açıkları, mahalli idarelerin açıkları, parafiskal kuruluşların açıkları, kamu girişimlerinin ve fonların açıklarından oluşmaktadır. Söz konusu kurumlar; yasalarla kendilerine verilen görevleri yapmak için harcama yapmaktadırlar. Bu harcamaların finansmanı için temel kaynak; kendi kanunlarına göre tanınan gelir elde etme hakkı ve gerektiğinde bütçeden yapılan kaynak aktarımlarından sağlanmaktadır.

1.1.Merkezi İdare Açıkları

Bir ülkede kamu kesiminin örgütleniş biçimi, esas itibarıyla topluma sunulacak mal ve hizmetlerin niteliklerine göre şekillenmektedir. Bu bağlamda, ülkenin her tarafında yaşayan bireylere fayda sağlayacak genel nitelikli hizmetlerin üretimi, merkezi idare tarafından üstlenilmektedir. Söz konusu hizmetler; iç ve dış güvenlik, adalet, eğitim, sağlık ve ulaştırma gibi hizmetlerdir. Merkezi idare tarafından sunulan hizmetlerin tam kamusalılık özelliği ağır

basamakla birlikte, yarı kamusal ve özel nitelikli hizmetler de bu idareler tarafından sunulabilmektedir. Merkezi idarenin örgütleniş biçimi, yönetim anlayışına göre şekillenmektedir. Merkezi yönetim sisteminde hizmetlerin büyük bir kısmı merkezi idareye dâhil olan kurum ve kuruluşlar tarafından üslenilmektedir.

Merkezi idareler, belli bir dönemde amaçladıkları faaliyetlerini bütçeleri aracılığıyla düzenlemekte ve gerçekleştirmektedirler. Merkezi idarenin bütçe açıkları; öngördükleri hizmetleri üretmek amacıyla yapacakları harcamaların gelirlerinden fazla olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Merkezi idarenin harcamaları, cari, yatırım ve transfer harcamalarından oluşmaktadır. Gelirleri; vergi gelirleri, mülk ve teşebbüs gelirleri ve özelleştirme vb. işlemlerden elde edilen gelirlerdir. Ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre farklı ekonomik ve sosyal koşullara sahip oldukları için, bu ülkelerdeki bütçe açıklarının boyutları, nedenleri ve etkileri de farklıdır²¹. Bütçe açıkları ve bu açıkların kontrolü, kaynak kullanımında etkinlik, ekonomik kalkınma, istikrar ve gelir dağılımının düzenlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu açıkların finansmanında temel kaynak borçlanmadır. Ancak borçlanmanın sürekli hale gelmesi; faiz transferlerini artırdığı için merkezi idarenin bütçe açıkları üzerinde artırıcı baskı oluşturabilmektedir.

1.2.Mahalli İdarelerin Açıkları

Toplumsal ihtiyaçların karşılanması için genel nitelikli hizmetlerin yanında, bir ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarının karşılanması için yerel nitelikli hizmetlerin de üretilmesi gerekmektedir. Yerel nitelikli hizmetler; su, kanalizasyon, temizlik, yerel alt yapı ve yerel ulaşım hizmetleri gibi hizmetlerdir. Yerel ihtiyaçları karşılamak amacıyla hangi hizmetlerin sunulması gerektiğinin

²¹ Haluk EGELİ : “Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları”, www.canaktan.org, 12.01.2006, 1-2

tespiti ve bu hizmetlerin etkinlik ve verimlilik ilkelerine göre sunulmasının merkezi idare tarafından gerçekleştirilmesinin zorluğu ve doğurabileceği olumsuz sonuçlar, mahalli idarelerin kurulmasına neden olmuştur. Mahalli idareler; belli bir coğrafi alanda yaşayan yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan, görev ve yetkileri yasalarla belirlenen özel gelir, bütçe ve personele sahip kamu tüzel kişileridir²². Mahalli idarelerin yöneticilerinin belirlenmesi, ülkelerin siyasi yapılarına göre farklılık göstermekle beraber, genel eğilim yerel halk tarafından seçilmesi şeklindedir. Mahalli idareler; genellikle merkezi idareye bağımlı olmakta, görev ve yetkileri ve kaynakları büyük ölçüde merkezi idare tarafından belirlenmektedir²³. Mahalli idareler; kendi içerisinde il özel idareleri, belediyeler ve köyler şeklinde alt idarelere ayrılmaktadır. Merkezi idare sahip olduğu kaynakları, ekonomik kalkınma, ekonomik istikrar ve gelirin yeniden dağılımı gibi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanırken mahalli idareler yerel nitelikli hizmetlerin üretilmesi amacıyla kullanılmaktadırlar²⁴.

Toplumun ihtiyaçlarının giderilmesi için öncelikle merkezi ve yerel yönetimler arasında hizmet bölüşümünün gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Hangi hizmetin hangi idare tarafından üretileceğinin belirlenmesinden sonra gelir tahsisinin de yapılması gereklidir. Mahalli idarelerin gelirleri; merkezi yönetimce tahsis edilen vergi gelirlerinden, şerefiye ve harç gelirlerinden, ticari ve sınai faaliyet gelirleriyle bağış ve yardımlardan oluşmaktadır²⁵. Söz konusu gelirlerin harcamalardan az olması durumunda, mahalli idarelerin bütçeleri açık vermektedir. Bu açıklar hazine yardımları ile kapatılabileceği gibi borçlanma yoluyla da finanse edilebilecektir. Açıkların borçlanma yoluyla finanse edilmesi

²² Ahmet ULUSOY- Tekin ACAR: Mahalli İdareler Maliyesi, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2002, 17

²³ Nihat FALAY: "Yerel Yönetimlerin Finansman Açıkları, Kamu Kesimi Finansman Açıkları", X.Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994, Alub Salima-Kemer/Antalya, İktisat Fakültesi Yayın No: 554, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No:80, 205

²⁴ Nihat FALAY: a.g.t., 205

²⁵ Ahmet ULUSOY- Tekin Acar: a.g.e., 71

durumunda, genellikle borçlar hazine tarafından garanti edilmektedir. Bu borçlar mahalli idareler tarafından ödenmediği takdirde, hazine tarafından üstlenilmektedir. Hazinesin borçları nihayetinde merkezi idarenin borcu olduğu için mahalli idarenin borcu merkezi idarenin borcu haline gelmektedir.

1.3.Kamu Girişimlerinin ve Fonların Açıkları

Devlet; varoluş sürecinde önceleri adalet, savunma eğitim gibi toplumun ortak tüketimine konu olan temel nitelikli hizmetleri üretirken, zamanla ortaya çıkan sosyal ve ekonomik gereksinimler nedeniyle bireyler için özel fayda sağlayan mal ve hizmetlerin de üretimini üstlenmiştir²⁶. Bazı özel mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretilmesi; fonksiyonel devlet anlayışının bir gereğı olarak ortaya çıkmıştır. Özel sektörün sermaye yetersizliğinin olduğu dönemlerde ve mali monopollerin olduğu sektörlerde devlet bizzat işletme(girişim) kurarak piyasaya üretici olarak girmiştir. Kamu girişimleri, piyasa koşullarında faaliyet gösterebileceğı gibi tekel işletmesi şeklinde de kurulabilmektedir²⁷. Piyasa koşullarında kurulan girişimler özel sektör firmaları gibi kar amacı güderlerken, tekel niteliğindeki kamu girişimleri kamu yararı üretmek amacıyla kurulmaktadırlar. Ancak mal ve hizmet piyasalarında tam rekabet koşulları geliştikçe her iki türdeki girişimlerin de özelleştirilmeleri hızlanmıştır.

Kamu girişimleri, merkezi idare bütçesinin dışında ayrı bir bütçeye ve yönetim sistemine sahiptirler. Kuruluş mevzuatlarıyla faaliyet alanları ve görevleri belirlenmiştir. Gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucunda, kar elde edebilecekleri gibi zarar da edebilirler. Zarar etmeleri durumunda bütçeleri açık

²⁶ Özhan ÇETİNKAYA: "Kamu Maliyesinde Kamu İşletmeciliğinin Yeri ve Analizi (Döner Sermayeli İşletme Uygulamasının Analizi)", 16.Türkiye Maliye Sempozyumu, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 28-31 Mayıs 2001, Naturland Tatil Köyü, Kemer/Antalya, 1

²⁷ Peter STELLA: "Toward Defining And Measuring The Fiscal Impact Of Public Enterprises", How To Measure The Fiscal Deficit, Edited By Mario I. Blejer And Adrienne Cheasty, International Money Fund, 1993, 208-209

vermektedir. Kamu girişimleri; yönetim zaaflarından, denetim yetersizliğinden ve faaliyet alanlarının mevcut kaynakları ile finanse edilemeyecek kadar geniş olmasından dolayı açık verebilirler. Dönem sonunda verilen açıklar; genel bütçeden yapılan aktarımlarla kapatılmaya çalışılmaktadır. Ancak her zaman açıkların katılması mümkün olmamaktadır.

Kamu kesimini oluşturan kurumlardan birisi de fonlardır. Fonlar; Yasayla, belirli amaçları gerçekleştirmek için kurulurlar. Finansman kaynakları kuruluş yasalarında öngörülen kaynaklardan yapılan kesintilerden oluşur. Fonun niteliği ve amacına göre finansman ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Ancak bazı fonların kesinti suretiyle elde ettikleri kaynaklar, amaçlarını gerçekleştirmek için yetmeyebilir. Bu durumlarda fonlar açık vermektedir. Fon açıkları oldukça küçük boyutlu olsalar da kamu kesimi açıkları içerisinde yer almaktadır.

1.4.Parafiskal Kurumların Açıkları

Sosyal refah devleti anlayışıyla birlikte, devletin sunduğu hizmetlerin kapsam ve maliyetinde meydana gelen artışlar, merkezi idare bütçesini ve yönetim sistemini zorlar hale gelmiştir. Merkezi idare bütçesi üzerinde meydana gelen iş yükünün ve parasal maliyetlerin azaltılması için özellikle bazı gruplara fayda sağlayan hizmetlerin ayrı bir yasayla merkezi idare bütçesinin dışında üretilmesi ve sunulması fikri doğmuştur. Ortaya çıkan bu yeni fikirler çerçevesinde parafiskal kuruluşlar ortaya çıkmıştır²⁸.

Parafiskal kuruluşlar; merkezi idare bütçesinin dışında yer alan ve sadece kendi üyelerine hizmet sunan kuruluşlardır²⁹. Amaçlarına göre; sosyal, mesleki ve ekonomik parafiskal kuruluşlar olarak sınıflandırılırlar. Parafiskal kuruluşların temel finansman kaynağı; prim, aidat, kesinti vb. adlarla üyelerinden sağlanan

²⁸ Abdurrahman AKDOĞAN: Kamu Maliyesi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Onuncu Baskı, Gazi Kitabevi (Ankara 2005), 31

²⁹ Abdurrahman AKDOĞAN:a.g.e., 31

ödeneklerdir. Parafiskal kuruluşların faaliyet alanları nispeten dar olmakla birlikte özellikle sosyal parafiskal kuruluşlar sosyal güvenlik hizmetlerini üstlendikleri için geniş bir alanı etkileyebilmektedirler. Sosyal parafiskal kuruluşlar olarak da adlandırılan sosyal güvenlik kuruluşlarının sundukları hizmetler; sağlıktan, kaza, emeklilik ve sakatlık sigortası hizmetlerine kadar geniş bir hizmet yelpazesini kapsamaktadır³⁰. Aynı zamanda sosyal parafiskal kuruluşlarda hizmetin maliyetine katlanan bir kişi iken hizmetten yaralanan birden fazla olabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı zaman zaman sosyal güvenlik kuruluşları açık vermektedir. Bu açıklar; parafiskal kurumların açıklarının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları; bütçeden yapılan aktarımlarla kapatılabilmektedir.

2.ÖDEMELER BİLÂNCOSU AÇIKLARININ BİLEŞENLERİ

Ödemeler bilânçosu hesapları; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve resmi rezervler hesabı olmak üzere üç ana hesap kaleminden oluşmaktadır³¹. Bunlara ilaveten ödemeler bilânçosu kalemlerine çeşitli nedenlerle kayıt edilemeyen bazı işlemler “net hata ve noksan” adı altında başka bir kalemden izlenmektedir. Bu kalem, dönem sonunda bilânçoyu denkleştirici fonksiyon görmektedir. Cari işlemler hesabına mal ve hizmet hareketleri kaydedilmekte, sermaye hesabına sermaye hareketleri kaydedilmekte, resmi rezervler hesabına ise ödemeler bilânçosunu denkleştirmek amacıyla Merkez Bankası tarafından gerçekleştirilen rezerv işlemleri kaydedilmektedir.

Cari işlemler hesabını oluşturan alt hesaplar; mal ticareti, hizmet ticareti ve tek taraflı transferlerdir. Mal ticareti; diğer ülkelerle yapılan mal ihracatı ile ithalatını ifade etmektedir. Mal ticaretinde fiziki bir mal hareketi olduğu için bu

³⁰ Vincenzo GALASSO-Paola PROFETA: “The Political Economy Of Social Security: A Survey”, European Journal Of Political Economy, Vol.18(2002), (1–29), 2

³¹ John PIPPENGER : “Balance-of-Payment Deficits:Measurement and Interpretation”, Federal Reserve Bank of St.Louis Review, November 1973, <http://www.research.stlouisfed.org>., 7

hesap “görünür ticaret” olarak da adlandırılmaktadır³². Hizmet ticareti; diğer ülkelerle gerçekleştirilen hizmet ihracatı ve ithalatını ifade etmektedir. Bu işlemde fiziki bir mal hareketi olmadığı için, uluslar arası hizmet ticareti “görünmez ticaret” olarak da adlandırılmaktadır³³. Turizm, uluslararası taşımacılık, uluslararası bankacılık ve sigortacılık gibi hizmet türleriyle ilgili gelir ve giderler ile yurt dışı işçi gelirleri, yabancı sermaye yatırımlarının gelir ve giderleri, özel ve resmi kurumların yapmış oldukları yurt dışı hizmetlerden doğan gelir ve giderler hizmet ticareti olarak kabul edilmekte ve cari işlemler hesabına kaydedilmektedir. Tek yanlı transferler; belli bir karşılık ödemeksizin diğer ülkelerden yapılan satın alma gücü aktarımlarıdır. Resmi, özel ve uluslar arası kuruluşlar tarafından yapılan bağış ve hibeler tek yanlı transfer niteliğindedir.

Sermaye hesabı; bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların diğer ülkelerde yapmış oldukları fiziki sermaye yatırımları ile mali fon aktarımlarından oluşmaktadır³⁴. Aynı şekilde bir ülkede, diğer ülkelerin yapmış oldukları bu tür işlemler de sermaye hesabına kaydedilmektedir. Tahvil ve bono alımları, kar amaçlı yabancı sermaye yatırımları ve spekülasyon amaçlı sermaye yatırımları bu gruba dahildir. Dış borçlar, sermaye hesabına kaydedilirken faiz ödemeleri dış ticaret işlemlerinin uluslar arası hizmet ticareti kısmına kaydedilmektedir.

Resmi rezervler hesabı; Merkez Bankası'nın ödemeler bilânçosunu denkleştirmek amacıyla gerçekleştirdiği işlemlerin kaydedildiği hesaptır. Ödemeler bilânçosu açık veya fazla verdiği zaman, Merkez Bankası bilânçoğu denkleştirmek için döviz rezervlerini, altın rezervlerini, Özel Çekme Haklarını kullanır. Açıkları kapatmak; ülkenin uluslar arası rezervlerini azaltırken ödemeler bilânçosunun fazla vermesi ülkenin uluslar arası rezervlerini artırmaktadır. Resmi rezerv işlemleri; ödemeler bilânçosunu denkleştirici işlemler olarak ifade edilmektedir.

³² Rıdvan KARLUK; a.g.e, 426

³³ Rıdvan KARLUK; a.g.e, 426

³⁴ Halil SEYİDOĞLU: a.g.e., 349

Ödemeler bilânçosunda ortaya çıkan açıklar; merkez bankasının rezerv işlemleri ile denkleştirildiği için aslında ödemeler bilânçosu her zaman kaydi olarak dengededir. Dengesizlik, bilânçonun mal ve hizmet hareketleri ile sermaye hareketlerinin kaydedildiği kısım için söz konusu olmaktadır. Bu kısma bağlı olarak oluşan açık, cari işlemler açığı ile sermaye hesabı açığının toplamından oluşmaktadır. Cari işlemler açığı; mal ve hizmet ihracatının ve tek yanlı transfer girişleri toplamının, mal ve hizmet ithalatı ve tek yanlı transfer çıkışları toplamından az olması durumunu ifade etmektedir. Mal ve hizmet ihracatının ithalatından az olması durumunda ise dış ticaret açığından söz edilmektedir. İhracat ve ithalat yurt içi üretim ve kişi başına düşen milli gelirle doğrudan bağlantılı olduğu için dış ticaret açığı milli geliri doğrudan etkilemektedir.

Sermaye hesabı açığı; bilânçonun sermaye hesaplarını oluşturan kalemlerinin açık vermesinden kaynaklanmaktadır. Belli bir dönemde yurt içine giren sermaye, yurt dışına çıkan sermayeden az olursa sermaye hesabı açık vermektedir. Uluslar arası sermaye hareketleri daha çok ülkelerde sermayenin getirisine bağlı olarak hareket ettiği için bir ülkedeki sermaye açığı genellikle sermayeyi cezbeden yatırım araçlarının ve teşvik unsurlarının olmamasından kaynaklanmaktadır. Cari işlemler açığı her zaman dış ticaretin ve sermaye hesabının birlikte açık vermesinden kaynaklanmamaktadır. Bazen dış ticaret işlemlerini oluşturan kalemler dengede iken sermaye hesabını oluşturan kalemler açık verebilir ya da tersi durum olabilir. Bu nedenle cari açık incelenirken mal ve hizmet hareketleri ile sermaye hareketlerini oluşturan tüm kalemlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

II-KAMU AÇIKLARININ VE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARININ NEDENLERİ

A.KAMU AÇIKLARININ NEDENLERİ

Kamu açıkları; büyüme, enflasyon, faiz oranları, konjonktürel hareketler, olağanüstü olaylar, kayıt dışı ekonomi vb. gibi birçok faktörle ilişkili olduğu için, açıkların oluşumu veya artışı birçok nedene bağlıdır. Ancak genel bir bakışla, bu açıklar esas itibariyle kamu harcamalarının artışından veya kamu gelirlerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda kamu açıklarının nedenleri; kamu harcamalarının artışına bağlı nedenler ve kamu gelirlerinin yetersizliğine bağlı nedenler şeklinde sınıflandırılarak incelenecektir.

1.KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINA BAĞLI NEDENLER

1.1.Maliye Politikası Aracı Olarak Açık Bütçe Politikası Uygulanması

Devlet ekonomik kalkınmayı ve istikrarı sağlamak amacıyla piyasanın işleyişine müdahale edebilmektedir. Devletin ekonomiye müdahale araçlarının başında bütçe gelmektedir. Konjonktürel yapıya göre bütçe açıkları veya fazlaları verilerek bu araçtan yararlanılmaktadır. Özellikle kalkınma ve istihdamı artırmak amacıyla uygulanan açık bütçe politikası; kamu açıklarının artmasına yol açan bir müdahale niteliğindedir. Kamu açıklarının artması diğer ekonomik parametreleri etkilediği için, ekonomik yapının işleyişini olumsuz etkilemeyecek koşullarda uygulanmalıdır.

Maliye politikası aracı olarak açık bütçe politikası, 1930'lu yıllarda önerilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Devletin; ekonomiye müdahale etmesine karşı olan tarafsız devlet anlayışını savunan klasik iktisadi düşüncenin 1929 yılında yaşanan iktisadi krizden çıkışta çözümsüz kalması, keynesyenler tarafından ileri

sürülen müdahaleci devlet anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur³⁵. Modern anlayış olarak da kabul edilen bu yaklaşıma göre; ekonomi her zaman dengede değildir. Ekonomiyi dengeye getirmek için, ekonominin içinde bulunduğu duruma göre toplam talep ve arzda değişiklik yapılarak ekonominin dengeye gelmesi sağlanabilir. Bu amaca ulaşmak için devlet; maliye politikası araçlarını kullanarak ekonominin işleyişine müdahale edebilir. Açık bütçe politikasıyla devletin ekonomiye müdahalesi bu amacı gerçekleştirmek için kullanılabilen maliye politikası araçlarından birisidir.

Ekonomide toplam talep yetersizliğinden kaynaklanan bir durgunluğun veya dengesizliğin olması durumunda, ekonomiyi canlandırmak için veya dengeye getirmek için kamu harcamaları artırılarak açık bütçe politikası uygulanabilir. Kamunun cari ve yatırım harcamalarının artırılması; bir taraftan toplam talebi artırarak ekonomiyi canlandırırken bir taraftan da çarpan mekanizmasını devreye sokarak milli geliri ve istihdamı artırmaktadır³⁶. Milli gelir ve istihdam artışları sağlayan bu politikanın uygun zamanda ve gerektiği şekilde uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde artan kamu açıkları, ekonomik istikrarı bozabileceği gibi kamu finansman politikasının uygulanmasını da zorlaştırabilecektir.

1.2. Transfer Harcamalarının Sürekli Olarak Artışı

Transfer harcamaları, devletin üretim faktörü satın almadan yaptığı karşılıksız harcamalardır³⁷. İktisadi ve sosyal amaçlarla yapılan bu tür harcamalar, milli gelir üzerinde doğrudan bir artış sağlamayan sadece çeşitli toplum kesimleri veya grupları arasında kaynak transferine neden olan

³⁵ Süreyya HİÇ : “ Keynesgil Sistem Maliye ve Para Politikaları Temel İlkeleri”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu’na Armağan, Otuz yedinci Seri, -Yıl 1996/1997, İstanbul Üniversitesi Yayını, Yayın No:4100, Emek Matbaacılık, (İstanbul 1998), 27

³⁶ Beyhan ATAÇ: Maliye Politikası, Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No;118, (Eskişehir 1994), 277–278

³⁷ Şerafettin AKSOY: Kamu Maliyesi, Filiz Kitabevi, (İstanbul 1991), 110

harcamalardır³⁸. Transfer harcamaları, iktisadi ve sosyal transferler olarak sınıflandırılabilir. İktisadi transferler; tarımın desteklenmesi, ihracatın artırılması, sermaye birikiminin artırılması gibi çeşitli iktisadi faaliyetlerin desteklenmesi amacıyla ve borç faizlerinin ödenmesi amacıyla yapılan harcamalardır. Sosyal transferler; emekliler ve dul, yetim, maluller gibi gelir düzeyi düşük olan kesimlere yönelik olarak bütçeden yapılan aktarmalardır.

Bütçeden yapılan transfer harcamaları; sosyal refah devleti ilkesinin bir gereği olarak gelir dağılımının düzenlenmesi, refahın artırılması ve ekonomik yapının sektörler itibarıyla gelişiminin sağlanması için gereklidir. Ancak transfer yapılacak alanın rasyonel bir şekilde seçilmesi ve aktarılabilecek kaynakların kamu finansman dengesi göz önünde bulundurularak yapılması gereklidir. Transfer harcamalarının kapsamının genişlemesi veya yapılan aktarımların sürekli olarak artması, kamu harcamalarını artırarak kamu açıklarının oluşumuna veya artışına neden olmaktadır.

Önemli boyutlarda kamu açıklarına neden olan transfer harcamaları; borç faiz ödemeleri, görev zararları, sosyal güvenlik transferleri ve KİT transferleri gibi harcamalardır. Özellikle borç faiz ödemeleri, bir taraftan kamu açıklarını artırmaya devam ederken bir taraftan da kamu finansman politikasının uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde dış borç faiz ödemeleri, kamu finansman politikasını zorlaştırmasının yanında kamu açıklarına neden olduğu gibi ödemeler bilançosu açıklarına da neden olmaktadır. KİT'lere ve sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferler, kamu kesimi finansman dengesinin bozulmasına neden olarak kamu kaynaklarının kullanımında etkinliğin ve verimliliğin sağlanmasını engellemektedir.

³⁸ İsmail TÜRK: Maliye Politikası, Güncelleştirilmiş 12.Baskı, Turhan Kitabevi, (Ankara 1998), 34

1.3.Kamu Harcamalarının Denetimindeki Yetersizlik

Parlamente demokrasilerde kamu harcaması yapılmasını gerekli kılan kararlar, parlamentolarda alınmakta ve toplumsal tercihleri yansıttığı kabul edilmektedir. Söz konusu kararların uygulama aşamasına geçmesi, kamusal kaynak kullanımını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla harcamacı kuruluşlar, toplumun tercihi uygun şekilde ve kalitede mal ve hizmet üretimini en az maliyetle, en uygun koşullarda ve rasyonel bir şekilde gerçekleştirmekle yükümlüdürler. Bu yükümlülüğün yerine getirilip getirilmediğinin kontrolü, kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan harcamaların denetlenmesi ile gerçekleştirilmektedir. Kamu harcamalarının denetimi iki açıdan önem arz etmektedir. Bunlardan birisi üretilen kamusal hizmetlerin toplumun tercihlerini karşılayıp karşılamadığının denetlenmesinin gerekliliğidir. Diğer gerek kamusal kaynak temini için yararlanılan finansal yöntemlerin denetlenmesi gerekse bu kaynakların harcama şekillerinin ortaya çıkardığı sonuçların denetlenmesi gerekliliğidir.

Kamu harcamalarının denetimi, bütçenin hazırlanması aşamasında, uygulanması aşamasında ve hesap dönemi sonunda yapılabilir³⁹. Ancak esas denetim, harcamalar yapıldıktan sonra dönem sonu hesapları üzerinde yapılan denetimdir. Hazırlık aşamasında yapılan denetim, yasama organı tarafından, uygulama aşamasında yapılan denetim, ilgili bakanlıklar tarafından, hesap dönemi sonunda yapılan denetim ise yüksek denetim kuruluşları tarafından yapılan denetimdir.

Kamu harcamalarının denetiminin yetersizliği; bazı kamu kurum ve kuruluşların yasal olarak denetim kapsamına alınamamış olması, bütçe

³⁹ H. Ömer KÖSE: Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Denetim, Sayıştay Yayınları, Araştırma/İnceleme/ Çeviri Dizisi: 12, (Ankara 2000), 9

sisteminin karmaşıklığı, denetim kuruluşlarının bilimsel ve teknik donanımlarının yetersizliği gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir.

Kamusal kaynak aktarım kararları alınırken, yapılması gereken yasama denetiminin yetersiz olması, harcama yapılmaması gereken alanlara harcama yapılmasına neden olabileceği gibi bazı hizmetlerin iç içe girmişliği nedeni ile mükerrerliğe neden olarak daha fazla harcamanın yapılması sonucunu doğurabilecektir. Harcamalar gerçekleştirilirken, uygulamacı kuruluşlar veya kendilerine yetki verilen denetim kuruluşlarının denetimi yetersiz olursa, öngörülen alanların dışında harcama yapılabileceği gibi belirli bir alana yapılan harcamalarda öngörülenden daha fazla harcama yapılması söz konusu olabilecektir. Nihayet, dönem sonu hesapları üzerinden yüksek denetim kurumları tarafından yapılan denetimin yetersiz olması, önceki aşamalarda denetim dışı kalan faaliyetlerin gözden kaçırılmasına, harcamalarda usulsüzlük yapanların denetlenmemesine neden olabilecektir.

Kamu harcamalarının yeterli düzeyde denetlenememesi, kamusal kaynak kullanımında israfa neden olmaktadır. Kamusal kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılmaması, kamu harcamalarını artırarak kamu açıklarının oluşumuna veya mevcut açıkların daha fazla artmasına neden olabilecektir.

1.4.Yeni Kamu Hizmetlerinin ve Olağanüstü Olayların Neden Olduğu Harcama Artışları

Bir ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve sosyal koşullar devletin fonksiyonlarına da yön vermekte ve kamu kesimi tarafından üstlenilen kamusal hizmetlerin kapsamı ve nitelikleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır⁴⁰. Gerek

⁴⁰ Abdurrahman AKDOĞAN: "Topluma Sunulan Hizmetlerin Kapsamı ve Nitelikleri İle Finansman Yöntemlerindeki Değişim ve Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, (Kış 2001), 208

yurt içinde gerekse uluslararası sahada ortaya çıkan gelişmeler ve değişimler devletin üstlenmiş olduğu hizmetleri çeşitlendirmekte ve artırmaktadır.

Ülke içinde kentlere yönelik göçler, güvenlikten alt yapı hizmetlerine kadar birçok alanda yeni hizmetlerin doğmasına yol açmakta, bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, toplumsal fayda sağlayan yeni eğitim hizmetlerini ortaya çıkarmakta ve hizmetlerin üretim ve sunum biçimlerinde yeni yöntemlerin geliştirilmesini sağlamaktadır. Savunma alanında geliştirilen yeni yöntemler, devlete bu alana yönelik yeni yükümlülükler getirmektedir. Uluslar arası sahada meydana gelen ekonomik ve siyasi bütünleşmeler, tüm dünya açısından olumsuz sonuçlar doğuran çevre kirliliği, terörizm ve küresel ısınma gibi olgular global anlamda yeni hizmetlerin doğmasına neden olmakta ve devletin üstlenmiş olduğu görevleri artırmaktadır.

Günümüzde genel kabul gören sosyal refah devlet anlayışı; ekonomik istikrarın ve kalkınmanın sağlanması, milli gelirin artırılması ve gelir dağılımının düzenlenmesi gibi makro hedeflerin gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Ekonomik krizler, doğal felaketler ve savaşlar gibi olağanüstü durumlar bu amaçların gerçekleştirilmesinin önünde bir engel niteliğini taşımaktadır. Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması görevi de bir kolektif kurum olan devlete düşmektedir.

Ülke içinde veya ülke dışında ortaya çıkan gelişmelerin doğurduğu yeni kamu hizmetleri, devletin üstlenmiş olduğu görevleri artırdığı için kamu harcamalarını da artırmaktadır. Aynı dönemlerde vergi gelirlerinde ve vergi dışı normal gelirlerde ilave harcamaları karşılayacak düzeyde bir artış olmazsa kamu açıkları ortaya çıkacak veya mevcut kamu açıkları daha da artacaktır.

2.KAMU GELİRLERİNİN YETERSİZLİĞİNE BAĞLI NEDENLER

2.1.Vergi Kapasitesinin Düşüklüğü

Vergi kapasitesi, bir ekonomide vergilendirilebilecek potansiyel kaynaklardan oluşmakta ve vergilendirmenin sınırlarını ifade etmektedir⁴¹. Vergi kapasitesi, vergi ödeme gücü kavramı ile yakından ilgili bir kavramdır. Bu yönüyle bakıldığında; bir ülkede vergi kapasitesinin, ülkede yaşayanların vergi ödeme güçlerinin toplamından oluştuğu söylenebilir. Vergi kapasitesinin düşük olması, kamu harcamalarını finanse etmeye yetecek kadar vergi toplanmasını engellediği için kamu açıklarının temel nedenlerindendir.

Vergilendirmeye konu teşkil eden unsurların gelir, servet ve harcamalar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, vergi kapasitesinin yeterli olup olmadığı konusunda bir yargıya varılabilmesi için vergilendirilebilecek gelir kaynaklarının, servet unsurlarının ve harcamaların incelenmesi gereklidir. Vergi kapasitesinin bir göstergesi olan gelir; üretim faktörlerinin üretim sürecine sokulması sonucu elde edilen kazanç ve iratlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda gelirin unsurları; ticari ve zirai kazançlar, ücretler ve serbest meslek kazançları, menkul ve gayri menkul sermaye iratları ve değer artış kazançları ile arazi kazanç ve iratlardır. Bir ülkede, üretimin canlılığı, istihdamın yüksekliği, faktör veriminin yüksekliği, finansal piyasaların, ulusal ve uluslar arası ticaretin gelişmişliği, üretim faktörü sahiplerinin daha fazla gelir elde etmelerini sağlayacağı için vergi kapasitesini de artıracaktır. Aksi durumların varlığı, vergiye tabi gelirin yetersizliği nedeni ile düşük vergi kapasitesine yol açacaktır. Bu koşullara sahip olan ülkelerde vergi gelirleri, harcamaları finanse edecek düzeyde olmadığı için kamu açıkları ortaya çıkabilecektir.

⁴¹ Abdurrahman AKDOĞAN: a.g.e, 176

Vergi kapasitesinin göstergesi olarak servet incelendiğinde; servet transferleri, servet değer artışları ve servet kazançları vergilendirmenin konusunu oluşturmaktadır. Bir ülkede marjinal tasarruf eğiliminin yüksek olması, servet oluşumu için ana koşuldur. Marjinal tasarruf eğiliminin yüksekliği, kişi başına düşen milli gelirin yüksekliğine bağlıdır. Dolayısıyla gelir dağılımı ve kişi başına düşen milli gelirin yüksekliği, vergi kapasitesi ile paralellik arz etmektedir⁴². Servet değer artışları ve servet kazançlarının yüksekliği ekonominin gelişmişlik düzeyi ile yakından ilgili olduğu için vergi kapasitesini de etkilemektedir.

Vergi kapasitesinin göstergelerinden birisi de vergilendirmeye konu teşkil eden harcamaların düzeyidir. İster ülke içinde isterse ülkeler arası olsun, mal ve hizmet ticaretinin canlılığı vergilendirilebilecek kapasiteyi artıran etmenlerden birisidir. Bu nedenle piyasa ekonomisinin gelişmiş olduğu ülkelerde vergilendirilebilecek kapasite daha yüksek olmaktadır. Vergilendirilebilecek kapasite arttıkça, etkin bir vergi sisteminin ve denetimin olması koşulu ile vergi gelirleri artacak ve kamu kesimi dengesinin sağlanması açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkacaktır.

2.2.Kayıt Dışı Ekonominin Varlığı

Kamu gelirlerinin yetersizliğine bağlı olarak kamu açıklarına neden olan faktörlerden birisi kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin varlığıdır. Genel anlamıyla kayıt dışı ekonomi; mevcut belgelendirme yöntemleri ile belgelenemediği için ve istatiski yöntemlerle ölçülemediği için milli gelir hesaplarına dahil edilemeyen ekonomik faaliyetler olarak ifade edilebileceği gibi vergisel açıdan; vergi ödememek veya daha az ödemek için vergi idaresinin bilgisi dışına çıkarılan ve

⁴² Özhan ULUATAM: Kamu Maliyesi, Genişletilmiş 4. Baskı, Savaş Yayınları, (Ankara 1991), 247

kamu gelirlerinde azalmaya yol açan tüm işlemler ve faaliyetler olarak ifade edilebilir⁴³.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kapsamı; beyan dışı ekonomik faaliyetler, enformel ekonomik faaliyetler ve yasadışı ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır⁴⁴. Beyan dışı ekonomik faaliyetler; gerçekleştirilmesi konusunda yasal bir kısıtlama veya yasak olmayan faaliyetlerdir. Bu tür faaliyetler gerçekleştirilmesine karşın defter ve belgelerle tevsik edilip vergi idaresine bildirilmemektedir. Bu nedenle de vergi dışı kalmaktadır. Enformel ekonomik faaliyetler; gerçekleştirilmesinde herhangi bir yasal sınırlama olmamakla beraber özellikleri gereği milli gelir hesaplamalarına yansıtılamamaktadır. Öz tüketime yönelik tarımsal üretim, çocuk bakıcılığı, ev kadının evdeki çalışmaları gibi faaliyetler bu kapsam içinde yer almaktadır. Söz konusu faaliyetler genellikle çok küçük ekonomik katkılar sağladıkları için vergilendirilmemektedir. Dolayısıyla vergi hâsılatında çok fazla azalmaya neden olmamaktadırlar.

Yasa dışı ekonomik faaliyetler; kayıt altına alınamadıkları için vergi dışında kalmaktadırlar. Fuhuş, eroin ticareti ve mafyacılık faaliyetleri bu kapsama dahildir. Ancak bu tür faaliyetler yasal olmasalar bile verginin konusu ve kapsamına girdikleri müddetçe vergilendirilmeleri gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden en fazla vergi kaybına neden olanlar birinci gruptaki beyan dışı faaliyetlerle üçüncü gruptaki yasa dışı ekonomik faaliyetlerdir.

Vergilemede kayıt dışı işlem ve faaliyetlerin temel nedeni mükelleflerin vergi dışı kalmak istemeleri, vergi sisteminin tüm ekonomik faaliyetleri kavrayamaması ve vergi denetiminin yetersizliğidir. Mükellefler; vergi yükünün

⁴³ Emine KOBAN : “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 16, S:3, Güz Dönemi, 1998, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/koban/koban2.html>, 12.01.2006, 2

⁴⁴ İzzettin ÖNDER: “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme”, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:23-24, (Ekim 2000-Mart 2001), <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/19.htm>, 12.01.2006, 1-2

belli mükellef grupları üzerinde yoğunlaşması, vergi oranlarının olması gerekenden daha yüksek olması, geleceklerini garanti altına almak, kamu hizmetlerinden daha az yararlandıklarını düşünmek, alınan vergilerin sosyal adaleti bozduğuna inanmak gibi nedenlerle vergi ödemek istemeyebilmekte ve kayıt dışına çıkma teşebbüslerine girişebilmektedirler. Vergi mevzuatının vergi ödeme gücünün göstergeleri olan gelir, servet ve harcama unsurlarının tümünü kapsamaması, vergilendirilmesi gereken ekonomik faaliyet ve işlemlerin kayıt dışında kalmasına neden olmaktadır.

Vergi mevzuatının tüm ekonomik faaliyetleri kapsayacak şekilde oluşturulması; bazı kişilerin, konuların ve muamelelerin vergi dışında kalmasının engellenmesi için yeterli değildir. Buna ilaveten vergiyi doğuran olayın gerçekleştirilmesinden verginin tahsiline kadar geçen tüm aşamalarda ortaya çıkabilecek kayıp ve kaçakları önleyecek etkin ve etkili bir denetim sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Vergi denetiminin etkinliği; verginin konusu ile mükellef arasında meydana gelen vergiyi doğuran olayın tespitinden verginin tahsiline kadar geçen tüm süreçlerin tam olarak kavranması ile gerçekleştirilebilir⁴⁵. Özellikle beyan dışı kalan ekonomik faaliyet ve işlemlerin tespit edilerek vergilendirme kapsamına alınması güçlü bir vergi denetim mekanizmasının oluşturulması ile gerçekleştirilebilir. Vergi denetimi, vergi sistemi içinde yer alan bazı otokontrol mekanizmaları ile sağlanabileceği gibi bu konuda oluşturulmuş denetim birimleri ve yetiştirilmiş özel denetim elemanları ile de sağlanabilir.

2.3.Vergi Muafiyet, İstisna ve İndirimlerinin Genişliği

Vergilendirmenin kamu harcamalarının finanse edilmesi şeklindeki mali amacının yanında gelirin yeniden dağılımı, ekonomik istikrarın ve kalkınmanın sağlanması gibi mali olmayan amaçları da vardır. Vergi sistemi oluşturulurken

⁴⁵ Salih TURHAN: Vergi Teorisi ve Politikası, Filiz Kitabevi, (İstanbul 1998), 81-83

bu amaçlar göz önünde bulundurularak, bazı sosyal ve ekonomik faaliyetlerin teşvikine yönelik düzenlemeler yapılmaktadır. Vergi harcaması olarak adlandırılan olgu, bu düzenlemelerden birisidir. Vergi harcaması, sosyal ve ekonomik amaçlarla bazı faaliyetlerin teşvik edilmesi için sağlanan ve vergi hâsılatını azaltan vergisel teşvikler olarak tanımlanabilir⁴⁶. Vergi gelirlerini azaltan unsurlar; muafiyet, istisna ve indirimler, vergi kredileri, oran indirimleri ve vergi ertelemeleridir⁴⁷. Vergi sistemlerinde bu düzenlemelere yer verilmesi bazı kesimlere vergisel ayrıcalıklar sağladığı gibi vergi hâsılatını da düşürmektedir.

İdeal bir vergi sisteminin, ülkeyi borçlanmaya mahkûm etmeden kamu harcamalarının finansmanına yetecek düzeyde kamu gelirini sağlaması, ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilememesi ve diğer ülkelerin vergi sistemlerinden çok büyük farklılıklar arz etmemesi gerekmektedir⁴⁸. Vergilemenin sosyal amaçlarının gerçekleştirilmesi, sistem içinde bazı muafiyet, istisna ve oran indirimlerine yer verilmesini gerekli kılmaktadır. Aynı şekilde ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için gerekli olan tasarrufların ve sermaye birikiminin oluşturulması, yatırımların yapılması ve ihracatın artırılması için de bazı vergisel teşviklerin olması gereklidir. Ancak sosyal ve ekonomik amaçlarla vergi sistemine konulan bu teşvikler, vergi hâsılatını düşürerek vergi erozyonuna neden olduğu için ekonomik ve sosyal dengeler göz önünde bulundurularak oluşturulmalıdır. Bu etkenlere bağlı olarak vergi hâsılatının düşmesi kamu harcamalarını finanse edebilecek düzeyde gelirin toplanmasını engellediği için kamu açıklarına neden olmaktadır⁴⁹. Vergilemenin mali amacı göz önünde

⁴⁶ Niyazi ÖZKER : “Vergi Hukuku ve Bütçe Politikalarında Vergi Harcaması Olgusu ve Uygulanabilir Etkinliği”, e-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, www.e-akademi.org.tr, 12.01.2006, 1

⁴⁷ Filiz GİRAY: “Vergi Harcamaları: Harcama Vergileri Açısından Analizi”, Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, (Bursa 2002), 27-52

⁴⁸ Vito TANZİ-Howel ZEE: “Tax Policy In Developing Countries”, International Monetary Fund, (March 2001), <http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues27/#5>, 12.01.2006, 1

⁴⁹ Javad KHALİLZADEH - Shirazi&Anwar SHAH, “Tax Reform In Developing Countries”, Finance&Development, 1991, Vol:28, No:2, 44-46, Çev. Ersan ÖZ: Gelişmekte Olan Ülkelerde

bulundurulmadan vergi sisteminde vergi harcamalarına yer verilmesi kamu finansman dengesini bozarak kamusal kaynak gereksinimini artıracaktır.

B. ÖDEMELER BİLÂNCOSU AÇIKLARININ NEDENLERİ

1. İHRACAT GELİRLERİNİN YETERSİZLİĞİ

Bir ülkenin dış âlem ile olan ilişkilerinin en başta gelen unsuru ihracattır. İhracat; dış dengenin sağlanması ve milli geliri artırması yönüyle makroekonomik açıdan iki boyutlu bir öneme sahiptir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları cari açık probleminin başında ihracatın yeterli seviyede olmaması gelmektedir. İhracat yetersizliğinin nedenleri; ekonominin reel yapısından kaynaklanan problemler, uluslar arası piyasalarda rekabet yetersizliği, yerli paranın aşırı değerlenmesi, yabancı ülkelerin ithalat talebindeki azalmalar şeklinde sıralanabilir⁵⁰.

Ekonominin reel yapısından kaynaklanan problemlerin başında ihracata yönelik üretim yapabilme konusundaki yetersizlik gelmektedir. Üretim için gerekli sermayenin yetersiz olması, mevcut teknolojik koşulların yabancı ülkelere göre daha geri düzeyde olması, üretim faktörlerinin yetersiz veya yüksek maliyetli olması, ihracata yönelik üretimin yapılmasını olumsuz etkilemektedir.

Uluslar arası piyasalarda faaliyet gösteren firmalar; diğer firmalarla rekabet edebilmek için para değerinin aynı olduğu varsayıldığında iki temel kriteri sağlamak zorundadırlar. Bu kriterler; yüksek ürün kalitesi ve üretim maliyetlerinin düşüklüğüdür. Görece yüksek maliyetli ve düşük kaliteli ürünlerle uluslar arası piyasalara çıkan firmaların pazarlama olanaklarının yetersizliği, bağlı oldukları ülkelerin dış ticaret dengesinin açık vermesi üzerinde bir baskı unsuru

Vergi Reformu", Vergi Dünyası, Nisan 2002, http://www.ceterisparibus.net/arsiv/e_oz1.doc, 12.01.2006, 1-2

⁵⁰ Halil SEYİDOĞLU: a.g.e., 462

niteliğindedir. Ürün maliyetlerinin yanında ulaşım maliyetleri ve reklam-tanıtım çalışmaları da ihracatı etkileyen unsurlar arasındadır. Yurt içi talep düzeyinin yüksekliği; yurt içi üretimin büyük bir kısmını massediyoorsa(emiyoorsa), bu durumda da ihracat yetersizliği ortaya çıkabilmektedir.

Yapısal problemlerin bir diğeri ise yurt içi fiyat artışları ve yerli paranın aşırı değerlenmesidir⁵¹. Yerli paranın aşırı değerli olması, yerli firmaların uluslar arası mal ve hizmet piyasalarında rekabet edebilme imkânlarını sınırladığı için ihracatı olumsuz etkilemektedir. Uygulanan para ve döviz kuru politikaları sonucunda yerli paranın yabancı paralar karşısında değerli hale gelmesi ihracatı azaltan bir diğeri etmemdir.

Yabancı ülkelerin ithalat talebindeki azalma veya ithalat talebini başka ülkelere kaydırması, ülkelerin ihracatını azaltmaktadır. Ülke parasının görece değer kaybetmesi, ithal edilen ürünlerin görece daha ucuz olarak başka ülkelere bulunabilmesi, ihracat yapılan yabancı bir ülkede meydana gelen milli gelir azalışları, ihracatçı ülkelerin ihracat imkânlarını kısıtladığı için dış açığa sebebiyet vermektedir.

2. İTHAL MALLARINA OLAN TALEBİN YÜKSEKLİĞİ

Aşırı ithalat artışları veya ihracatın ithalatı karşılama oranının azalması dış ticaret açıklarının oluşması konusunda tetikleyici rol oynamaktadır. İthalat artışları, ithalata dayalı büyüme politikaları, üretime yönelik aramalı yetersizliği, yerli malların fiyatlarının reel olarak yüksek olması ve tüketici tercihlerindeki değişme gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

⁵¹Khim-Sen LIEW, Kian-Pig LIM-Huzaimi HUSSAIN: "Exchange Rate And Trade Balance Relationship: The Experience Of Asean Countries", <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/it/papers/0307/0307003.pdf>, 12.01.2006, 3

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, üretim için gerekli olan sermayenin ve ara mallarının yetersiz olması, ithalatı artıran temel etkenlerdir. Yerli paranın yabancı paralar karşısında görece değerli olması, yabancı ürünleri yerli ürünlere göre ucuz hale getirdiği için ithalat artışlarını kamçulamaktadır. Tüketici alışkanlıklarının değişmesi, moda, yurt içinde üretilmeyen yeni ürünlerin icadı, yabancı ürünlerin daha kaliteli olması gibi nedenler tüketici tercihlerini ithal ürünlere doğru kaydırabilmektedir.

Dış ticaret ve vergi mevzuatında ithalatı teşvik edici düzenlemeler ve yasal boşluklar ithalatı artıran bir diğer etmendir. Örneğin ithal ürünler üzerindeki vergi oranlarının yerli mallarinkine oranla düşük olması veya muafiyet-istisna kapsamına alınması ithalata ivme kazandırmaktadır.

3. DIŞ BORÇ SERVİSİNİN BÜYÜKLÜĞÜ

Dış borçlanma, ödemeler bilânçosunu iki yönlü olarak etkilemektedir. Borcun alındığı aşamada yurt içine finansal kaynak girişi olduğundan dolayı ödemeler bilânçosunu denkleştirici işlev görürken anapara ve faizlerin ödenmesi aşamasında denkliliği bozucu etkilere neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle alınış aşamasında yurt içine sermaye transferi gerçekleşmekte iken ödeme aşamasında yurt dışına sermaye transferi gerçekleşmektedir⁵². Dış borçların ekonomik yapı üzerindeki etkisi; alınan borcun sağladığı katma değer ile borcun anapara ve faiz ödemelerinin maliyetine bağlıdır. Eğer dış borçlanma, maliyetini aşacak düzeyde bir artık değer bırakmışsa ekonomik kalkınmaya katkı sağlamış olur.

Dış borçlanma ister kamu isterse özel kesim tarafından gerçekleştirilmiş olsun ödemeler bilânçosuna kaydedilmektedir. Ülkenin dış borç stokundaki artış; direkt olarak dış borç servisini de artırmaktadır. Çünkü dış borç faiz ödemeleri,

⁵² Harun BAL: Uluslar Arası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No:222, (İstanbul 2001), 13

stok üzerinden hesaplanmaktadır. Bir ülkede belli bir dönemde gerçekleştirilen dış borç anapara ve faiz ödemeleri, ihracat gelirlerini aştığı takdirde dış açığın artış eğilimi hızlanmaktadır. Dış âlem gelirlerinin borç servisini karşılayamaması durumunda, öz kaynaklara başvurulmaktadır. Dış borç servisinin öz kaynakla finanse edilmesi yurt dışına negatif sermaye transferine neden olmakta ve ülkenin ekonomik refah düzeyini azaltmaktadır.

4. SERMAYE HAREKETLERİ

Bir ülke ile dış âlem arasındaki sermaye hareketleri cari işlemler hesabının en önemli unsurlarından birisidir. Ülkeye giren dış kaynaklı sermaye, dış açıkların kapatılması yönünde rol oynarken ülkeden çıkan sermaye dış açıkları artırıcı rol oynamaktadır.

Ülkeler arasında finansal serbestleşme sürecinin hızla geliştiği günümüz koşullarında, yabancı sermaye akımlarının tercihleri çeşitli faktörlere bağlıdır. Yabancı sermayeye yön veren temel faktörler, risk ve getiridir. Bu bağlamda; fiyat istikrarının sağlandığı, resmi işlemlerin oldukça basit olduğu, yatırımların çeşitli teşvik politikaları ile desteklendiği ülkeler yabancı sermaye sahiplerince tercih edilmektedir⁵³.

Bunun yanında ekonominin istikrarsız yapısı, yatırım olanaklarının yetersizliği, sermayenin getirisinin görece dış dünyadan düşük olması, vergi sisteminin caydırıcı etkileri vb. durumlarda yabancı sermayeyi çekmek bir yana yerli sermaye de yurt dışına kayabilmektedir.

⁵³ Hasan SABİR: "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar", Dış Ticaret Dergisi, TC. Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ekim 2002, Sayı 26, 2

III-KAMU AÇIKLARINI VE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARINI KAPATMA YÖNTEMLERİ

A.KAMU AÇIKLARINI KAPATMA YÖNTEMLERİ

Veri bir kamu açığının kapatılmasında kullanılabilen finansman yöntemleri; ek vergiler, emisyon, borçlanma ve özelleştirme olarak sıralanabilir. Kamu açığının büyüklüğü ve ekonomik yapı dikkate alınarak açığın kapatılmasında hangi yöntemden ne kadar yararlanılacağı belirlenir. Ancak bu finansman yöntemlerinin hepsinin farklı avantajları ve dezavantajları vardır.

1.VERGİ GELİRLERİNİN ARTIRILMASI

Vergi gelirlerinin artırılması; vergi dışı kalan kesimlerin vergilendirme kapsamına alınması, vergi oranlarının artırılması ve ek vergiler konulması yöntemleriyle gerçekleştirilebilir. Geniş muafiyet ve istisna uygulamaları veya kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin varlığı, vergi erozyonuna neden olmaktadır. Amacı aşan muafiyet ve istisna uygulamaları daraltılarak vergi matrahı artırılabilir. Benzer şekilde kayıt dışı kalan kesimler tespit edilerek vergilendirmeye tabi tutulursa vergi hasılatı artırılabilir. Bu iki yol kamu açıklarının kapatılmasında başvurulabilecek en sağlıklı yollardandır. Ancak hükümetler için bu tür vergi politikalarını uygulamak siyasi açıdan pek tercih edilmemektedir.

Kamu açıklarının kapatılmasında zaman zaman başvurulabilen kaynaklardan birisi ek vergilerdir. Özellikle ekonomik kriz, savaş, deprem vb. olağanüstü durumlarda siyasi iktidarlar artan kamu harcamalarını karşılamak üzere ek vergiler koymaktadırlar. Alınan ek vergiler, kamu açıklarının kapatılmasında katkı sağlamalarına karşın vergilendirme ilkeleri olarak kabul edilen bazı ilkelere aykırı sonuçların doğmasına neden olabilmektedirler.

Ek vergiler çeşitli şekillerde uygulanabilir. Gelir üzerinden alınan vergilerde, bir önceki dönemde elde edilen gelir dikkate alınarak ek yükümlülükler getirilebilmekte, harcamalar üzerinden alınan vergilerde ya oran artırımı yapılarak ya da alınan vergi başka bir ad altında ikinci bir defa daha alınarak uygulanabilmektedir. Servet üzerinden alınan vergilerde ise yine oran artırımı yapılabildiği gibi önceden alınan verginin tekrar alınması yoluna gidilebilmektedir.

Zaman zaman kamu açıklarını finanse etmek amacıyla alınan ek vergiler, vergilendirme ilkelerine aykırı uygulamalara neden olabilir. Modern devlet anlayışında devletler; hem sosyal devlet ilkesini hem de hukuk devleti ilkesini benimsemişlerdir. Sosyal devlet ilkesi ve hukuk devleti ilkesi birleştirilerek “sosyal hukuk devleti” şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal devlet; sosyal adaleti, sosyal güvenliği ve sosyal refahı sağlamayı üstlenmiştir. Hukuk devleti ise bireylerin ve toplumun temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını ve gözetilmesini gerektirmektedir. Vergilerin hem bireysel hem de sosyal yönleri olduğu için sosyal hukuk devleti, vergilendirme yetkisini sınırlamaya yönelik bazı unsurları bünyesinde taşımaktadır. Ek vergiler; sosyal hukuk devletinin vergide genellik, eşitlik, adalet, hukuki güvenlik ve vergi ödeme gücü ilkelerine aykırılık teşkil edebilmektedir⁵⁴.

Alınan ek vergilerin ekonomik açıdan bazı olumsuz etkileri ortaya çıkabilmektedir. Öncelikle tasarrufların aşırı vergilendirilmesine neden olduğu için sermaye birikimini azaltabilmektedir. Buna ilaveten üretici ve tüketicilerin üretim ve yatırım kararlarını değiştirmelerine neden olabilecektir.

⁵⁴ F.Rifat ORTAÇ: “Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Düzenlenen Ek Vergi Uygulamasının Vergi Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi”, Türk Hukuk Dünyası Dergisi, Sayı 1, (Mayıs 2000), 30

2.EMİSYON

Hükümetler, kamu açıklarını kapatmada, emisyon(para basma) yöntemine de başvurabilmektedirler. Para basma yoluyla kamu finansman ihtiyacının karşılanması, enflasyonist finansman olarak adlandırılmaktadır⁵⁵. Enflasyonist finansmanla, satın alma güçleri enflasyondan daha az artan kesimlerden enflasyon vergisi adı altında bir kaynak transferi söz konusu olur. Bu yöntemle elde edilen reel satın alma gücü senyoraj geliri olarak ifade edilmektedir. Ekonomi ve maliye literatüründe bazen aynı anlamda kullanılan senyoraj geliri ve enflasyon vergisi kavramları farklı anlamlar ifade etmektedirler. Senyoraj; para basma konusundaki monopol gücünün bir sonucu olarak, yürütme organının para basarak elde ettiği reel geliri ifade eder⁵⁶. Diğer bir ifadeyle hükümetin enflasyona neden olmadan para arzını artırarak elde ettiği gelir, senyoraj geliri olarak kabul edilmektedir. Elde edilen bu gelir ekonomide meydana gelen reel milli gelir artışına eşit olmaktadır. Buradaki reel gelir kavramı, para basma sonucu elde edilen nominal kamu gelirinin enflasyondan arındırılması sonucu bulunan reel tutardır. Dolayısıyla ellerinde nakit tutanların reel gelirlerinde bir aşınma söz konusu olmadığından bu gelir enflasyon vergisinden farklıdır⁵⁷.

Maliye literatüründe Enflasyon vergisi kavramı yerine enflasyonun vergi etkisi kavramı da kullanılmaktadır. Enflasyon vergisi; ellerinde para tutanların, enflasyonun bir sonucu olarak uğradıkları reel gelir kaybını ifade eder⁵⁸. Enflasyonist ortamlarda gelir ve servetlerini nakit olarak taşıyanlar enflasyon karşısında reel satın alma gücü kaybına uğrayacaklardır. Bu satın alma gücü

⁵⁵ Haneî ASLAN: Enflasyonist Finansman Politikası, Ak-Bil Yayıncılık (Bursa 1997), 97

⁵⁶ Haneî ASLAN: a.g.e., 94

⁵⁷ Refia YILDIRIM: "Türkiye'de Enflasyon Vergisi Üzerine Bir Deneme" , Ç.Ü. S.B.E. Dergisi, (Cilt:4-1996), 154

⁵⁸ Ömer Faruk ÇOLAK-Murat ATAN: "Bütçe Açıklarının Finanse Etmeye Yönelik Politikaların Etkileri", V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Çukurova Üniversitesi, Adana, 20-22 Eylül 2001, 5

kayı, mükellefler üzerinde vergi etkisi meydana getirmektedir. Bireyler üzerinde meydana gelen bu negatif etki, enflasyonun vergi etkisi olarak tanımlanmaktadır⁵⁹.

Senyoraj geliri elde edilmesi için mutlaka enflasyonun varlığı gerekli değildir. Enflasyon olmadan da senyoraj geliri elde edilebilir. Şöyle ki; ekonomi büyüyorsa, reel para tabanı talebi artacaktır ve bu talep yürütme organının para politikasını kullanarak enflasyona neden olmadan karşılanabilecektir⁶⁰.

Para basma yoluyla elde edilen gelirler, kamu açıklarının kapatılmasında yarar sağlamasına karşın sosyo-ekonomik yapı üzerinde ortaya çıkabilecek birçok olumsuz etkiyi de beraberinde getirmektedir. Herhangi bir karşılık olmaksızın (reel milli gelir artışı olmaksızın) para basmak suretiyle piyasadaki para arzının artırılması, fiyatlar genel düzeyini yükselterek piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatını artıracaktır. Mal ve hizmet fiyatlarındaki sürekli artış, enflasyona neden olmaktadır⁶¹. Enflasyon olgusunun mevcut olduğu bir ülkede; ekonomik istikrar bozulacak, ekonomik istikrardaki bu bozulma ekonomik kalkınma ve gelirin adil dağılımını da olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle kamu açıklarının kapatılmasında para basma yönteminin kullanılması, rasyonel bir finansman yöntemi olarak kabul edilmemektedir.

3.BORÇLANMA

Kamu açıklarının sayısal olarak ifade edilmesinde yaygın olarak kullanılan kavram kamu kesimi borçlanma gereğidir. Kamu açıklarının umumiyetle borçlanmayla finanse edilmesi, bu kavramın doğmasında etkili olmuştur.

⁵⁹ İsmail ENGİN: "Enflasyonun Vergi Etkisi ", GÜ. İ.İ.B.F. Dergisi Cilt 2, Sayı 1, (Güz 2000), 98-99

⁶⁰ Hanefi ASLAN:a.g.e, 96

⁶¹ Ömer ARASIL: "Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Denge Üzerindeki Etkileri ", (Yorum) X.Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994, Alub Salima-Kemer/Antalya, İktisat Fakültesi Yayın No: 554, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No:80, 63

Borçlanma; klasik iktisadi anlayışta ancak çok zor durumlarda kalındığında başvurulabilen olağanüstü bir finansman yöntemi olarak kabul edilmişken modern anlayışta her zaman başvurulabilen bir para ve maliye politikası aracı olarak kabul edilmiştir. Günümüzde hemen hemen bütün ülkeler kamu açıklarının kapatılmasında borçlanmaya başvurmaktadırlar. Kısa vadede açıkların kapatılmasında olumlu katkılar sağlayan borçlanmanın başarısı bazı koşulların gerçekleşmesine bağlıdır. Borçlanma; borcun sağlandığı kaynağa göre iç borçlanma ve dış borçlanma olarak sınıflandırılmaktadır.

3.1.İç Borçlanma

Kamu açıklarının kapatılması amacıyla alınan iç borçlar; fon piyasalarında kamu kesiminin ağırlığını artırdığı için kaynak kullanım biçimlerini de değiştirmektedirler. Şöyle ki; piyasadaki yatırımcılar tarafından kullanılması gereken kaynakların iç borçlanma mekanizmasıyla kamu kesiminin finansman açıklarının kapatılmasında kullanılması, kaynak kullanımına da yön vermektedir. Kaynak kullanıcıları ile kaynak kullanımlarındaki bu değişiklik, kuşkusuz bazı sosyo-ekonomik etkilere yol açacaktır. Kaynak kullanıcılarının değişmesi kaynak kullanım amaçlarını değiştirecek ve kaynak kullanıcılar tercihleri doğrultusunda kaynakları yönlendireceklerdir. Bu doğrultuda kaynak kullanım şekilleri değişecek, kaynak maliyetleri değişecek, kaynak kullanımında etkinlik değişecektir.

İç borçlanmanın yol açtığı etkiler, genel olarak ekonomik etkiler ve sosyal etkiler olarak sınıflandırılabilir. Bu etkiler incelenirken göz önünde bulundurulması gereken hususlar; borçların kaynakları, vade yapısı ve geri ödenmesi gibi durumlardır. İç borçlanmanın ekonomik etkilerinde akla gelen ilk olgu, dışlama (crowding out) olgusudur. Dışlama, kamu kesimine ait borç senetlerinin getirilerinin yüksek olmasından dolayı tasarrufların kamu kesimine akması nedeniyle özel kesim kaynaklarının azalmasıdır. Kamu kesiminin yüksek

getirili ve riski nispeten düşük tahvil ihracı, özel yatırımlar için gerekli kaynakları finans piyasalarından çektiği için, ekonomik kalkınmaya hız kazandıran yatırımlar yapılamamaktadır. Ancak kamu kesimi tarafından transfer edilen kaynaklar, özel kesimin yapacağı yatırımlar kadarlık bir yatırım gerçekleştirilmesinde kullanılırsa bu durumda ekonomik kalkınma olumsuz etkilenmeyebilir.

İç borçlanmayla enflasyon arasında da ilişkiler vardır. Borcun kaynağı açısından bakıldığında; hane halklarından yapılan bir borçlanma bankalardan yapılan bir borçlanmaya göre enflasyonist baskıya neden olmamaktadır. Çünkü bankalardan yapılan borçlanmada kaydi para unsuru devreye girmekte ve para arzını artırmaktadır. Borçların alınması aşamasında ortaya çıkan bir diğer etki, toplam talebin kısılmasıdır. Ancak piyasadan çekilen para hemen ekonomiye aktarılırsa toplam talep azalışı dengelenebilir. Piyasadan çekilen fonların hemen ekonomiye aktarılmaması, para arzını daraltarak fiyat istikrarı üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir. Diğer taraftan, toplanan fonların verimli yatırımlarda kullanılmaması, ilerleyen zamanlarda vergileri artıracak ve bu durum toplam tasarruflar üzerinde azaltıcı etkilere neden olacaktır.

Merkez Bankası'ndan yapılan borçlanma, para arzını direkt olarak artıracığı için fiyatlar genel düzeyini artırarak enflasyona neden olacaktır⁶². Borç olarak toplanan fonların eski borçların ödenmesinde kullanılması kaynakların etkin kullanımını engelleyecektir ve kamu maliyesini finansman krizine sürükleyebilecektir. Bankalar ve yüksek gelir düzeyine sahip kesimlerden yapılan borçlanmada, borç faiz ödemeleri toplam talep üzerinde beklenen artışı sağlayamama tehlikesini taşımaktadır. Çünkü bu kesimler, faiz gelirleri ile mal ve hizmet talep etmek yerine yüksek getirili finansal varlıkları talep etme yolunu seçebilmektedirler.

⁶²Izzettin ÖNDER-Hülya KIRMANİOĞLU-Yeşim KARTALLI: Kamu Açıkları ve Kamu Borçları "Teori ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler", Türk Harb-İş Sendikası Yayını, Ankara 1995, 55

Kamu açıklarının finansmanına bağlı olarak oluşan iç borç stokunun döndürülemez hale gelmesi durumunda diğer finansman olanakları da tıkanmışsa “hoş olmayan parasal aritmetik” olarak adlandırılan bir durum ortaya çıkmaktadır⁶³. Bu durumda sadece finansman aracı olarak para basma (emisyon) kalmakta, emisyonun artması ile piyasada ortaya çıkan parasal genişleme enflasyona neden olmaktadır.

İç borçlanmanın sosyal etkileri gelir dağılımı üzerinde meydana gelen etkilerdir. Bu etkiler iki şekilde ortaya çıkmaktadır; birincisi borç faiz ödemelerinin yapıldığı kesime bağlı olarak, ikincisi ise borç faiz ödemelerine katlanan kesimlere (vergi mükellefleri) bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. İç borçlanmanın yapıldığı kesimler hane halkları ise gelir dağılımında önemli bir değişiklik olmayacaktır. Eğer ki yüksek gelir düzeyine sahip kesimler ise gelir dağılımı bu kesimler lehine bozulacaktır. İç borçların ödenmesi aşamasında vergi yükünde bir artış meydana geliyorsa gelir dağılımı vergi mükellefleri aleyhine bozulacaktır.

3.2.Dış Borçlanma

Dış borçlanmayla; yurt içinde yerleşik kişi ve kuruluşlar, yurt dışındaki kişi ve kuruluşlardan yurt içine kaynak transfer etmektedirler⁶⁴. Kamu açıklarının kapatılmasında hükümetlerin başvurdukları araçlardan birisi kamusal kaynak gereksiniminin dış kaynaklarla karşılanmasıdır. Ülkelerin dış borçlanma nedenleri; bütçe açıklarının giderilmesi, savunma gücünün artırılmasına yönelik yatırımların yapılması, kalkınmanın finansmanı, ithalatın finansmanı, vadesi gelen borçların geri ödenmesi vb. nedenlerdir⁶⁵. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanma gereksinimini daha da artıran nedenler arasında; ülke

⁶³ Ercan UYGUR: “Enflasyon, Para ve Mali Baskı: İktisat Politikasında Geri Kalmışlık”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 16, Sayı 189, 10

⁶⁴ Tülay EVGİN “Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler”, Ekonomik Yaklaşım, (Kış -1996), 15

⁶⁵ Tülay EVGİN: a.g.m., 15

içinden sermaye kaçışları, tasarruf oranlarının düşüklüğü, lüks tüketim vb. nedenler de vardır ⁶⁶.

Bir ülkenin gereksinim duyduğu dış borç miktarı; “ikili açık analizi” yöntemiyle tespit edilebilir. Bir ülkedeki tasarruf açığını gösteren İkili açık analizi; “tasarruf-yatırım = ithalat-ihracat” şeklinde ifade edilmektedir ⁶⁷. Tasarruf açığı; gelir ve üretim yöntemleriyle yapılan milli gelir hesaplanması için geliştirilen formüllerin eşitlenmesiyle oluşturulmaktadır. Buna göre dışa açık bir ekonomide;

⇒ Gelir yöntemiyle milli gelir; $Y=C+M+S$ 'dir.

⇒ Üretim yöntemiyle milli gelir; $Y=C+I+X$ 'dir.

⇒ Bu iki formül eşitlendiğinde; $C+M+S=C+I+X \Rightarrow S-I=X-M$ 'dir.

Formülde C tüketimi, M ithalatı, S tasarrufları, I yatırımları ve X ihracatı göstermektedir.

Bu formül; veri bir büyüme hızına ulaşabilmek için ne kadar dış kaynak gereksiniminin olduğunu göstermektedir. İktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinde dış borçlanmanın rolü bu özdeşlik çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Tasarruf yatırım farkının negatif olması, yurt içi tasarrufların yetersiz olduğunu ve ne kadar dış kaynak gereksinimi olduğunu ifade etmektedir.

Kamu açıklarının kapatılmasında; dış borçlanma önemli bir işleve sahiptir. Dış borçların alınması aşamasında ülke içine karşılıksız satın alma gücü girişi olduğu için toplam talep artmakta, yatırımlar artmakta ve çarpan ve hızlandıran mekanizması ile milli gelir artmaktadır⁶⁸. Ancak alınan borçların kamu açıklarının

⁶⁶ Harun BAL: a.g.e, 8

⁶⁷ Tülay EVGİN: a.g.m., 16

⁶⁸ Herschel I. GROSSMAN: “Wherefore A Prudent Fiscal Policy”, Budget Deficits And Debt, A Global Perspective, (London 1999), Edited By Siamack Shojai., 131

bileşenleri içerisinde hangi kurumun açıklarını finanse etmede kullanılacağı ve hangi tür harcamaların finansmanında kullanılacağı önem arz etmektedir. Alınan dış borçların belli bir vade sonunda faiziyle birlikte geri ödenecek olması, bu borçlarla sağlanan kaynakların kullanım alanlarından geri ödeme tarihi gelinceye kadar ana para ve faiz toplamından daha fazla bir getiri sağlaması gerekmektedir. Aksi taktirde kamu açıklarının daha da artması sonucu ile karşı karşıya kalınır.

Dış borçlanmanın geri ödenmesi aşamasında; ülke ekonomisinden dışarıya kaynak transferi söz konusu olmaktadır. Yurt dışına kaynak transferi bir taraftan para arzını daraltırken diğer taraftan da yurtiçi tasarrufları azaltmaktadır. Yurtiçi tasarrufların azalması, sermaye yetersizliğine neden olmakta ve kalkınmanın finansmanı olanaklarını azaltmaktadır. Eğer dış borçlanmayla sağlanan kaynakların kullanıldığı alanlardan elde edilen getiriler, anapara ve faizleri karşılamazsa net kaynak transferi negatife dönüşmektedir.

Alınan dış borçlar cari harcamaların ve transfer harcamalarının finansmanında kullanılırsa geri ödeme aşamasında bazı sıkıntılarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Cari harcamaların ve transfer harcamalarının milli gelirden doğrudan bir artış meydana getirmemesi dış borçların ödenmesi için gerekli olan katma değer üretilememesine neden olur. Bu yüzden alınan borçların söz konusu harcamalarda kullanılması bir taraftan yurt dışına negatif kaynak transferine neden olurken bir taraftan da kamusal kaynak gereksinimini daha da artırmaktadır. Yatırım harcamalarının finansmanında kullanılan dış borçların etkin bir şekilde kullanılması durumunda faiz oranları ve vade koşullarının da uygun olması koşulu ile milli gelir artışları üzerinde doğrudan bir katkı sağlayabilir.

Vadesi gelen dış borçların yeni dış borçlarla finansmanı yoluna gidilmesi durumunda; dış borç anapara ve faiz stoku gün geçtikçe artmakta ve bu stok

artışı bütçe üzerindeki faiz baskısını artırmakta ve bütçe politikalarının hedeflerine ulaşmasında engeller ortaya çıkarabilmektedir. Yerel yönetim kuruluşları ve kamu girişimleri gibi kurum ve kuruluşların borçlarının hazine tarafından üstlenilmesi ise dış borç stokunu ve yükünü önemli ölçüde artırmaktadır. Özellikle uluslararası kuruluşlardan ve ülkelerden alınan dış borçlar nedeniyle; borç veren ülkelerin borçlu ülkelere borç ödemelerinin dışında bazı taleplerde bulunmalarına ve baskı oluşturmalarına neden olabilmektedir.

Alınan dış borçlar, ülke üzerinde bir takım sosyal etkilere de neden olmaktadır. Dış borçlanmayla sağlanan kaynakların verimli yatırımlarda kullanılmasıyla ek katma değerlerin üretilmesi ve istihdamın artması kişi başına milli gelir artışları sağlar ve dolayısıyla sosyal refah düzeyini artırıcı etkiler yapar. Özellikle gelişmekte olan ülkeler; kalkınmaları için gerekli olan sermayeyi uzun vadeli ve düşük faizli program ve proje kredileri ile sağlarsa dış borçlanma ülke ekonomisi için pozitif etkiler meydana getirecektir. Dış borç ana para ve faizlerinin geri ödenme aşamasında ise, yurt dışına kaynak transferi nedeniyle toplam tasarruflar azalacak dolayısıyla kişi başına düşen milli gelir artışları olumsuz etkilenecektir. Hatta anapara ve faiz ödemelerindeki artış, kişi başına düşen borç yükünü artıracaktır. Kişi başına borç yükü artışları ise gelir dağılımını, marjinal tasarruf eğilimleri düşük olan kesimler aleyhine bozulacaktır.

4.ÖZELLEŞTİRME

Özelleştirme; yalnız kamu açıklarının kapatılması yönünden değil ekonomik ve sosyal yapı üzerinde meydana getirdiği etkiler nedeniyle de yoğun bir şekilde tartışma konusu olan bir kavramdır. Özelleştirme maliyeden sosyolojiye kadar birçok bilim dalını ilgilendirdiği için ortak bir ifade tarzı oluşmamıştır. Literatürde kullanılan en geniş ifade şekliyle özelleştirme; kamusal mülkiyete konu olan fiziksel ya da mali varlıkların özel şahıslara satışını, üretimi ya da dağıtımını kamu

kesimi tarafından üstlenilmiş olan bir mal ya da hizmetin üretim ve/veya dağıtımını özel şahıslara imtiyaz yoluyla verilmesini, yetkili kamu makamları tarafından belirli kurallara bağlanmış olan mal/hizmet üretim ve/veya dağıtımının kuralsızlaştırılmasını ya da kural koyma ve uygulama yetkisinin özerk düzenleyici kuruluşlara devri olarak tanımlanabilir⁶⁹.

Özelleştirmeye, kamu kesimi tarafından yürütülen veya kontrol edilen bazı faaliyetler özel kesime devredilmektedir⁷⁰. Kamu taşınmazlarının satılması, kiraya verilmesi, bazı mal ve hizmetlerin sunumunun özel kesime devredilmesi ve bazı alanlarda devlet tarafından konulan kuralların kaldırılması özelleştirme kapsamına girmektedir. Özelleştirme işlemiyle ulaşılmak istenen sonuç; kamu kesimi tarafından sunulan hizmetlerin mümkün olduğunca fiyatlandırılması, fiyatlandırılması mümkün olmayanların çeşitli mekanizmalarla özel kesime gördürülmesi, deregülasyon ve kamu taşınmaz mallarının özel kesime satılmasıdır⁷¹.

Özelleştirmenin temel amacı kaynak dağılımında ve kullanımında etkinliğin sağlanmasıdır. Kaynakların etkin ve verimli kullanımı kaynak dağılımı ile yakından ilgilidir. Özelleştirmeyi savunanlara göre; kaynakların veya üretim faktörlerinin devlet tarafından kullanılması, etkin ve verimli kaynak kullanımını engellemektedir. Bu görüşü savunanlara göre; kamu kesiminin amacının kar elde etmek yerine sosyal fayda maksimizasyonu olması ve kamusal mal ve hizmet üretiminde bürokrat davranışının geçerli olması kamusal kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını engellemektedir. Etkinlik ve verimlilik, ancak özel

⁶⁹ Oktar TÜREL: " Özelleştirme Üzerine Notlar ", http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar_bsb/iktisattoplum11agu-turel.doc), 12.01.2006, 1, Aytaç EKER (Robert Bailey) : "Özelleştirme Kavramının Doğru ve Yanlış Kullanımları", "http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/eker-bailey-ozellestirme.htm:2" <http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/eker-bailey-ozellestirme.htm:2>, 12.01.2006, 1

⁷⁰ Ke-YOUNG-CHU- Richard HEMMING: Kamu Harcamaları Rehberi, Çev. Doğan Cansızlar, Kamu Harcamaları Analizi Bölümü, Mali İşler Dairesi, Uluslar arası Para Fonu, (Washington, D.C., 1991), 139

⁷¹ Güneri AKALIN: KİT'ler ve Özelleştirilmeleri, Akçağ Yayınları, (Ankara 1998), 213

mülkiyetin mevcut olması ve piyasa mekanizmasının müdahalesiz bir şekilde işletilmesine bağlıdır. Özelleştirmeyi savunanlara göre, özelleştirme sonucunda mal ve hizmet üretimi piyasa koşullarına bırakılacağı için etkinlik artacak, üretim artacak, milli gelir artacak, kamu vergi gelirleri artacak, kamu açıkları kapatılacak, gelişen firmaların hisse senetlerinin arzıyla sermaye tabana yayılacak, KİT'lerin kamu bütçesi üzerinde meydana getirdiği mali yükler azalacaktır⁷². Özelleştirme ile devletin bazı iktisadi faaliyetleri özel kesime devretmesi, devletin yükünü hafiflettiği için asli fonksiyonlarının gereği olan hizmetleri gerçekleştirmesi daha kolay olacak ve iktisadi kaynaklarını daha rasyonel bir şekilde kullanabilecektir.

Özelleştirmeye karşı olanlara göre; özelleştirme bazı olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Bunlardan ilki; özelleştirilen KİT'lerde istihdam edilen işgücünün işsiz kalması ile istihdamın azalmasıdır. İkincisi; özelleştirilen kurumların belli ellerde toplanması nedeni ile gelir dağılımının bozulmasıdır. Üçüncüsü; bazı yarı kamusal hizmetlerin özel kesimin sunumuna bırakılması, ödeme gücü olmayan bazı kişilerin bu hizmetlerden yararlanmasını engelleyebileceği için, toplumsal fayda kayıplarının ortaya çıkabilecek olmasıdır. Dördüncüsü, özelleştirilecek iktisadi faaliyetin doğal tekel niteliği taşıması veya olumlu dışsallık yayan bir faaliyet olması özelleştirme sonucunda bazı olumsuz etkilerin doğmasına neden olabileceğidir. Doğal tekelin mevcut olması durumunda fiyat oluşumu tekel gücünü eline geçebilecektir. Özelleştirilen iktisadi faaliyetin yoğun dışsallık yayan bir faaliyet olması durumunda; özel firma tarafından olumsuz dışsallıkların dikkate alınmaması ve olumlu dışsallıkların da kısıtlanması durumu ile karşılaşılabilir. Dolayısıyla tüm bu gerekçelerden dolayı özelleştirmeyle kaynakların etkin ve verimli kullanımı hedeflenirken nihayetinde bir toplumsal fayda kaybı doğabilecektir.

⁷² Güneri AKALIN : KİT'ler ve Özelleştirilmeleri, 222

Kamu açıklarının kapatılmasında özelleştirmenin kullanılmasıyla kamu kesimi bir defalık kaynak sağlamaktadır. Aslında ekonomik anlamda bir kar elde edilmemekte, kamu kesiminden özel kesime mal transferi ve karşılığında özel kesimden kamu kesimine bir nakit transferi olmaktadır. Sadece kamu açıklarının kapatılması amacıyla yapılacak bir özelleştirme, bazı sosyo-ekonomik sorunlara yol açabilir. Bu nedenle özelleştirilecek ekonomik faaliyetin niteliği göz önünde bulundurularak piyasanın rekabet koşulları, gelir ve servet dağılımı, dışsallıklar ve iktisadi faaliyetin stratejik önemi dikkate alınmalıdır.

Kamu açıklarının kapatılmasında özelleştirmeye kaynak sağlanmasının kamu gelirleri açısından bazı alternatif maliyetleri vardır. Özellikle mülkiyet devri şeklinde gerçekleştirilen özelleştirmelerde bazı durumların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu durumlardan birisi; özelleştirilen iktisadi faaliyetlerin özelleştirilmemesi halinde, bu faaliyetlerden ileriki dönemlerde elde edilebilecek olan vergi gelirlerinin ileriki dönemlerde oluşabilecek kamu açıklarının kapatılmasındaki rolünün göz önünde bulundurulmasıdır. İkincisi; kamu taşınmaz mallarından sağlanacak kar, kira ve rant şeklindeki gelirlerin kamu açıklarının kapatılmasındaki rolünün göz önünde bulundurulmasıdır. Üçüncüsü ise yarı kamusal mallar gibi bazı mal ve hizmetlerin özel kesime devriyle ortaya çıkabilecek fayda kaybının telafisi için yapılacak ek kamusal harcamaların maliyetinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Son olarak sadece kamu açıklarının kapatılması amacıyla yapılacak bir özelleştirmenin sosyal ve ekonomik sistem üzerinde doğuracağı alternatif maliyetlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

B.ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARINI KAPATMA YÖNTEMLERİ

Ödemeler bilânçosu açıkları; ekonominin içyapısında yer alan bazı otomatik mekanizmalarla ve hükümetin para ve maliye politikaları uygulamaları ile kapanabilmektedir⁷³.

1.AÇIKLARIN OTOMATİK MEKANİZMALARLA KAPANMASI

1.1.Fiyat Mekanizmasının İşleyişi İle Açıkların Kapanması

Fiyat mekanizmasının işleyişi ile açıkların kapatılması, kaynağını klasik iktisatçıların dış ticaret dengesi konusundaki fikirlerinden alan bir yaklaşımdır⁷⁴. Klasik iktisadi düşüncenin ortaya çıktığı dönemde para olarak altın para sistemi kullanıldığı için, bu düşünceye sahip olan bilim adamları, dış ticaret açıklarının kapatılmasında ülke içindeki altın miktarındaki değişmelerin etkili olacağını ileri sürdürmüşlerdir. Dış açıkların kapatılması konusundaki klasik yaklaşım aslında merkantilistlerin bu konudaki düşüncelerine bir tepki niteliğini taşımaktadır. Merkantilistlere göre temel zenginlik kaynağı değerli maden stokunun olabildiğince fazla olmasıdır. Bu nedenle ödemeler bilânçosunun her zaman fazla vermesi gerektiğini savunmuşlardır. Ödemeler bilânçosu fazla verdiği zaman ulusal para, yabancı paralara göre değer kazanacak ve ihraç malları daha pahalıya satılarak daha fazla gelir elde edilecektir⁷⁵. Klasik iktisatçıların tepkisi tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Klasiklere göre ödemeler bilânçosu fazlalarına bağlı olarak ulusal paranın değerlenmesi, ihracatı artırmak yerine azaltacaktır. Klasiklere göre dış ticaret fazlası, yerli parayı değerli hale getireceği için yurt içinde üretilen mallar, diğer ülke malları karşısında daha yüksek bir fiyatla uluslararası pazarlara çıkacaktır. Pazara yüksek fiyatla çıkan malların diğer ülke mallarına göre talep miktarının düşmesi doğal olarak ülkenin

⁷³ Konuya ilişkin bkz, Halil SEYİDOĞLU; a.g.e., 371-433

⁷⁴ Halil SEYİDOĞLU; a.g.e., 371

⁷⁵ Suna OKSAY: Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları:Türkiye(1923-2000), Beta Asım Yayın Dağıtım A.Ş., (İstanbul 2001), 73

ihracatını düşürecektir. İhracattaki düşme, nihayetinde dış açıkla sonuçlanabilecektir.

Klasik iktisadi yaklaşıma göre, dış açığın oluşması sürecinde yurt dışına altın çıkışı olduğu için yurt içindeki para miktarı azalacaktır. Para miktarının azalması, yerli malların fiyatlarını düşürecektir. Fiyatlardaki düşüş, ithalatı azaltırken ihracatı artıracaktır. İthalat düşüşü ve ihracat artışı açığın kapanmasında otomatik dengeleyici rolü oynayacaktır. Yurt içinde para arzının azalması, faiz oranlarını yükseltecektir. Klasiklerin iddiaları ödemeler bilânçosunun sadece dış ticaret kısmı ile ilgili olduğu için faiz oranlarındaki yükselme ile ödemeler bilânçosun açığı arasındaki ilişki konusunda bir açıklama getirmemişlerdir. Oysa yükselen faiz oranları, sermaye hareketlerinin serbest olduğu açık bir ekonomide yurt içine yabancı sermaye akımını teşvik edecektir. Yabancı sermayenin bir ülkeye akımı, ödemeler bilânçosu açıklarının kapatılmasına katkı sağlayacaktır.

Dış açıkların kapatılması konusunda klasiklerce öne sürülen fiyat mekanizmasının işleyişi A.P. Lerner ve J.Robinson tarafından geliştirilen bir teori ile eleştirilmiştir. Marshall-Lerner koşulu olarak anılan bu teoriye göre; fiyat mekanizmasının işleyişi dış ticaret açıklarının kapatılması için tek başına yeterli değildir. Fiyat mekanizmasının ihracat ve ithalatı etkileyebilmesi için ihraç mallarına yönelik dış talebin ve ithal mallarına yönelik iç talebin esnekliklerinin birden büyük olması gerekmektedir. Marshall-Lerner koşulu, devalüasyona ilişkin açıklamalar yapılırken daha geniş bir şekilde incelenecektir.

1.2.Milli Gelir Artışına Bağlı Olarak Açıkların Kapanması

1929 yılında yaşanan büyük buhrandan çıkışta klasik iktisadi çözümlemelerin yetersizliği, diğer ekonomik problemlerde olduğu gibi dış açıkların kapatılmasında da yeni yaklaşımların geliştirilmesi üzerinde etkili

olmuştur. Söz konusu yaklaşımların en fazla kabul göreni Keynes'in ileri sürdüğü milli gelir yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre⁷⁶, bir ülkenin ödemeler bilânçosu açıklarının oluşum sürecinde, ekonomiden para çekileceği için toplam talep azalacaktır. Talebin azalması milli geliri ve istihdamı düşürecektir. Milli gelirin azalması ithalatı azaltacaktır. Diğer taraftan ihracat fazlaları olan ülkelerin talebi artacağı için bahse konu ülkenin ihracatı artacak ve ödemeler bilânçosu otomatik olarak dengeye gelecektir.

1.3.Açıkların Para Arz ve Talebine Bağlı Olarak Kapanması

1970'li yıllarda makroekonomik problemlerin çözümü için yeni öneriler getiren parasalcı yaklaşıma göre ödemeler bilânçosu dengesizliklerinin nedeni para arz ve talebindeki dengesizliklerdir⁷⁷. Moneterist yaklaşıma göre para talebi; faiz oranlarının, fiyatlar genel düzeyinin ve gelir değişiminin bir fonksiyonu olduğu için para arz ve talebinde meydana gelen değişimler faiz oranlarını ve döviz kurlarını etkileyerek ödemeler bilânçosu açıkları ve fazlaları üzerinde etkiler meydana getirebilmektedir.

Her hangi bir ülkede para politikasını yürütme görevi Merkez Bankası'nda olduğu için emisyon hacmi Merkez Bankası tarafından kontrol edilmekte ve ekonominin gerektirdiği para miktarı ayarlanmaktadır. Olası bir dış açık durumunda ülkeden yurt dışına para çıkışı söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla yurt içi para arzı daralmaktadır. Bu daralma karşısında bir taraftan faiz oranları yükselirken bir taraftan da mal ve hizmetlerin fiyatları düşmektedir. Mal ve hizmetlerin fiyatlarının düşmesi, ihracatı artırarak, faiz oranlarının yükselmesi de yabancı sermaye girişi ile ödemeler bilânçosu açıklarının kapatılmasına yardım etmektedir. Bu mekanizmanın işleyişi ile ödemeler bilânçosu açıkları kapanmaktadır. Ancak Merkez Bankası piyasadaki emisyon hacmini ayarladığı

⁷⁶ Halil SEYİDOĞLU; a.g.e., 384-386

⁷⁷ Halil SEYİDOĞLU; a.g.e., 427

için yurt dışına para çıkışı olması durumunda piyasaya nakit para arz etmekte ve fiyatların serbest bir şekilde düşüşüne ve faiz oranlarının yükselmesine izin vermemektedir. Bu durumda faiz oranları kolayca yükselmemekte ve ihracat hızlı bir şekilde artmamaktadır.

2.AÇIKLARIN HÜKÜMET POLİTİKALARI İLE KAPATILMASI

2.1.Maliye ve Para Politikası Yoluyla Açıkların Kapatılması

Ödemeler bilânçosu açıklarının kapatılması konusunda para ve maliye politikaları aracılığıyla doğrudan müdahaleler yapılabilmektedir. Para politikaları; ekonomideki para(yerli para ve döviz) arz ve talebi ayarlanarak yapılmaktadır⁷⁸. Özellikle cari açığı kapatmak için merkez bankaları; bilânçolarında kayıtlı resmi rezervleri kullanarak piyasadaki nakit miktarını ayarlayabilmektedirler.

Dış dengenin sağlanmasında maliye politikası da zaman zaman araç olarak kullanılabilir. Dış açıkların kapatılması için uygulanan maliye politikaları; daha çok ihracata yönelik vergi teşvikleri ve yabancı sermaye yatırımlarını cezp edici vergi teşviklerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda; ihracata konu olan ürünler dolaylı vergilerden istisna edilmekte, yabancı sermaye yatırımlarından elde edilen kazançlar vergi dışı bırakılmakta veya daha düşük tarifelerle vergilendirilmektedir.

Diğer taraftan özellikle ihracat olanaklarını artırıcı alt yapı yatırımlarının yapılması konusunda bütçeden kaynak aktarımları yapılmaktadır. Kamu açıklarının kapatılması için alınan dış borçlanma da geçici olarak ödemeler bilânçosunun denkleştirilmesine katkı sağlamakta ancak ödeme zamanı gelince bu etki tersine dönmektedir.

⁷⁸ Halil SEYİDOĞLU; a.g.e., 377-403

Para ve maliye politikasına ilaveten özellikle ithalatı azaltmak için miktar kısıtlamaları, ithalata ek vergiler ve kambiyo kontrolleri gibi yöntemlere de başvurulmaktadır. Ancak uluslararası ticaretin serbestleşme eğilimin hızlandığı günümüz koşullarında; uluslar arası düzeyde yapılan anlaşmalar ve alınan kararlarla bu yöntemlerin uygulanması yasaklanmaktadır.

2.2.Devalüasyon Yoluyla Açıkların Kapatılması(Esneklik Yaklaşımı)

Yerli paranın değerinin yabancı paranın değeri karşısında ani bir şekilde düşürülmesi politikası olarak ifade edilen devalüasyon, ihracatın artırılıp ithalatın azaltılarak dış ticaret açıklarının giderilmesi amacıyla uygulanan bir politikadır. Gerçekten devalüasyon yoluyla yerli mallar ucuzlarken yabancı mallar pahalılaşmaktadır. Ancak, yapılan devalüasyonun ihracatı artırıp, ithalatı azaltacağı konusunda bazı tartışmalar vardır. “Esneklikler Yaklaşımı” olarak ifade edilen teoriye göre yapılan bir devalüasyonun başarılı olabilmesi için ihracat mallarının yurt dışı talep esnekliği ile ithal mallarının yurt içi talep esnekliklerinin birden büyük olması gerekmektedir⁷⁹. Diğer bir ifadeyle, devalüasyonun yol açtığı fiyat değişimi sonucunda ihracat talebi aynı kalmamalı veya azalmamalıdır. Aksine artmalıdır ki ihracat gelirleri açıkların kapatılmasını sağlayacak düzeyde artabilsin. Aynı şekilde ithalat da azalmalıdır ki hem kaynaklar ihracat mallarının üretimine gitsin hem de ödemeler bilânçosu üzerindeki ithalat baskısı azaltılabilsin.

Devalüasyon yapıldıktan sonra ithalat azalışı veya ihracat artışı hemen ortaya çıkmayabilir. Çünkü ithalat ve ihracat, fiyatın dışında daha birçok önemli etkene bağlıdır. Bu nedenle Marshall-Lerner koşulunda ileri sürülen esnekliklerin kısa dönem gerçekleştirmelerinin uzun dönem gerçekleştirmelerinden daha düşük olacağı iddia edilmektedir. Kısa dönem esnekliklerinin düşük olması ödemeler bilânçosunun önce daha fazla bozulacağını ve zamanla tekrardan

⁷⁹ Halil SEYİDOĞLU; a.g.e., 416

düzelerek açıkların kapanacağını ileri sürmektedir. Devalüasyon sonrası ödemeler bilânçosunda meydana gelen bu süreç literatürde J eğrisi olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle ödemeler bilânçosu eğrisi devalüasyonun ardından J harfine benzer bir görüntü arz etmektedir.

2.3.Gelir ve Fiyat Mekanizmasının Birlikte İşleyişleri İle Açıkların Kapanması(Massetme Yaklaşımı)

Dış dengesizliklerin kendiliğinden dengeye geleceği konusunda klasiklerin ileri sürdüğü fiyat mekanizması ile Keynesyenlerin ileri sürdüğü gelir mekanizmasının tek başlarına yeterli olmadıklarına ilişkin düşünceler geliştirilmiştir. Bu düşüncelerden birisi S.S. Alexander tarafından ileri sürülen “massetme yaklaşımı”dır. Massetme yaklaşımı, döviz kurundaki değişmelerin ihracat ve ithalat üzerindeki etkilerinin ekonomideki diğer büyükler üzerindeki etkilerinin de göz önünde bulundurularak ele alınmasını vurgulamaktadır⁸⁰.

Massetme yaklaşımı, ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasında kısmi fiyatların esnekliği yerine toplam esnekliklerin göz önünde bulunularak analiz yapılmasını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımı savunanlarca geliştirilen teoriye göre, bir ülkenin dış açığı toplam harcamaları ile toplam gelirleri arasındaki farka eşittir. Toplam harcamalar (talep) yoluyla milli gelir aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir;

$$Y=C+I+G+(X-M)$$

Yurt içi toplam harcamalar(talep)=C+I+G'dir.

C+I+G' milli gelirin yurt içinde harcanan(emilen) kısmını gösterir. Bu büyüklük A ile ifade edilirse $A=C+I+G$ olur.

⁸⁰Rıdvan KARLUK: a.g.e., 449

X-M, dış ticaret açığını göstermektedir. Bu büyüklük de B ile ifade edilirse $B=X-M$ olur.

A ve B, ana eşitlikte yerine konulursa; $Y= A+B$ olur. Buradan $Y-A=B$ elde edilir. Türetilen bu yeni formüle göre; milli gelirden toplam yurt içi harcamaların düşülmesiyle bulunan tutar, dış ticaret açığına (veya fazlasına) eşittir. Massetme yaklaşımının temeli bu eşitliğe dayanmaktadır. İthalat ve ihracat, döviz kurundaki değişimin yanında, bizatihi milli gelirin yurt içinde harcanan(emilen) kısmı ile de yakından ilgilidir. Yurt içinde emilen kısım reel gelir ve fiyatlar genel düzeyindeki değişime göre şekillenmektedir. Eğer milli gelirin yurtiçinde emilen kısmı artarsa dış açık da buna bağlı olarak artacaktır. Dış açığın kapatılması için ya harcamalar kısılmalı ya da gelirler artırılmalıdır. Aslında tam bu noktada ödemeler bilânçosu açıkları ile kamu açıkları arasındaki etkileşim açıkça görülmektedir.

Alexander yapılacak bir devalüasyonun dış denge üzerindeki etkilerini atıl kaynaklar etkisi; ticaret hadleri etkisi ve kaynakların yeniden tahsisi olarak sınıflandırmaktadır⁸¹. Devalüasyon sonucunda artan ihracata bağlı olarak milli gelir artınca, eğer ekonomide atıl kaynaklar varsa bu kaynaklar üretim sürecine sokulur ve dış açık olumlu etkilenir. Aksine ekonomi tam istihdamda olursa devalüasyonun dış denge üzerinde bir etkisi olmaz. İkinci olarak devalüasyon ülkenin dış ticaret hadlerini etkilemektedir. İhracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranı olarak ifade edilen dış ticaret hadleri; devalüasyona bağlı olarak devalüasyon öncesi döneme göre farklılaşacaktır. İhracat fiyatları düşecek, ithalat fiyatları artacaktır. Dış ticaret hadlerindeki bu değişme, anında ülkenin milli gelirini azaltıcı etkiye neden olmaktadır. Nihayet; tam istihdam durumunda yapılan bir devalüasyon kaynak dağılımını değiştirerek milli gelirin artmasına katkı sağlayabilecektir.

⁸¹ Suna OKSAY:a.g.e., 83

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

I-KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİME İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR

Kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere ileri sürülen yaklaşımlar; Mundell-Fleming Modeli Yaklaşımı'yla başlamış, İkiz Açıklar Hipotezi, Ricardo'cu Denklik Teoremi ve Parasalcı Yaklaşım'la devam etmiştir. Bu yaklaşımlardan sadece Ricardo'cu Denklik Teoremi, iki değişken arasında ilişki olmadığını vurgularken diğerleri çeşitli mekanizmalarla ortaya çıkan bir etkileşimin olduğunu vurgulamaktadırlar.

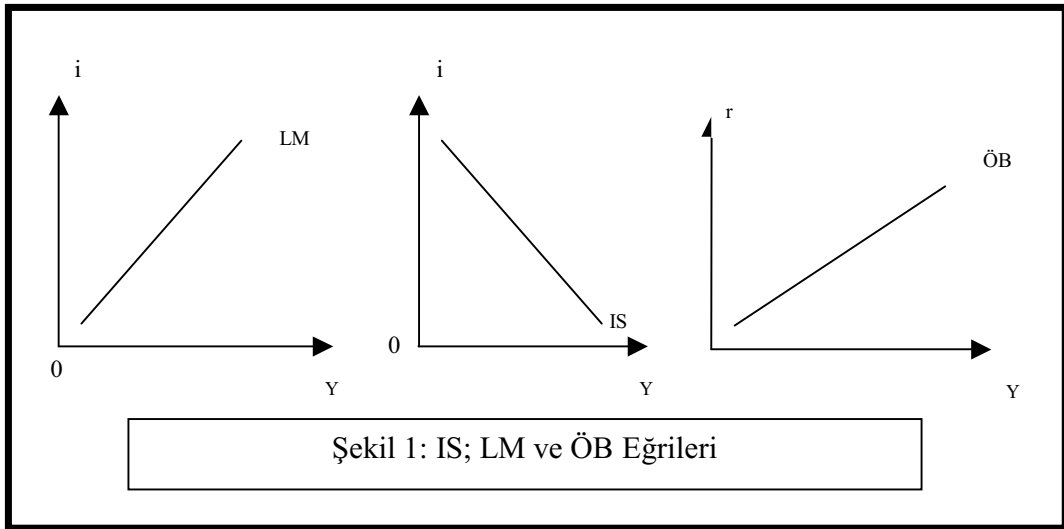
A-MUNDELL-FLEMİNG MODELİNE GÖRE İKİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AÇIKLANMASI

1.Mundell-Fleming Modeli ve Temel Öngörülleri

Dışa kapalı olan ekonomiler için ekonomik denge; IS, LM analizleriyle belirlenmektedir. IS mal piyasasındaki dengeyi, LM ise para piyasasındaki dengeyi göstermektedir. Ancak, malların, hizmetlerin ve sermayenin ülkeler arasında hızlı bir akışkanlık yaptığı günümüz koşullarında ekonomik denge için sadece iç dengenin sağlanması yeterli olmamakta, iç dengeyle birlikte dış dengenin de sağlanması gerekmektedir. Mundell-Fleming Modeli; makro ekonomi ve uluslararası ekonomi teorisindeki bu boşluğu doldurması yönüyle bir temel taşı niteliğindedir. Model, Markus Fleming ve Robert Mundell tarafından 1960'lı yıllarda ortaya atılmış ve temelinde keynesyen anlayış varsa da ilerleyen

zamanlarda neoklasik anlayıştan da yararlanılmıştır⁸². Bu model; genel ekonomik denge için iç denge ile birlikte dış dengenin de aynı anda sağlanmasını öngörmektedir. Modelin getirdiği yenilik; IS, LM analizine, ÖB(ödemeler bilânçosu dengesi)'yi de ilave ederek dışa açık bir ekonomik sistem analizidir.

Uluslar arası alanda meydana gelen ekonomik faaliyetlerin de analize dahil edildiği bu model; kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişki konusunda da açıklamalar getirmektedir. Söz konusu ilişkinin anlaşılabilmesi için öncelikle Mundell-Fleming modelinin açıklanması önem arz etmektedir. Modele göre ekonomik denge için; mal piyasalarının (IS), para piyasalarının(LM) ve dış işlemlerin(ÖB) aynı anda dengeye gelmesi gerekmektedir. Şekil 1, IS, LM ve ÖB eğrilerini göstermektedir.

⁸² Robert MUNDELL: "On The History Of The Mundell-Fleming Model", Keynote Speech, IMF Staff Papers, Vol.47, Special Issue, International Monetary Fund, 2001, 215

Mundell-Fleming modeli⁸³; dışa açık küçük bir ekonomide, toplam arzın tam esnek olduğu ve fiyatlar genel düzeyinin dengede olduğu kısa dönemli bir model üzerine kurulmuştur. Modelde sınırsız sermaye hareketliliği varsayımı vardır ve bugünkü döviz kuru ile gelecek beklentileri aynıdır. Ancak günümüz koşullarında sermaye hareketliliği sınırsız olmadığı için sınırlı sermaye hareketliliği varsayımına göre de açıklanabilmektedir. Bu şartlar altında sınırsız sermaye hareketleri koşulu ile para piyasasında denge⁸⁴; yurt içi faiz oranları(i) ile dış dünya faiz oranlarının(i^*) eşit olduğu ($i=i^*$) varsayımı altında; reel para talebinin $L = (M/P)$, para arzına (M) eşitliğine ($L=M$) bağlıdır. Para arzı (M) para otoritelerince belirlenmekte (Merkez Bankaları'nca) ve parasal tabanı oluşturmaktadır. Reel para talebi (L), milli gelirin(Y) ve faiz oranlarının(i) bir fonksiyonudur. Milli gelir artışı para talebini artırmakta, faiz oranlarındaki artış paranın elde tutma maliyetini artırdığı için para talebini azaltmaktadır. Bu nedenle LM eğrisi pozitif eğimlidir.

Mal piyasasındaki denge⁸⁵; yatırımların tasarruflara eşit olduğu $I=S$ eşitliğinin sağlanmasıyla gerçekleşmektedir. Burada yatırımlar(I), faizin(i) bir fonksiyonu iken tasarruflar(S), milli gelirin(Y) bir fonksiyonudur. Faiz oranları arttıkça yatırımlar azalmakta, milli gelir arttıkça ise tasarruflar artmaktadır. Tasarruf yatırım eşitliğinin sağlandığı denge noktasındaysa ($I=S$) mal piyasasında denge sağlanmaktadır. IS eğrisi negatif eğimli olup, mal piyasasındaki farklı denge noktalarının bileşenlerini göstermektedir.

Dış denge ; ÖB eğrisi ile gösterilmektedir. ÖB eğrisi; yurt içi ve yurt dışı fiyatlar genel seviyesinin dengede olduğu varsayımı altında farklı döviz kuru(r)

⁸³ Maurice OBSFELD ; "International Macroeconomics: Beyond The Mundell Fleming Model", Institute Of Bussiness And Economic Research, Center For International And Development Economics Research, Universite Of California, Berkeley, Year 2001, Paper Coi'121, 5,6,7,

⁸⁴ Jan-Egbert STURM: "International Monetary Economics", Universitat Konstanz, <http://www.uni-konstanz.de/monec/teaching/WS04/intmonec/material/lecture04.pdf>, 12.01.2006, 2-3

⁸⁵ Merih PAYA: Makro İktisat, Filiz Kitabevi, (İstanbul 1997), 217

ve milli gelir seviyelerinde mal piyasasındaki denge bileşimlerinden elde edilmektedir⁸⁶. Bu şartlar altında nominal döviz kurlarındaki bir artış, yabancı mal ve hizmetler yerli mallara oranla daha pahalı hale getirir. Bunun sonucunda toplam yurt içi talep artar ve milli gelir artışı söz konusu olur. ÖB eğrisi, döviz kurları ile milli gelir arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Ödemeler bilânçosu (ÖB); cari işlemler hesabı(CİH) ve sermaye hesabından (SH) oluştuğu için denge koşulunun da bu iki hesap göz önünde bulundurularak sağlanması gerekmektedir. Cari işlemler hesabı; mal ve hizmet ihracatı ile ithalatını kapsarken sermaye hesabı sermaye giriş ve çıkışlarını kapsamaktadır. Ödemeler bilânçosunun dengede olabilmesi için her iki hesabın da dengede olması ve birinde meydana gelen açık veya fazlalığın diğeri ile giderilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle iki hesabın toplamının sıfır olması gerekir. Bu çerçevede ödemeler bilânçosu dengesi;

$$\text{ÖB} = \text{CİH} + \text{SH} = 0 \text{ şeklinde formüle edilebilir}^{87}.$$

Cari işlemler hesabının ana hesapları olan ihracat(X), döviz kurunun (r) ve yabancı ülkelerin milli gelirlerinin (Yf) fonksiyonu iken, ithalat (M) döviz kurunun (r) ve milli gelirin (Y) fonksiyonudur. Sermaye giriş ve çıkışları ise yurt içi faiz oranları (i) ve yurt dışı faiz oranlarının (i*) fonksiyonudur. Bu bilgiler ışığında ödemeler bilânçosu denge koşulu⁸⁸;

$$\Delta \text{ÖB} = \text{NXM}(\text{Y}, \text{Yf}, \text{r}) - \text{NSH}(\text{i}, \text{i}^*)$$

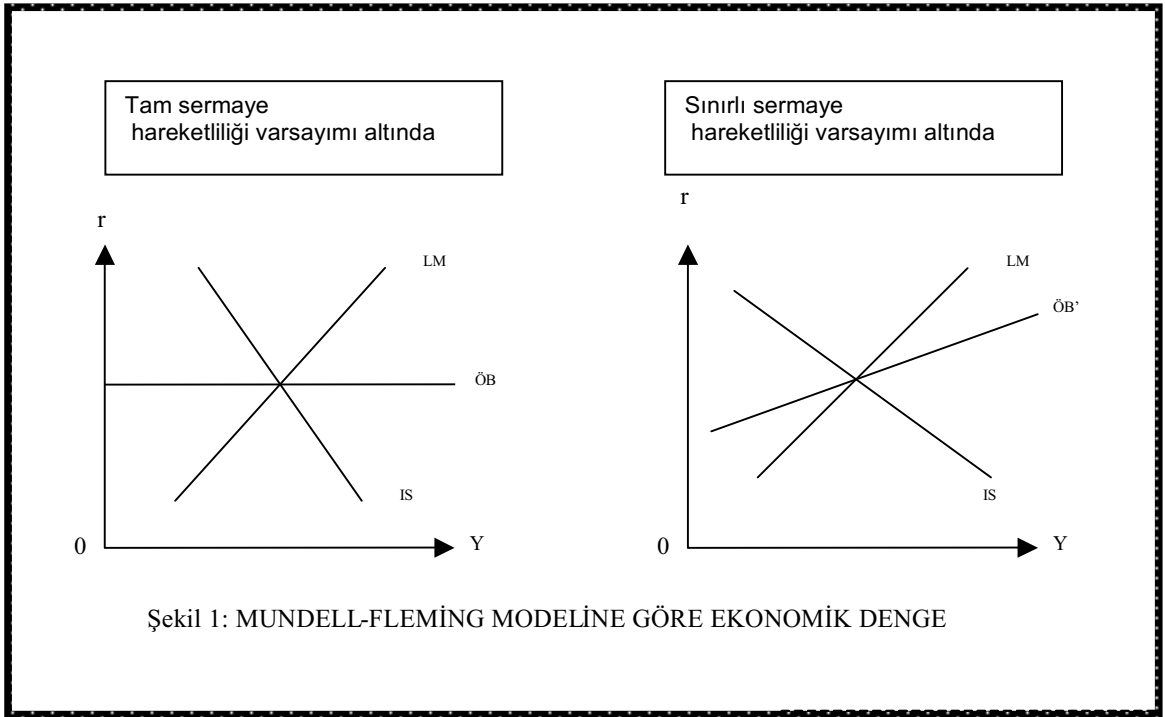
NXM; net ihracat ithalat durumunu, NSH; net sermaye akışını göstermektedir. ÖB eğrisi; döviz kurları ile milli gelirin çeşitli bileşimlerinden oluşan dış denge bileşenlerini göstermektedir. Eğri pozitif eğimlidir. Çünkü

⁸⁶ İlker PARASIZ : Makro Ekonomi, Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi Yayınları, Altıncı Baskı, Bursa 1996, 503

⁸⁷ İlker PARASIZ : a.g.e., 504-505

⁸⁸ İlker PARASIZ : a.g.e., 505

Üretimdeki bir artış ithalatı teşvik edecek ve cari açığı artıracaktır. İhracat-ithalat işlemlerinde bir açık veya fazla söz konusu olduğu zaman, denge koşulu için bu açık veya fazlanın sermaye giriş çıkışı ile dengelenmesi gereklidir. Sermaye akımları faiz oranının bir fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Buradan hareketle demeler bilnosu eğrisi faiz oranlarının ve milli gelirin farklı denge noktalarının bileşimlerinden oluşmaktadır ve pozitif eğimli bir eğridir. demeler bilnosu(B) eğrisinin üst kısmında kalan (sol kısmı) bölümde demeler bilnosu fazla verirken, alt kısmında kalan (sağ kısmı) bölümünde ise açık vermektedir⁸⁹.

⁸⁹ İlker PARASIZ: a.g.e., 505

Mundell-Fleming modeline göre dışa açık bir ekonomide; mal ve para piyasalarındaki denge⁹⁰;

$$Y_s = Y_d = C(i, Y) + I(i) + G + NXM(Y, Y_f, r)$$

Dış denge;

$$\Delta \ddot{O}B = NXM(Y, Y_f, r) - NSH(\dot{i}, \dot{i}^*) \quad \text{koşulları ile sağlanmaktadır.}$$

Ekonominin genel dengesi ise iç denge ile dış dengenin birlikte sağlandığı noktada gerçekleşmektedir. Yukarıdaki şekilde veri bir faiz oranı ve milli gelir seviyesinde genel ekonomik dengenin oluşumu izlenmektedir.

Mundell-Fleming modeline göre ekonomide meydana gelen parasal genişleme veya mali genişleme ekonominin iç ve dış dengesini etkilemektedir. Bu model çerçevesinde kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişkiyi görebilmek için her iki durumunda incelenmesi gerekmektedir.

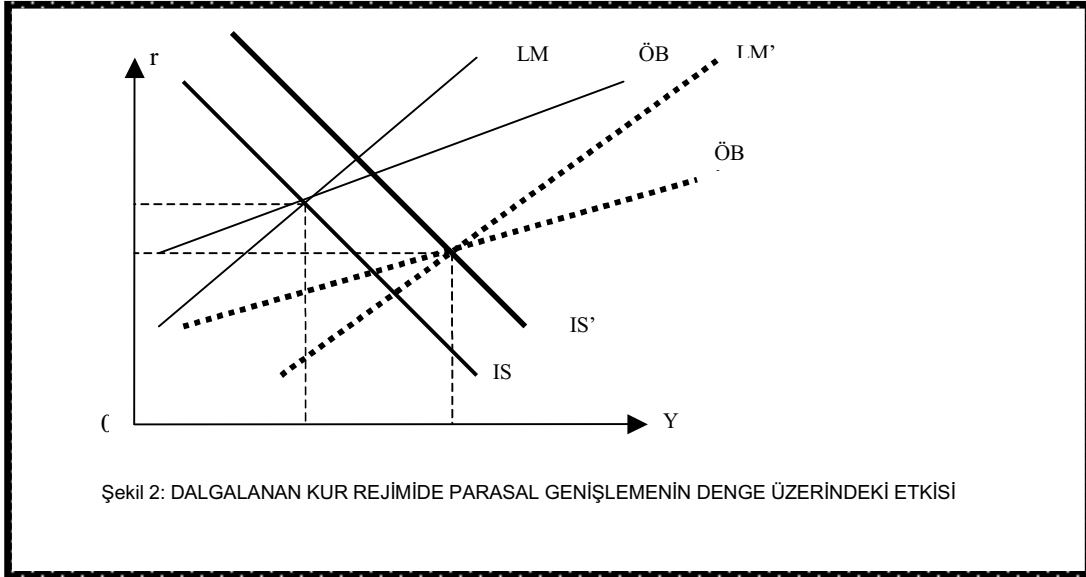
2.Parasal Genişlemeye Bağlı Olarak Ortaya Çıkan İlişki

Şekil 2; Dalgalanan kur sisteminde, Şekil 3 sabit kur sisteminde ekonomide meydana gelen parasal bir genişlemenin iç ve dış denge üzerindeki etkilerini göstermektedir. Dalgalanan kur sistemi varsayımı altında; ortaya çıkan parasal genişleme, LM eğrisini de LM' seviyesine getirecektir. Piyasadaki para miktarındaki artış; reel döviz kurlarını düşürmekte, geliri artırmakta ve cari dengeyi iyileşmektedir⁹¹. Gelir artışları IS Eğrisini IS' seviyesine kaydırmakta, reel döviz kurlarındaki düşüş ise ÖB'yi ÖB' eğrisine kaydırmaktadır. Bu süreçte

⁹⁰Gianluca BENIGNO: "Elasticity Approach To The Balance Of Payment: Mundell-Fleming Model", London School Of Economics & Political Science, International Economics, <http://econ.lse.ac.uk/staff/gbenigno/own/teaching/Lecture6.pdf>, 12.01.2006, 6-8

⁹¹ Gianluca BENIGNO: a.g.ç., 7

kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişki; kamu açıklarını finanse etmek için emisyon hacminin artırılması kanalıyla gerçekleşmektedir.

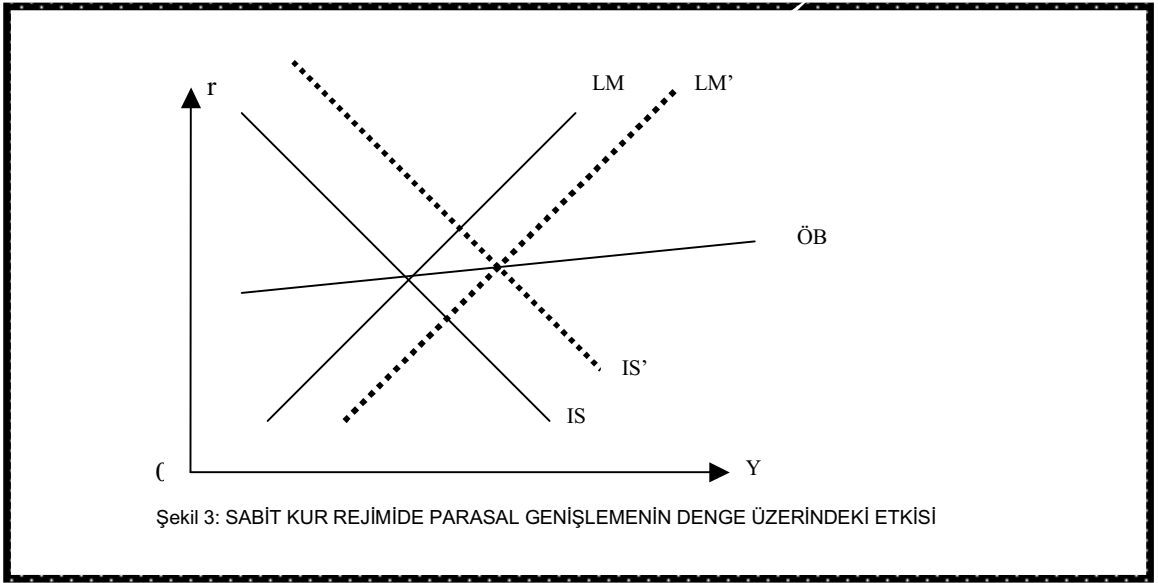

Bu durumda denge mekanizmasının işleyişi şu şekilde olmaktadır;⁹² fiyatlar sabit olduğu müddetçe para arzında meydana gelen artış; faiz oranlarını düşürür. Düşen faiz oranlarına bağlı olarak yurt dışına sermaye çıkışları yaşanmaya başlar ve ülke parasına talep azalır. Bu durumda cari işlemler dengesini sağlayabilmek için döviz kurunun düşürülmesi gerekmektedir. Sermaye hareketliliğinin tam olması durumundaysa; dünya faiz oranları ile yurt içi faiz oranları eşit olduğu için bu etkiler oluşmayacaktır.

Sabit kur sisteminde söz konusu etkileşim tersine işlemektedir. Bu sistemde parasal bir genişleme; döviz kurlarını etkilememektedir. Çünkü döviz kurları sabit olduğu için kurlardaki artış ve azalışlar para otoritesinin yetkisindedir. Piyasada parasal bir genişleme; yerli paraya olan talep düşüşü ile birlikte ödemeler bilânçosu açığını azaltacaktır.

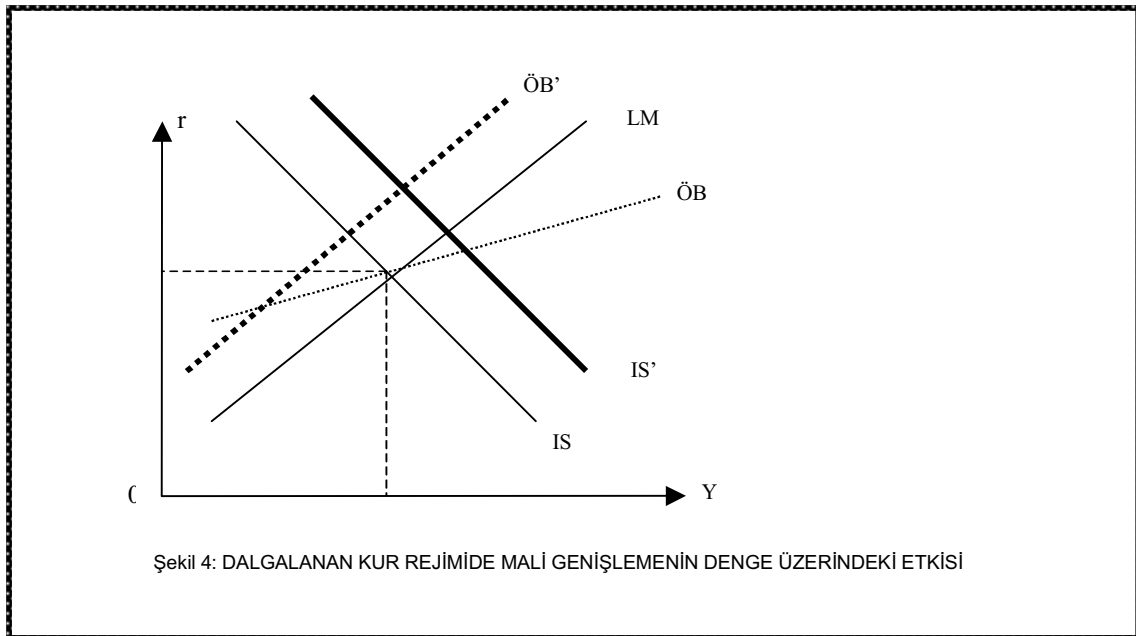
⁹² Gianluca BENIGNO: a.g.ç., 8

Para otoritesi döviz kurunu sabit tutmak için resmi rezervlerini kullanarak yerli para satın alacaktır. Bu işlemin sonucunda para arzı azalacaktır. Dolayısıyla Mundell-Fleming Modeli'ne göre sabit kur rejiminde ortaya çıkan parasal bir genişleme; kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında bir ilişki meydana getirmemektedir.

3.Mali Genişlemeye Bağlı Olarak Ortaya Çıkan İlişki

Şekil 4; Mundell-Fleming Modeli'ne göre ekonomide meydana gelen mali bir genişlemenin iç e dış denge üzerindeki etkilerini göstermektedir. Kamu harcamaları artırılınca; IS eğrisi sağa kayar. Bu kaymayla birlikte; nominal döviz kuru yükselir, milli gelir artar, sınırlı sermaye hareketliliği varsayımıyla reel faiz oranları yükselir, ödemeler bilânçosunun sermaye hesabı kısmı bozulur. Bu durumda kamu açıklarının ödemeler bilânçosu açıklarını artırıcı etkisi söz konusudur.

Yukarıda anlatılan süreçte denge mekanizması şu şekilde işler⁹³; kamu harcamalarındaki artış; faiz oranlarını yükselttiği için yurt içine sermaye akımı söz konusu olur ve ülke parasına olan talep artar. Ödemeler bilânçosunda meydana gelen bozulmanın düzeltilmesi için döviz kurlarının yükseltilmesi gerekmektedir.

Sermaye hareketliliğinin tam olması durumunda; IS eğrisi geçici olarak kayacaktır ve bütün ayarlamalar döviz kurları aracılığıyla gerçekleşecektir. Döviz kurlarındaki bir değişiklik kamu harcamaları artışı ile telafi edilecek ve üretim üzerinde herhangi bir etki oluşmayacaktır.

B-İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ VE KONUYA İLİŞKİN DİĞER YAKLAŞIMLAR

1.İkiz Açıklar Hipotezi

⁹³ Gianluca BENIGNO; a.g.ç., 8

1975-80'li yıllarda, Amerika'da yaşanan cari açıklar ile bütçe açıklarını açıklamaya yönelik geliştirilen ilk yaklaşımlardan birisi iki açık arasında doğrudan bir ilişki olduğu yönündedir⁹⁴. Keynesyen makroekonomik model çerçevesinde yapılan çalışmaların sonucunda bütçe açığı ile ödemeler bilânçosu açığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ileri sürülmüştür. İkiz açıklar hipotezi olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre; bütçe açığında meydana gelen bir artış ödemeler bilânçosu açığını artırabileceği gibi tersi durum da geçerlidir. İkiz açıklar hipotezinin temelleri; keynesyen iktisatçılarca geliştirilen IS-LM modeline, Mundell-Fleming Modeli'ne ve "Absorbasyon Yaklaşımı(massetme, emme)"na dayanmaktadır.

İkiz Açıklar Hipotezi; dışa açık bir ekonomide milli gelirin hesaplanması için geliştirilen formülden yola çıkılarak ifade edilmektedir. Kamu kesiminin de dâhil olduğu dışa açık bir ekonomide milli gelir şu şekilde ifade edilmektedir⁹⁵;

$$Y = C + I + G - T + (X - M) \quad (1)$$

Bu formülde;

Y=milli geliri

C= özel tüketim harcamalarını,

I=özel yatırım harcamalarını,

G= kamu harcamalarını,

T=vergileri

⁹⁴ Jai-Hoon YUNG: "Budget Deficit And Trade Deficit; Is There Link?", Federal Reserve Bank Of St. Louis, October 1978, http://research.stlouisfed.org/publications/review/78/10/Budget_Oct1978.pdf, 12.01.2006, 9

⁹⁵ Merih PAYA: a.g.e, 394

X =ihracatı,

M =ithalatı göstermektedir.

$(X-M)$; cari işlemler dengesini göstermektedir. Cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi göstermek için $(X-M)$ eşitliğin bir tarafına alındığında eşitlik;

$$(X-M) = Y - (C + I + G - T) \quad (2) \quad \text{haline gelir.}$$

Eşitliğin $(C+I+G-T)$ kısmı, milli gelirin yurt içinde tüketilen kısmını göstermektedir.

Bu durumda cari açık; toplam milli gelirden, milli gelirin yurt içinde tüketilen(massetilen) kısmının düşülmesiyle bulunan tutara eşittir. Massetme(absorbasyon) yaklaşımına göre milli gelirin bir kısmı yurt içinde tüketilmektedir. Yurt içinde tüketilen kısmın artması bir taraftan ithalatı artırırken bir taraftan da ihracatı azalttığı için dış açığa neden olacaktır. Yurt içinde üretilen gelirin bir kısmı tüketime bir kısmı ise tasarrufa gitmektedir. Tüketilen kısmın artması, tasarrufları azaltacağı için hem kamu açığının artmasına hem de dış açığın artmasına neden olmaktadır. Ancak, yurt içinde tüketilen kısımdan daha fazla bir yurt içi üretim olursa cari açık değil cari fazla oluşur.

Cari açıkla bütçe açığı arasındaki ilişkiyi görebilmek için eşitliğe tasarrufların da dâhil edilmesi gerekmektedir. Tasarruflar, milli gelirin tüketilmeyen kısmı olduğu için şu şekilde ifade edilir;

$$Y = C + S \Rightarrow S = Y - C \quad (3),$$

Bu eşitlik formül (2) de yerine konulduğunda;

$$(X-M) = S - I - G + T \quad (4)$$

haline gelir. Eşitlik düzenlendiği zaman;

$$(X-M) = (S-I) + (G-T) \quad (5) \text{ olur.}$$

Bu eşitlikte cari denge(X-M), Özel kesimin yatırım tasarruf dengesi (S-I) ile kamu kesimi dengesinin (G-T) toplamına eşittir. Eşitliğe göre; tasarruf yetersizliği olması durumunda ve/veya bütçe açığının söz konusu olması durumunda cari işlemler bilânçosu da açık verecektir. (S-I) parametresinin değişmediği varsayımı altında; vergilerde meydana gelen bir azalış veya kamu harcamalarında meydana gelen bir artış; cari açığı otomatikman artıracaktır.

İkiz açıklar; “tasarruf-yatırım eşitliği” mekanizması ile de açıklanmaktadır⁹⁶. Dışa açık bir ekonomide yurt içi yatırımlar; sadece yurt içinde sağlanan tasarruflarda değil, aynı zamanda yurt dışından ülke içerisine yönelik net sermaye ile sağlanan dış tasarruflarla karşılanmaktadır. Bu noktadan hareket edildiğinde bir ülkede belirli bir dönemde; “tarassuf-yatırım eşitliği”, yurt içi net kamusal ve özel tasarruflarla ülkeye akan yabancı tasarrufların toplamının yatırımlara eşit olduğu durumda sağlanacaktır. Bu süreçten çıkartılabilecek sonuç; bütçe açığının finansmanında iç tasarrufların yanında net dış tasarrufların da kullanılabileceğidir. Yatırım tasarruf eşitliğinden türetilen ikiz açıklar yaklaşımı şu şekilde formüle edilebilir⁹⁷;

$$\text{Bütçe Açığı} = \text{Net Özel Tasarruflar} + \text{Net Kamusal tasarruflar} + \text{Cari açık(net dış tasarruflar)}$$

Formülde; net özel tasarruflar; özel kesimin toplam tasarruflarından toplam yatırımlarının düşülmesi ile bulunmaktadır. Net kamusal tasarruflar; bütçeye dâhil olmayan kuruluşların net tasarruflarından oluşmaktadır. Net dış tasarruflar ise ihracatın ithalattan fazla olması durumunda oluşan pozitif net

⁹⁶ Jai-Hoon YUNG:a.g.m., 10

⁹⁷ Jai-Hoon YUNG: a.g.m., 10

farktır. Eşitliğe göre, hükümetin bütçe açıkları vergiler ile finanse edilemezse; borçlanma yoluyla yurt içi ve yurt dışındaki net tasarruflardan kaynak teminine başvurulmaktadır⁹⁸. Cari açıkta meydana gelen bir artış; yabancı tasarrufları azalttığı için bütçe açığının artmasına yol açmaktadır.

İkiz açığın oluşumu; uygulanan genişletici maliye politikalarının etkilerine bağlı olarak başlamaktadır. Kamu kesiminin harcamalarını artırması veya vergi kesintilerini azaltması, bütçe açığını artırdığı için kamu açıklarından dış açıklara doğru işleyen etkileşim mekanizmasının ilk kaynağı harcamalar artışı veya vergi gelirlerindeki azalmadır⁹⁹. Kamu harcamalarındaki artış iki mekanizmayı harekete geçirerek cari işlemler açığını etkileyebilmektedir¹⁰⁰.

Birinci mekanizma; harcamalar artışına bağlı para arzı artışlarının neden olduğu dış mallara yönelik talep artışıdır. Sabit kur rejiminin uygulandığı bir ekonomide, kurlar sabit olduğu için para arzındaki artış yabancı malları ucuzlatarak ithalatı artıracaktır. İkinci mekanizma; kamu tüketim harcamalarının yurt içi tüketimi, yurt içi üretimden daha fazla artırması durumunda ortaya çıkmaktadır. Yurt içi tüketimin, yurt içi üretimi aşması durumunda ithalat ihracatı artmaktadır. İhracat ithalat dengesinin ithalat lehine bozulması cari açıkla sonuçlanmaktadır.

Bütçe açıkları; Mundell-Fleming Modeli'nin öngördüğü biçimde; toplam talep artışına yol açarak yurt içi faiz oranlarını artırmaktadır¹⁰¹. Artan faiz oranları yurt içine yabancı sermaye girişini teşvik etmektedir. Yabancı sermaye girişi; döviz kurunu yükselterek ihracatı pahalılaştırıp ithalatı ucuzlatmaktadır. Bu sürecin sonunda dış ticaret açığı oluşmaktadır.

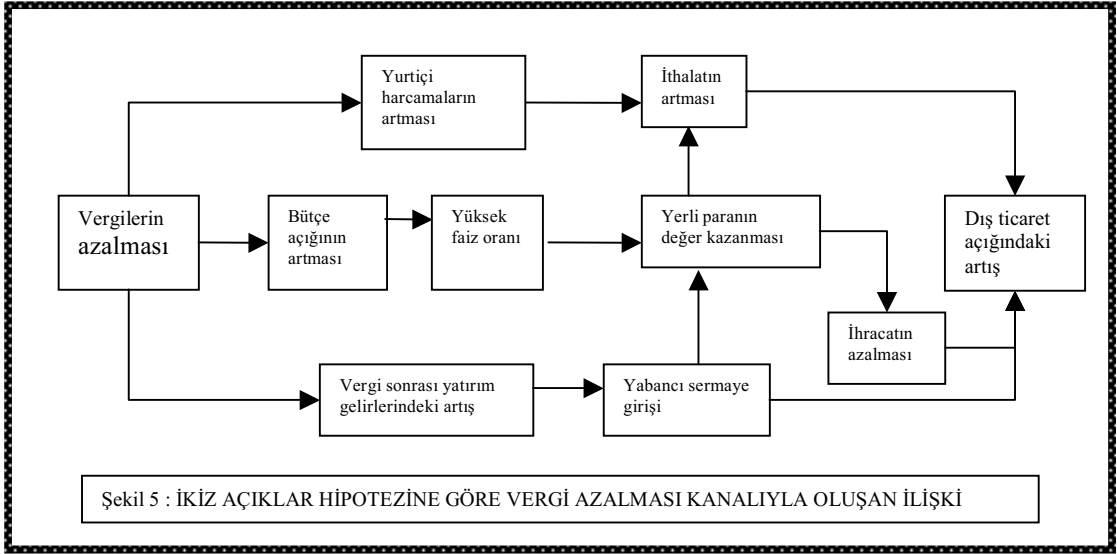
⁹⁸ Jai-Hoon YUNG: a.g.m., 10

⁹⁹ Faik BİLGİLİ-Emine BİLGİLİ: "Bütçe Açığının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri; Teori ve Uygulama", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, (Mayıs 1998), 7

¹⁰⁰ Jai-Hoon YUNG: a.g.m., 12

¹⁰¹ Elif AKBOSTANCI-Gül İpek TUNÇ: "Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model Of Trade Balance", ERC Working Papers in Economics 01/06, Middle East Technical University, (Ankara, May 2002), 3

Vergilerde meydana gelen bir azalma; cari açığı üç ayrı kanalla etkilemektedir. Şekil 5, bütçe açıklarından cari açığa doğru olan etkileşim kanallarını göstermektedir¹⁰².

Birinci kanala göre; vergiler azalınca, harcanabilir gelirin artmasıyla yurt içi harcamalar artmakta, yurt içi harcamalardaki artış ithalatı artırmakta ve dış ticaret açığı artmaktadır. İkinci kanala göre; vergilerdeki azalış bütçe açığını artırmakta, faiz oranları artmaktadır. Faiz oranlarının artması bir taraftan yerli parayı değerli hale getirirken bir taraftan da yabancı sermayeyi yurt içine çekmektedir. Yabancı sermaye girişi esasen en azından kısa dönemde dış açığı kapatıcı rol oynarken, ulusal paranın değer kazanmasından kaynaklanan ihracat azalışıyla nihayetinde dış açık artmaktadır.

Üçüncü kanal; vergi muafiyet ve istisna uygulamalarının yatırımların kazancını artırmasına bağlı olarak ortaya çıkan yabancı sermaye girişidir. Yabancı sermaye girişindeki artış, ülke parasına olan talebi artırdığı için yerli

¹⁰² Robert A. BLECKER: "Beyond The Twin Deficit: A Strategy For The 1990s", ME, Sharpe, Inc. Newyork 1992, adlı eserden naklen Faik BİLGİLİ-Emine BİLGİLİ: a.g.m., 7

para değerli hale gelmektedir. Yerli paranın değerlenmesi; ihracatı azaltıp ithalatı artırarak dış ticaret açığını artırmaktadır.

2. Parasalcı Yaklaşım

Neoklasiklerce ileri sürülen Parasalcı Yaklaşım, yöntemi farklı olmakla birlikte ikiz açıklar hipotezini destekleyici fikirler ileri sürmektedir. İkiz açıklar hipotezinde olduğu gibi Parasalcı Yaklaşım'a göre de bütçe açıkları ile cari açıklar arasında, bütçe açıklarından ödemeler bilânçosu açıklarına doğru bir ilişki mevcuttur. Parasalcı Yaklaşım; ekonominin parasal boyutunu esas alarak ilişkiyi açıklamaktadır.

Bu yaklaşıma göre dışa açık bir ekonomide parasal denge, para arzı ile para talebinin eşitlendiği noktada sağlanmaktadır. Dolayısıyla ödemeler dengesinde meydana gelen bir bozulma para arz-talep dengesizliğinden kaynaklanmaktadır¹⁰³. Parasalcı Yaklaşım; ödemeler bilânçosunda meydana gelen bir bozulmanın kendiliğinden giderilebileceğini öngörmektedir¹⁰⁴.

Denge mekanizması para arz ve talebindeki değişmeye bağlı olarak şekillenmektedir. Para arzı yetkililerce belirlenen dışsal bir olgu iken para talebi gelirin(y), faiz oranlarının(i) ve fiyatlar genel düzeyinin bir fonksiyonudur. Ekonomi dinamik bir yapıya sahip olduğu için para arzı ile talebi arasındaki denge şu şekilde gösterilir¹⁰⁵;

$$\Delta MS = \Delta MD$$

$$\Delta MS = PT.m$$

$$\Delta MS = NİV + NDV$$

¹⁰³ Halil SEYİDOĞLU: a.g.e., 403

¹⁰⁴ Halil SEYİDOĞLU: a.g.e., 405

¹⁰⁵ Nursel DURUCAKOĞLU: a.g.t, 29

ΔMS =para arzında meydana gelen değişme

ΔMD =para talebinde meydana gelen değişme

PT =Parasal Taban

m =sabit katsayı, (parasal taban çarpanının tersi)

$NİV$ =Net iç varlıklar,

NDV =Net dış varlıklar

Parasalcı Yaklaşım'a göre parasal denge ile ödemeler bilânçosu dengesi para arz ve talep durumuna göre aşağıdaki şekilde işlemektedir¹⁰⁶. Para talebi sabitken para arzındaki bir artış, piyasadaki para miktarını artırdığı için yurt içi harcamaları artırmaktadır. Artan harcamalar ithalatı artırarak ihracatı azaltmakta ve dış açığa neden olmaktadır. Dış açık olduğu zaman ise bu açığı kapatmak için Merkez Bankası'nın resmi rezervleri azalmaktadır. Resmi rezervlerdeki azalış; parasal tabanı daralttığı için dış âlemin menkul kıymetlerine ve mallarına olan talep azalmakta ve ödemeler dengesi sağlanmaktadır.

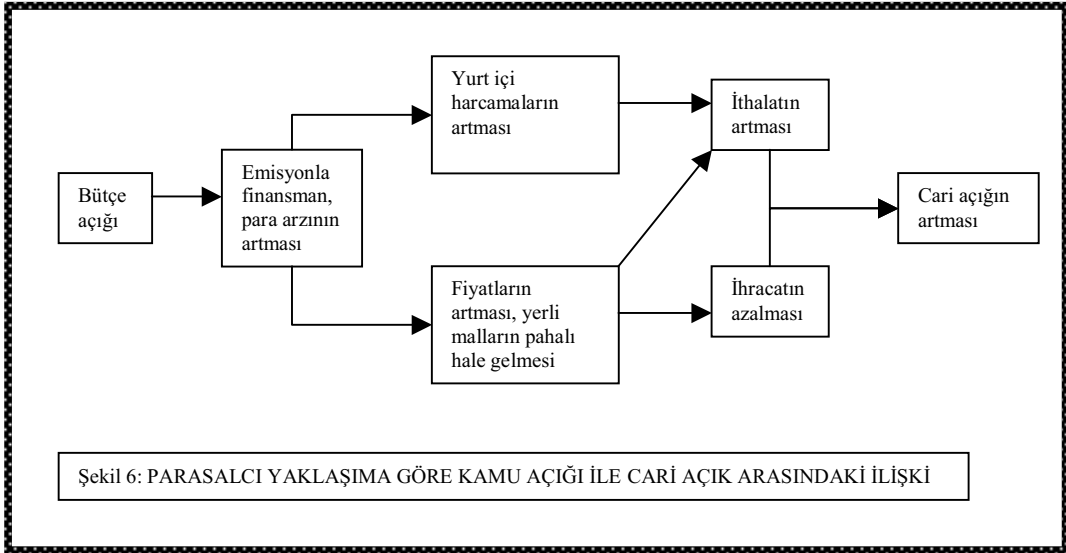
Piyasada para arzının daralması halinde, mekanizma tersine işler ve dış fazla oluşur. Dış fazlayla birlikte resmi rezervler hesabı fazla vermiş olur ve döviz kurunda düşüş eğilimi yaşanmaya başlar. Merkez Bankası bu düşüşü önlemek için piyasadan döviz alarak piyasada yerli para miktarını artırır. Artan para arzı dış âlemin mallarına ve menkul kıymetlerine olan talebini artırarak dış fazlanın eritilmesine katkıda bulunur.

Parasalcı Yaklaşım, bütçe açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında ilişki kurarken temel alınan parametre (NDV) net dış varlıklardır¹⁰⁷. Net

¹⁰⁶ Halil SEYİDOĞLU: a.g.e., 405

¹⁰⁷ Nursel DURUCAKOĞLU: a.g.e., 29

dış varlıklar parasal tabanın bir parçası olmasının yanı sıra ödemeler bilânçosu ile de yakından ilgilidir. Net dış varlıklardaki artış ve azalışlar para arzını doğrudan etkilemektedir. Parasalcı Yaklaşım'a göre bütçe açıklarının cari açıkları etkilemesi; bütçe açığının emisyon yoluyla finansmanı durumunda ortaya çıkmaktadır. Veri bir bütçe açığını finanse edebilmek için emisyonun artması para arzını artırmaktadır. Para arzındaki artış; ikili bir kanalla cari işlemler açığına yol açmaktadır. Bu süreç şu şekilde ifade edilebilir¹⁰⁸.

Bütçe açığının emisyonla finanse edilmesi durumunda artan para arzı bir taraftan yurt içi harcamaları artırırken bir taraftan da mal ve hizmet fiyatları üzerinde nominal artışlara yol açar. Bu ikili etkinin sonucunda yerli malların fiyatları artarken yabancı mallar nispeten ucuzlamakta ve ithalat artarken ihracat azalmaktadır. Nihayetinde ise dış ticaret açıkları oluşmaktadır.

¹⁰⁸ Nur KEYDER: Para Teori, Politika, Uygulama, 5.Baskı, Bizim Büro Basımevi, (Ankara 1996), 335

C.İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNE YÖNELİK ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR

1.Ricardo'cu Denklik Yaklaşımı

Ricardo'cu Denklik Yaklaşımı'nın temelleri 19. yüzyılın ilk yarısında İngiliz iktisatçısı David Ricardo'nun "On Principles Of Political Economy And Taxation" adlı eserinde kamu harcamalarının finansman yöntemleri konusunda yürütülen fikirlere dayanmaktadır¹⁰⁹. D. Ricardo'ya göre savaş ve sosyal amaçlı transfer harcamaları gibi harcamaların vergi veya iç borçlanmayla finanse edilmesi; yatırım, tasarruf ve büyüme gibi ekonomik büyüklükler üzerinde bir etki meydana getirmemektedir. Ricardo, bugün alınan borçların anapara ve faizlerinin, gelecekte vergilerle sağlanan kaynaktan ödeneceğini kabul etmektedir. Dolayısıyla bugünkü borçlar gelecekte alınacak vergilerin bugüne iskonto edilmiş değeridir.

Ricardo bireylerin kararlarında rasyonel olduklarını varsaymaktadır. Rasyonel bireyler; borçlanma nedeniyle bugün alınmayan vergilerin gelecek dönemlerde borçların ödenmesi için alınacağını bilmektedirler. Sahip oldukları devlet tahvillerinin faizlerini harcamak yerine tasarruf etmektedirler. Tasarrufa giden faiz gelirleri piyasaya çıkmadığı için, yatırımlar ve üretim üzerinde herhangi bir etki meydana getirmeyecektir. Özetle Ricardo'ya göre vergileme veya iç borçlanma sadece kaynakların özel kesimden kamu kesimine aktarılmasından ibarettir¹¹⁰. Ricardo'nun önermesinde ekonomik açıdan etkisiz olarak kabul edilen durum, sadece kamu açıklarının finansman boyutudur. Ricardo; kamu harcamalarının tüketim, yatırım ve üretim gibi makroekonomik değişkenleri etkileyebileceğini kabul etmektedir¹¹¹.

¹⁰⁹ David RİCARDO: Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri, Çev. Tayfun ERTAN, Belge Yayınları, (İstanbul: Ekim 1997), 214-218

¹¹⁰ David RİCARDO: a.g.e., 214

¹¹¹ David RİCARDO: a.g.e., 214

David Ricardo'nun fikirleri; 1974 yılında Robert Barro tarafından geliştirilerek tekrar gündeme getirilmiştir. Neoklasik akım içerisinde rasyonel beklentiler teorisini savunan Robert Barro, 1974 yılında yazmış olduğu "Are Government Bonds Net Wealth?" adlı makalesinde devlet tahvillerinin net servet etkisi sağlamayacağını ileri sürmüştür. Ricardo ve Barro'nun fikirleri, bu makaleyle birlikte Ricardo-Barro Eşitlik Hipotezi adı altında farklı iktisadi akımlar arasında ciddi bir tartışma alanı haline gelmiştir¹¹².

Barro; insan ömrünün nesillerle birbirine bağlantılı ve sınırsız olduğunu varsaymaktadır. Herhangi bir kişinin fayda fonksiyonu sadece şahsi ömrü ile sınırlı olmayıp kendisinden sonra gelecek olan çocuklarının ve torunlarının da faydalarını kapsayacak genişliktedir¹¹³. Aynı zamanda her bir birey rasyonel hareket etmektedir. Dolayısıyla kamu açıklarını finanse etmek için vergiler yerine iç borçlanmaya başvurulması tahvil sahipleri açısından net bir refah(servet) etkisi sağlamayacaktır. Çünkü rasyonel olan bireyler bugün vazgeçilen verginin gelecekte borç ödemek için kendilerinden alınacağını bilmektedirler. Bu nedenle tahvillerden elde ettikleri faizleri harcamamaktadırlar. Faiz gelirleri harcanmayınca; ekonomide bir genişlemenin oluşması veya yatırım-üretim artışı söz konusu olmamaktadır. Nihayetinde devlet tahvilleri toplumun net servet düzeyini değiştirmemektedir¹¹⁴.

Bu yaklaşıma göre; bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında herhangi bir ilişki yoktur. Diğer bir ifadeyle bu iki açık birbirinden bağımsızdır ve birbirlerini etkilememektedirler. Ricardo'cu Denklik Yaklaşımı; veri bir bütçe açığının kapatılmasında vergilere veya iç borçlanmaya başvurmanın yurt içi tasarruflar

¹¹² Robert J. BARRO : "Are Government Bonds Net Wealth", Journal Of Political Economy, 1974, Vol. 82, , No.6, 1095–1097

¹¹³ Robert J. BARRO: a.g.m., 1099-1100

¹¹⁴ Robert J. BARRO: a.g.m., 1116

üzerinde herhangi bir etki meydana getirmeyeceğini ileri sürmektedir. Bu iddialarını desteklemek üzere bazı varsayımları vardır. Bunlar¹¹⁵;

- Sermaye piyasası tam rekabettir.
- Tüketicilerin likidite kısıtı yoktur.
- Ekonomik ajanlar(birimler) sınırsız planlama ufkuna sahiptirler.
- Herkesten götürü usulde düşük bir vergi alınmaktadır. Vergilerin bozucu etkileri yoktur.
- Ekonomik birimler; hükümetin gelecekte uygulayacağı mali politikalardan tamamen habersizdirler.

Bu yaklaşımın temel direklerinden birisi; bireylerin rasyonel olduklarıdır. Rasyonel bireyler gelecekleri ile ilgili planları akılcı bir şekilde yapmaktadırlar. İlaveten; belirli bir dönemde toplam yurt içi tasarruflar sabittir ve bu tasarruflar özel kesimin ve kamu kesiminin tasarrufları toplamından oluşmaktadır. Hükümet vergileri azalttığı zaman kamu kesiminin tasarrufları azalacak özel kesimin tasarrufları ise artacaktır, ancak toplam tasarruflar değişmeyecektir. Hükümetin bütçe açıklarını kapatmak için borçlanması ise sadece özel tasarrufların kamu kesimine aktarılmasına neden olacaktır. Çünkü alınan borçlar ertelenmiş vergi niteliğindedir. Rasyonel bireyler bu durumu bildikleri için azalan vergilerden kaynaklanan tasarruf artışlarını gelecek dönemlerde ödenecek vergileri finanse edecek şekilde ellerinde bulunduracaklardır¹¹⁶. Dolayısıyla uzun dönemde hükümetin bütçe kısıtına göre; toplam kamu harcamaları toplam vergi gelirlerine eşit olacaktır. Kamu açıklarını finanse etmek için başvuru iç borçlanmanın toplam tasarrufları/toplam refahı etkilememesi nedeniyle faiz oranlarında, toplam

¹¹⁵ Faik BİLGİLİ-Emine BİLGİLİ: a.g.m., 9

¹¹⁶ Mamdouh Alkhalid ALSWAI; "The Twin Deficit Phenomenon In Petroleum Economy: Evidence From Saudia Arabia", <http://www.erf.org.eg/html/finance1.pdf>, 12.01.2006, 4

talepte, yatırımlarda ve tüketimde bir değişim olmayacağı için bütçe açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında bir bağlantı mevcut değildir¹¹⁷.

2. İkiz Açıklar Hipotezine Yönelik Diğer Eleştiriler

Bütçe açığı ile cari açık arasında güçlü bir pozitif ilişkinin olduğunu ileri süren İkiz Açıklar Hipotezi'ne, çeşitli açılardan eleştiriler getirilmiştir. Öncelikle; ülkelerin dış ticaret ve bütçe verileri; iki değişken arasında net bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. Örneğin ABD için yapılan ve 1951-87 yıllarını kapsayan bir analizde bütçe sürekli açık verirken 1951-1970 döneminde cari işlemler hesabı fazla vermiştir¹¹⁸. Ayrıca yapılan çeşitli ülkeler için yapılan ekonometrik çalışmaların sonuçlarından bir kısmı teoriyi desteklerken bir kısmına göre iki değişken arasında hiçbir ilişki çıkmamış, bir kısmına göre ise dolaylı bir ilişki çıkmıştır¹¹⁹.

İkiz açıklar hipotezine yönelik bir diğer eleştiri; iki değişken arasında teoride öne sürüldüğü kadar güçlü bir ilişkinin olmadığı konusundadır. Bu eleştiri yapanlar iki temel dayanak noktasına sahiptirler. Birincisi bütçe açıklarının reel döviz kurunu etkileme mekanizmasının çok karmaşık olduğu konusunda, ikincisi ise döviz kurlarındaki değişikliğin dış ticareti etkileyebilme gücü konusundadır¹²⁰. Bu görüşe göre reel döviz kurları ile reel faiz oranları arasındaki ilişki sanıldığından daha karmaşıktır. Ülke içerisindeki faiz oranları yüksek olduğu zaman ülkeye giren yabancı sermaye yerli paraya olan talebi artırdığı için döviz kurlarını yükseltecektir. Ancak bu yükseliş geçicidir. Çünkü

¹¹⁷ Elif AKBOSTANCI-Gül İpek TUNÇ: a.g.ç., 3

¹¹⁸ William G. DEWALD-Michael ULAN: "The Twin Deficit Illusion", *Cato Journal*, Vol. 9, No.3(Winter 1990), Cato Institute, 694

¹¹⁹ Jarko FIDRMUC : "Twin Deficits:Implications Of Current Account And Fiscal Imbalances For The Accession Countries", *Structural Changes And The Search For An Adequate Policy Mix In The EU And In Central And Eastern Europe*, East-West Conference, Vienna, Austria, November 3 to 5, 2002, <http://www2.oenb.at/tagung/ostwest2002/paper/fidrmuc-long.htm>, 12.01.2006, 1-3

¹²⁰ William A. NISKANEN: "The Uneasy Relation Between The Budget And Trade Deficits", *Cato Journal*, Vol. 8, No.2(Fall 1988), Cato Institute, 515

sermaye hareketliliğinin tam olması, dünya faiz oranları ile yurt içi faiz oranlarını birbirine eşitlemektedir. Bu koşullar altında bugünkü döviz kurları ile gelecekteki döviz kuru aynı olacaktır ve döviz kurundaki geçici artış dış ticareti etkilemeyecektir¹²¹. Döviz kuru değişmiş olsa bile “J eğrisi yaklaşımının” öngördüğü biçimde dış ticaret dengesi kısa dönemde bozulma gösterebilmektedir¹²².

D. KAMU AÇIKLARI İLE ÖDEMELER BİLÂNCOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİME İLİŞKİN ÇALIŞMALAR VE SONUÇLARI

Bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişki konusundaki bilimsel tartışmalar, 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren ABD’de başlamıştır. Özellikle 1980’lerin başlarında ABD’nin bütçesi ile cari işlemler hesabının açık vermesi, konuya ilişkin tartışmaların derinlik kazanmasına yol açmıştır. Farklı bakış açılarıyla yapılan çalışmalar sonucunda; birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar; temelde iki grup halinde toplanabilir; Birincisine göre, bütçe açıkları dış ticaret açıklarına yol açmakta veya dış ticaret açıklarını artırmaktadır, ikincisine göre ise iki açık arasında hiçbir ilişki yoktur.

Konunun ilk tartışılmaya başlandığı zamandan bu yana geçen süreç içerisinde söz konusu yaklaşımlar genişletilmiş, öncekilere göre daha farklı yeni fikirler ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar; başlangıçta bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşırken özellikle 1990’dan sonra analize sermaye hareketleri de dâhil edilmiş ve bütçe açıkları ile cari işlemler dengesi arasında bir ilişkin olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Ayrıca birçok ülke için farklı ekonometrik modeller kullanılarak bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları/cari işlemler açıkları arasındaki ilişki test edilmeye çalışılmıştır. Değişik ülkeler için yapılan ekonometrik çalışmalarda; iki açık arasındaki ilişki

¹²¹ William A. NISKANEN: a.g.m., 515

¹²² William A. NISKANEN: a.g.m., 516

konusunda farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Konuya ilişkin teorik ve ampirik çalışmaların sonuçlarının farklılığı; konu üzerindeki çalışmaların daha derin şekilde sürdürüleceğinin bir göstergesidir. Yapılan ekonometrik çalışmaların bir kısmı ve sonuçları aşağıdaki gibidir¹²³;

Yazarlar	Dönem	Ülke	Metodoloji	Sonuç
Bundt-Solocha(1988)	1973-87 Q	ABD, Kanada, Alman ya	SUR	BA ve TA arasında döviz kuru kanalıyla oluşan bir ilişki var
Darrat(1988)	1960-84 Q	ABD	Granger	Karşılıklı nedensellik ilişkisi vardır.
Bernheim (1988)	1960-84 Y	ABD ve 5 Ülke	OLS	İkiz açıklar hipotezini desteklemektedir.
Bahmani-Oskooee (1989)	1973-85 Q	ABD	OLS-2SLS	Bütçe açıkları cari işlemler açığının nedenidir.
Miller	1971-87 Q	ABD	Granger	İkiz açıklar hipotezini desteklemektedir
Russek(1989)	1971-89 Q	ABD	Nedensellik	Bütçe açıkları dış ticaret açığının nedenidir
Latif-Dakosta (1990)	1971-89 Q	ABD	Granger	Bütçe açıkları dış ticaret açığının nedenidir
Enders-Lee(1990)	1947-87 Q	ABD	VAR	Rikardocu denklik teoremi geçerlidir.
Zeitz-Pemberton (1990)	1972-87 Q	ABD	2SLS	Gelir ve masraflar yoluyla bütçe açığı ticaret açığını etkilemektedir.
Abell(1990)	1979-95 A	ABD	VAR	Bütçe açığı dış ticaret açığını dolaylı yoldan etkilemektedir.
Kearney-Monadjemi (1990)	1972-78 Q	8 ülke	VAR	Arıza bir ikiz açıklar ilişkisi
Tallman-Rosenweig (1991)	1971-89 Q	ABD	VAR	Vardır Bütçe açığı dış ticaret açığını etkilemektedir.
Bachman (1992)	1974-88 Q	ABD	VAR	Bütçe açığı dış ticaret açığının nedenidir
Eisner(1991)	1957-88 Y	ABD	OLS	Bütçe açığı dış ticaret açığını pozitif etkilemektedir
Kasa(1994)	1952-93 Y 1962-92 Y 1970-93 Y	ABD Japonya Almanya	Joint Maximum Likelihood	Üç ülkede de Bütçe açığı ile dış ticaret açığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
Mohammadi-Skaggs (1996)	1973-91 Q	ABD	VAR	Bütçe açığı dış ticaret açığının nedenidir.
İslam (1998)	1973-91 Q	Brezilya	Granger Test	Bütçe açığı dış ticaret açığı arasında iki yönlü bir ilişki vardır.
Bilgili-Bilgili(1998)	1975-93 Y	Türkiye, Singapur, ABD	OLS	Rikardocu denklik teoremi geçerlidir.
Anoruo-Ramchander (1998)	1957-93 Y 1960-93 Y 1967-93 Y 1970-93 Y	Hindistan Filipinler Japonya Kore Endonezya	VAR	Dış Ticaret açıkları tek yönlü olarak bütçe açıklarını etkilemektedir.
Khalid-Guan (1999)	1950-94 Y 1955-93 Y	5 gelişmiş, 5 gelişmekte olan ülke	Kointegrasyon, Granger Nedensellik	Gelişmiş ülkeler için iki açık arasındaki ilişki desteklenmezken gelişmekte olan ülkeler için desteklenmektedir.
Vamvoukas (1999)	1948-94 Y	Yunanistan	ECM	Bütçe açıkları dış ticaret açıklarının nedenidir.

¹²³ Bu tablo İhsan GÜNAYDIN: "Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki", Ekonomik Yaklaşım, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Yayını, Üç Aylık Dergi, Sayı: 52-53, Yaz-Güz:2004, Cilt 15, 151'den aynen alınmıştır.

Egwaikhide (1999)	1973-93 Y	Nijerya	OLS	Bütçe açıkları dış ticaret açıklarını ters etkilemektedir.
Piersanti (2000)	1970-97 Y	OECD	Granger-Sims Test	Sanayileşmiş ülkelerde iki açık arasında ilişki vardır.
Vyshnyak (2000)	1995-99 Q	Ukrayna	Granger Test	Bütçe açığı cari işlemler açığına neden olmaktadır.
Hatemi-Shukur(2002)	1975-98 Q	ABD	Rao Testi	Periyodun tamamında ilişki çıkmamıştır. İkiye ayrıldığında birinci periyotta bütçe açıkları cari işlemler açıklarının nedeni iken ikinci periyotta ters ilişki mevcuttur.
Alswani (2000)	1970-99 Y	S.Arabistan	Hata Düzeltme M	Dış ticaret açığı bütçe açığının nedenidir.
Akbostancı-Tunç(2001)	1987-01 Q	Türkiye	ECM	İki açık arasında uzun dönemli bir ilişki vardır ve ikiz açıklar hipotezi geçerlidir.
Kaufman vd. (2002)	1976-98 Q	Avusturya	VECM	İkili açıklar hipotezi reddedilmektedir.
Not:	Y=Yıllık,	Q=üç aylık,		A=Aylık veriler

Konuya ilişkin olarak yapılan teorik ve ampirik çalışmalar göstermektedir ki bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları/cari açıklar arasındaki ilişkinin açıklanması çok karmaşık bir yapı arz etmektedir. Bu nedenle sadece iki değişken arasındaki doğrudan ilişkilerin tartışılması söz konusu etkileşimde rolü olabilecek bir çok değişkenin analiz dışı bırakılmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle iki değişken arasındaki çeşitli mekanizmalarla ortaya çıkacak/çıkarılabilecek etkileşimin incelenmesi, konunun analizine değişik bir bakış açısı kazandırabilir. İlaveten bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları/cari açıklar arasındaki ilişkinin analizi yerine daha geniş bir bakış açısıyla kamu açıkları ile ödemeler bilançosu açıkları arasındaki etkileşimin incelenmesi konuya ilişkin teorik tartışmalara yeni bir boyut kazandırabilir. Bu düşünceyle bu bölümde; kamu açıkları ile ödemeler bilançosu açıkları arasında doğrudan veya dolaylı olarak ortaya çıkabilecek etkileşim analiz edilecektir. Metodoloji olarak; öncelikle iki açık arasındaki birbirlerine doğru olan ilişki üzerinde yoğunlaşılacak, ardından üçüncül unsurların iki değişken üzerinde meydana getirebileceği etkiler analiz edilecektir.

Bölüm planında; öncelikle kamu açıkları ve ödemeler bilançosu açıkları arasındaki ilişkiyi açıklamak için geliştirilen çeşitli yaklaşımlara değinilecektir. Ardından iki değişken arasındaki etkileşimi sağlayan kanallar analiz edilecektir. Etkileşimin analizinde; kamu açıklarından ödemeler bilançosu açıklarına doğru olan etkileşim ve ödemeler bilançosu açıklarından kamu açıklarına doğru olan

etkileşim şeklinde ikili bir ayırım yapılmıştır. Son olarak vergileme ve dış borçlanma gibi üçüncül unsurların kamu açıkları ve ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki etkileşimdeki rolü analiz edilecektir.

II-KAMU AÇIKLARININ ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında; birden fazla kanal aracılığıyla ilişki kurmak mümkündür. Bu kanallardan ilki “kamu açıkları-enflasyon-döviz kuru-ödemeler bilânçosu açıkları” şeklindedir. İkinci kanal; kamu açıkları-faiz oranları-döviz kurları-ödemeler bilânçosu açıkları şeklindedir.

A. ENFLASYON-DÖVİZ KURU İLİŞKİSİYLE OLUŞAN ETKİLER

Kamu açıkları, enflasyon, döviz kuru ve ödemeler bilânçosu açıkları şeklinde işleyen kanal; iki kısma ayrılarak incelenebilir. Birinci kısım; kamu açıkları-enflasyon ilişkisinden ikinci kısmı enflasyon-döviz kuru-dış ticaret işlemleri ilişkisinden oluşmaktadır.

1.Kamu Açıkları-Enflasyon İlişkisi

Kamu açıkları ile enflasyon arasında farklı mekanizmalarla ilişki kurulabilmektedir. Belirli bir ekonomide belirli bir dönemde fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli artışlar şeklinde ifade edilen enflasyon klasik iktisatçılar ve takipçilerine göre parasal bir olgu iken, keynesyen iktisatçılara göre para miktarının genişlemesinden bağımsızdır, ancak enflasyonist baskılar parasal genişlemeye yol açar¹²⁴.

Keynesyen iktisatçılar tarafından savunulan sosyolojik yaklaşıma göre; ücretlerin verimliliklerinden bağımsız olarak artmaları piyasadaki para miktarının

¹²⁴ Merih PAYA:a.g.e.,, 379

reel değerini düşürmekte, düşen değerın tekrar korunması için para arzı artırılmakta, artan para arzı ise fiyatları artırarak enflasyona neden olmaktadır¹²⁵. Enflasyonu parasal bir olgu olarak görenlere göre¹²⁶; ekonomi her zaman tam istihdamda olduğu için ortaya çıkabilecek küçük dengesizlikler kendi kendine ortadan kalkacaktır. Ortaya çıkan küçük dengesizliklerin ortadan kaldırılması için para arzının artırılması enflasyona neden olacaktır. Enflasyon konusunda ortaya atılan bu düşünceler, kamu açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkinin belirlenmesi açısından temel hareket noktası özelliğini taşımaktadır.

Kamu açıklarının enflasyon üzerindeki etkileri; açığın oluşumuna ve finansman yöntemlerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Açıkların oluşumuna bağlı olarak ortaya çıkan etkiler; ülkenin ekonomik yapısı ile yakından ilgilidir. Kamu kesimi tarafından talep edilen mal ve hizmetlerin kapsamının genişliği, toplam talep artışlarının boyutu ile doğru orantılıdır. Diğer bir ifadeyle, kamu kesiminin mal ve hizmet talebi, toplam talebin önemli bir kısmını oluşturduğu için kamu kesimince yapılan tüketim ve yatırımlar toplam talebi artırmaktadır. Toplam talepte meydana gelen artış, arz artışı ile karşılanamazsa arz-talep dengesi bozulur, fiyatlar genel düzeyi yükselir ve enflasyonist baskılar ortaya çıkabilir¹²⁷.

Diğer taraftan kamu kesimi tarafından sunulan mal ve hizmetlerin fiyatlarının piyasa fiyatından düşük olarak sunulması, hem kamu gelirlerini azaltarak kamu açıklarına neden olmakta hem de piyasadaki nispi fiyat yapısını bozmaktadır¹²⁸. Kamu kesimi tarafından kullanılan üretim faktörlerinin fiyatlarının olması gerekenin üstünde belirlenmesi, keynesyen iktisatçıların savunduğu anlamda fiyat artışlarına neden olabilmektedir.

¹²⁵ Merih PAYA: a.g.e., 379

¹²⁶ Merih PAYA :a.g.e., 380

¹²⁷ Cihan BULUT: a.g.t., 197-198

¹²⁸ İlker PARASIZ: Enflasyon-Kriz ve Ayarlamalar, Dünya'da ve Türkiye'de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları, Ezgi Kitabevi, (Bursa -2001), 55

Kamu açıklarının finansman yöntemlerinin enflasyonist etkileri; borçlanma ve para basma yöntemlerine göre farklılık göstermektedir. Enflasyonun parasal bir olgu olduğunu savunanlara göre, kamu açıklarının para basılarak finanse edilmesi durumunda piyasada ortaya çıkacak parasal genişleme, enflasyona neden olacaktır¹²⁹. Açıkların borçlanmayla finanse edilmesi durumunda, piyasadan borçlanma yoluyla transfer edilen satın alma gücü, harcamalar yoluyla hemen piyasaya aktarılırsa arz-talep dengesinde ciddi bozulmalar ortaya çıkmayabilir. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken bir nokta; kamu kesiminin fon talebinin faiz oranları üzerinde yaptığı etkinin sermaye maliyetini artırmasıdır. Sermaye maliyetinin artması, mal ve hizmetlerin üretim maliyetini artıracığı için maliyet enflasyonuna neden olabilir¹³⁰.

Monoteristlere göre¹³¹; faiz oranlarındaki artış, dışlama etkisi doğurmaktadır. Bu etkinin ortadan kaldırılması için Merkez Bankası'nın para arzını artırarak faiz oranlarını düşürmesi gerekmektedir. Eğer Merkez Bankası faiz oranlarını düşürmek için para arzını artırırsa enflasyonist baskıların oluşması kaçınılmaz hale gelmektedir¹³².

Ancak kamu açıklarının enflasyon üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik bu yaklaşımların yanı sıra; Rasyonel Beklentiler Teorisi çerçevesinde geliştirilen Ricardo'cu Denklik Teorisi'ne göre; kamu açıkları etkisizdir¹³³.

Kamu açıklarının bono ihracıyla karşılanması durumunda toplam talepte bir değişiklik olmayacaktır. Çünkü rasyonel olan bireyler gelecekteki borç faiz

¹²⁹ Scott E. HEIN: "Deficit and Inflation", Federal Reserve Bank Of St. Louis, March 1981, http://research.stlouisfed.org/publications/review/81/03/Deficits_Mar1981.pdf, 12.01.2006, 5

¹³⁰ Ahmet ŞAHİNÖZ: "Maliye Politikaları ve Ekonomik İstikrar", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, (Ocak 1999), 68

¹³¹ Sohrab ABEZADEH - Mahmood YOUSEFİ: "Do Deficits Matter? A Review Of The Deficit And Inflation Debate", Budget Deficit And Debt A Global Perspective, Edited By Siamack Shojai,, Praeger Publishers, 88 Post Road West, Westport, Ct 06881, London 1999, 66

¹³² Sohrab ABEZADEH - Mahmood YOUSEFİ: a.g.m., 66

¹³³ Daniel SALVARO: Do Deficit Matters ?, The University Of Chicago Press, Chicago 1997, 67

ödemelerinin kendilerinden alınan vergilerle finanse edileceğini düşündükleri için elde ettikleri kazançları harcamayıp tasarruf edeceklerdir. Dolayısıyla toplam talep artmadığı için ekonomide fiyat artışına yönelik bir değişiklik olmayacaktır¹³⁴. Açıkların para basma yoluyla finanse edilmesi durumunda da bütün ekonomik ajanlar rasyonel davrandıkları için kendi davranışlarını fiyat artışlarına hızlı bir şekilde ayarlayacaklar ve toplam talepte önemli bir değişiklik olmayacaktır¹³⁵. Dolayısıyla kamu açıkları fiyat artışlarına neden olmayacaktır.

Buraya kadar kamu açıklarının enflasyon üzerindeki etkilerinden bahsedildi. Ancak enflasyonla kamu açıkları birbirlerini etkileyen iki değişkendir. İki değişken arasındaki ilişki sadece kamu açıklarından enflasyona doğru değildir. Aynı zamanda enflasyondan kamu açıklarına doğru da bir süreç vardır. Enflasyon; transfer harcamaları gibi kamu harcamalarının nominal değerini artırarak kamu açıklarını artırabileceği gibi beklenen faiz oranlarını yükselterek kamu kesimi borçlanma maliyetlerini de artırabilmektedir¹³⁶.

Kamu açıklarına bağlı olarak oluşan enflasyon, bir taraftan enflasyon vergisi yoluyla kamu açıklarını kapatıcı etki sağlarken bir taraftan da Olivera - Tanzi Etkisi'yle vergi gelirlerini azaltabilir¹³⁷. Enflasyon, vergi gelirlerini çeşitli şekillerde azaltabilmektedir; vergi tahakkuku ile tahsilatı arasındaki gecikme nedeni ile vergi gelirlerinin reel değerini azaltabilir, vergi sisteminin esnek olmaması nedeni ile vergilendirilebilir geliri azaltabilir. Vergi sisteminin esnekliği vergi gelirlerinin artış oranının milli gelir artış oranından az olması durumunu ifade eder¹³⁸. Özellikle enflasyon oranlarının yüksek olduğu dönemlerde

¹³⁴ Pulabre BALAKRISHNAN: "The Fiscal Deficit In Macroeconomic Perspective", Public Finance Policy Issues For India, Edited By Sudipto Mundle, Oxdport University Pres, Delhi, 1997, 8

¹³⁵ Pulabre BALAKRISHNAN: a.g.e., 9

¹³⁶ Vito TANZİ-Mario I. BLEJER-Mario O. TEIJEIRO: a.g.m, 179,180,181

¹³⁷ Vito TANZİ - Mario I. BLEJER - Mario O. TEIJEIRO: a.g.m., 183-2003

¹³⁸ Hanifi ASLAN:a.g.e., 224

tahakkuk ile tahsilât zamanının arası uzun bir süre ise vergi gelirleri reel olarak azalır.

2.Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi

Kamu açıkları ile cari açık arasındaki ilişkiyi açıklayan “kamu açıkları-enflasyon-döviz kuru” kanalının ikinci kısmı enflasyon ile döviz kuru arasındaki ilişkiden oluşmaktadır. Enflasyon ile döviz kuru arasındaki ilişki; döviz kurlarının oluşumunu açıklamak amacıyla geliştirilen “Satın Alma Gücü Paritesi(SGP) Yaklaşımı” ve “Moneterist Yaklaşım”ın öngörülleri esas alınarak kurulabilir.

SGP yaklaşımına göre döviz kuru; iki ülke parasının birbirleri karşısındaki nispi değeri şeklinde ifade edilmektedir¹³⁹. Diğer bir ifadeyle bir ülkenin satın alma gücünün diğer bir ülkenin satın alma gücüne oranı döviz kurunu vermektedir. Satın Alma Gücü Paritesi teorik açıdan “Mutlak SGP” ve “Nispi SGP” şeklinde iki ayrı biçimde açıklanmakla birlikte günümüzde ağırlıklı olarak “Nispi SGP” kullanılmaktadır. Nispi SGP’ye göre döviz kuru; iki ülkedeki fiyat artışlarının birbirlerine oranlanmasıyla bulunmaktadır. Nispi SGP’ye göre döviz kuru matematiksel açıdan şu şekilde formüle edilir¹⁴⁰;

$$DK1 = [(F1a/F0a) \cdot (F1b/F0b)] \cdot DK0$$

Formülde;

DK= döviz kuru

Fa= A ülkesindeki nispi fiyatları

Fb=B ülkesindeki nispi fiyatları göstermektedir.

¹³⁹ Ömer ABUŞOĞLU; Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerindeki Etkisi (1980-1988 Dönemi), TOBB Yayınları, Yayın No Genel; 154, Ar-Ge :64, Ankara 1990, 9

¹⁴⁰ Ömer ABUŞOĞLU: a.g.e., 18

Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı'na göre; bir ülkede meydana gelecek fiyat değişimleri döviz kurunu da etkilemektedir. Döviz kuru ile enflasyon arasındaki bağlantı da tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir ülkede ortaya çıkan enflasyon yurt içi fiyatları artırdığı için döviz kurunu da yükseltecek ve ülke parasının değerinin düşmesine yol açacaktır. Ülke parasının değerinde meydana gelen düşüş, ihracatı ucuzlatırken ithalatı pahalılaştıracaktır. İhracatın ucuzlaması ve ithalatın pahalılaşması dış ticaret dengesinin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Ancak şu nokta da unutulmamalıdır ki; cari işlemler dengesi sadece mal ve hizmet hareketlerinden oluşmamakta aynı zamanda sermaye hareketlerini de içermektedir.

Enflasyonla döviz kurları arasındaki ilişki; döviz kurlarına Monaterist Yaklaşım çerçevesinde de açıklanabilir. Monaterist Yaklaşım'a göre döviz kurları para arz ve talebine göre para piyasasında belirlenmektedir¹⁴¹. Para piyasalarında para arzı para otoritelerince belirlenen dışsal bir değişken iken para talebi; fiyatlar genel düzeyinin, reel gelirin ve faiz oranlarının bir fonksiyonudur. Para arzı sabit iken para talebinde meydana gelen bir artış, fiyatları düşürecek ve ülke parasının değerlenmesine yol açacaktır¹⁴². Ülke parasındaki değerlenme; ihracatı pahalılaştırırken ithalatı ucuzlatacaktır. Nihayetinde dış açık daha da açılma eğilimine girecektir.

B.FAİZ ORANLARI-DÖVİZ KURU İLİŞKİSİYLE OLUŞAN ETKİLER

Kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında “faiz oranları ve döviz kurları” aracılığıyla kurulan ilişki iki kısma ayrılabilir. Birinci kısım; kamu açıkları ile faiz oranları arasındaki ilişkiden, ikinci kısım faiz oranları ile döviz kurları arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır.

¹⁴¹ Ünal ÇAĞLAR: Döviz Kurları Uluslar Arası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar, ALFA Basım Yayım Dağıtım, 1. Baskı, (İstanbul Ekim 2003),93.

¹⁴² Ünal ÇAĞLAR: a.g.e., 93

1.Kamu Açıkları-Faiz Oranları İlişkisi

Kamu açıklarının faiz oranları üzerindeki etkisi; açıkların iç borçlanmayla finanse edilmesine bağlı olarak ve açıkların neden olduğu enflasyona bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kamu açıklarının iç borçlanmayla finanse edilmesi, sermaye piyasasında kamu kesiminin fon talebini artırmaktadır. Sermaye piyasası üzerinde kamu kesiminin fon talebindeki artış piyasadaki rekabet yapısını bozarak faiz oranlarını yükseltmektedir¹⁴³. Faiz oranlarındaki yükseliş, firmaların ve tasarruf sahiplerinin tasarruf ve yatırım kararlarını değiştirmektedir. Fon piyasasındaki kaynakların kamu borç senetlerine aktarılması sonucunda, özel kesim yatırımları için gerekli kaynakları sağlayamamaktadır. Kamu kesiminin sermaye piyasasındaki fonları çekmesi, özel kesim üzerinde finansal dışlama etkisi meydana getirmektedir. Dışlama etkisi; özel yatırımların azalmasına yol açtığı için ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir¹⁴⁴.

Yurt içi faiz oranlarının artması, tasarruf sahiplerinin tercihlerini değiştirmektedir. Tasarruf sahiplerinin rasyonel düşündükleri varsayımı altında; faiz oranları arttıkça tasarruflar, hisse senetleri, altın veya döviz gibi alternatif yatırım araçları yerine devlet borçlanma senetlerine ve bileşiminde borçlanma senetlerinin ağırlıkta olduğu yatırım araçlarına doğru kaymaktadır¹⁴⁵. Faiz oranlarındaki artışın yatırım kararları üzerindeki etkisi benzer şekilde ortaya çıkmaktadır. Hazine tahvil ve bonolarının getirilerinin, özel yatırımlara oranla risk ve getiri açısından daha avantajlı olması, yatırımcıları tahvil ve bono almaya

¹⁴³ Güven SAK: "Konsolide Bütçe Açıkları ve Kamu Açıklarının Finansal Piyasalardaki Ağırlığının Faiz Oranları ve Döviz Kurları Üzerindeki Etkileri: Sıcak Para Politikası mı İzleniyor?", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Mayıs 1995, Sayı:110, 37

¹⁴⁴ Karl BRUNNER: "Deficit, Interest Rates And Monetary Policy", Cato Journal, Vol. 5, No.3, (Winter 1986), Cato Institute, www.cato.org/pubs/Journal/cj5n3/cj5n3-3.pdf, 12.01.2006, 714

¹⁴⁵ Karl BRUNNER: a.g.m. 714

yönlendirecektir. Yurt içi faiz oranlarının artması, spekülâtif amaçlı yabancı sermayenin yurt içine girişini cezbeden bir etkidir¹⁴⁶.

Faiz oranları ile ekonomik büyüme oranları arasında yakın bir ilişki vardır. Alınan borçlar, yatırımlarda kullanılırsa çarpan mekanizmasının devreye girmesi ile büyüme üzerinde doğrudan etki meydana getirirken, yatırımlar dışındaki harcamalarda kullanılırsa toplam talebi artırarak hızlandıran mekanizması ile büyüme üzerinde dolaylı bir etki meydana getirebilir. Belli bir dönemde alınan borçların faiz oranları aynı dönemdeki büyüme rakamlarından fazla olması halinde faizler ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki meydana getirmektedir. Çünkü dönem içerisinde sağlanan büyüme, oransal açıdan düşük olduğu için faiz maliyetlerini karşılayamayacak düzeyde gerçekleşmektedir. Ancak, faiz oranları daha düşük olursa, alınan borçların ekonomik büyümeye katkı sağladığı kabul edilebilir.

Kamu açıklarının enflasyonu artırması, piyasada ileriye yönelik risk ve belirsizlikleri artırmaktadır¹⁴⁷. Risk ve belirsizliklerdeki artış, enflasyon beklentilerinin de artmasına neden olmaktadır. Enflasyon oranı konusundaki beklentiler, beklenen faiz oranlarını da artırmaktadır¹⁴⁸. Beklenen enflasyon oranı ile beklenen faiz oranları arasındaki ilişki Fisher Etkisi olarak ifade edilmektedir. Beklenen faiz oranı; reel faiz oranına beklenen enflasyon oranının eklenmesiyle bulunmaktadır¹⁴⁹. Literatürde enflasyona bağlı olarak ortaya çıkan bu etki, Fisher Etkisi olarak anılmaktadır. Fisher Etkisi şu şekilde formüle edilebilir;

$$I_b = I_r + \Delta P_e$$

¹⁴⁶ Aslan SONAT: "Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge", 123

¹⁴⁷ J.O.N. PERKINS: Budget Deficits and Macroeconomic Policy, MACMILLAN PRES LTD, London 1997, 63

¹⁴⁸ J.O.N. PERKINS: a.g.e., 63

¹⁴⁹ Mehtap KESRİYELİ: "Policy Regime Changes And Testing For The Fisher And UIP Hypotheses: The Turkish Evidence", The Central Bank Of The Republic Of Turkey, Research Department, Discussion Paper No:9411, December 1994, 5-6

i^b :beklenen faiz oranı

i^r :reel faiz oranı

ΔP^e :beklenen enflasyon oranı

Beklenen enflasyon oranındaki bir birimlik artış, beklenen faiz oranlarını yükselterek finansal piyasalardaki fon arzını azalmasına fon talebinin ise artmasına neden olabilir¹⁵⁰.

Faiz oranlarındaki artışın finansal piyasalardaki fonları, kamu kesimi menkul kıymetlerine yönlendirmesine bağlı olarak reel üretim üzerinde ortaya çıkan dışlama etkisi, dolaylı olarak ihracatı da etkimektedir. İhracata yönelik üretim yapan firmalar, yurt içi faiz oranları artınca kaynak sıkıntısına girecekleri için ya yurt dışından görece ucuz fon teminine yönelecek ya da üretim yapmak yerine kendi kaynaklarını da hazinenin menkul kıymetlerine bağlayacaklardır. Buna bağlı olarak bir taraftan yurt içi üretim azalırken bir taraftan da ihracat azalacaktır.

2.Faiz Oranları-Döviz Kuru İlişkisi

Kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında faiz oranları ve döviz kurlarının etkileşim mekanizmasıyla oluşan kanalın ikinci kısmı “faiz oranları-döviz kurları ve ödemeler bilânçosu açıkları” ilişkisinden oluşmaktadır. Faiz oranları ile döviz kurları arasındaki ilişki Portföy Tercihleri Yaklaşımı’na göre ve Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi’ne göre açıklanabilir.

Portföy Tercihleri Yaklaşımı’nın özü; tasarruf sahiplerinin tasarruflarını değerlendirmek için risk ve getirilerini esas alarak farklı menkul kıymetlerden

¹⁵⁰ B.Tomas LLOYD-Ali ABDERREZAK: “Long Term Interest Rates:The Role Of Expected Budget Deficits”, Public Finance Quarterly, Vol.16, No.3, July 1988, 345

oluşturdukları bir yatırım tercihinine dayanmaktadır¹⁵¹. Portföy Tercihleri Yaklaşımı'nda bireyler alternatif yatırım araçlarını karşılaştırarak risk ve getiri açısından kendilerine en uygun olanını seçmektedirler. Bireyler seçimlerini yaparlarken döviz kurlarını da göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu nedenle döviz kurları ile faiz oranları arasında bir bağlantı kurmak mümkün hale gelmektedir. Portföy tercihleri denge modeli şu şekilde formüle edilmektedir¹⁵²;

$$M = m(i, i^*, r, r^*) W$$

$$B = b(i, i^*, r, r^*) W$$

$$EF = ef(i, i^*, r, r^*) W$$

$$W = M + B + EF$$

Formülde;

M= Yurt içi para stoku

B=yurt içinde arz edilen menkul kıymet vb. varlıkları

E=döviz kuru

F=yurt içinde döviz cinsinden elde tutulan varlıklar

i, i*=sırasıyla yurt içi ve yurt dışı faiz oranları

r, r*=sırasıyla yurt içi ve yurt dışı risk oranlarıdır.

¹⁵¹ Tezer ÖÇAL-Ö.F. ÇOLAK-S.TOGAY-K.ESER; Para Banka Teori ve Politika, Gazi Kitabevi,(Ankara Mart 1997), 578-579

¹⁵² Ünal ÇAĞLAR: a.g.e., 94-95

Formüle göre yurt içindeki servet (W); yurt içi para stokunun(M), yurt içindeki yerli para cinsinden varlıkların(B) ve döviz cinsinden varlıkların(EF) toplamından oluşmaktadır. Formülden döviz kuru(E) türetilirse¹⁵³;

$$E = f(i, i^*, r, r^*) W / F \text{ elde edilir.}$$

Buradan döviz kurunun yurt içi serveti oluşturan çeşitli varlıkların risk ve getiri oranlarının bir fonksiyonu olduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁴. Dolayısıyla faiz oranları(i, i^*) getiri oranlarının belirlenmesinde ana faktör olarak kullanılmaktadır. Yurt içi veya yurt dışı faiz oranlarındaki bir değişim döviz kurlarını etkilemektedir. Yurt dışı faiz oranlarında yurt içi faiz oranlarına kıyasla bir yükseliş olduğunda sermaye yüksek getiri sağlayan alana kayacağı için yurt dışına sermaye çıkışı yaşanacaktır. Böyle bir durumda yerli paraya olan talep azalacak dövize olan talep ise artacaktır. Döviz talebinin artması döviz kurunu yükseltecektir. Döviz kurundaki yükseliş, dış ticaret dengesini düzeltici etki sağlayacaktır.

Ancak bu durumun ödemeler bilânçosuna yansımalarını belirlemek karmaşık bir yapı arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle dış dünyada meydana gelen faiz artışı ödemeler bilânçosunun “Sermaye Hesabı Dengesi’ni” bozarken “Dış Ticaret Dengesi’ni” düzenleyici etki doğurmaktadır. Net etki, bozulma ve düzelmelerin karşılaştırılması sonucu anlaşılabilir. Benzer şekilde yurt içi faiz oranlarında dünya faiz oranlarına kıyasla bir yükseliş olduğu takdirde yukarıda anlatılan mekanizma tersine işleyecektir.

Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi’ne göre faiz oranları fon piyasasında belirlenmektedir¹⁵⁵. Bu teoriye göre fon talebinin artması, faiz oranlarını yükseltirken, azalma ise faiz oranlarını düşürmektedir. Faiz oranlarının yüksek olması, döviz kurlarını da etkilemektedir. Kamu kesimi finansman açığına bağlı

¹⁵³ Ünal ÇAĞLAR: a.g.e., 95

¹⁵⁴ Ünal ÇAĞLAR: a.g.e., 96

¹⁵⁵ Siamack SHOJAİ: “Fiscal Imbalances and the Exchange Rates”, Budget Deficits And Debt A Global Perspective, Edited By Siamack Shojai, 56

olarak artan faiz oranları spekülâtif amaçlı sermaye akımlarını yurt içine çektiği için yerli paraya olan talep artmaktadır. Yerli paraya olan talebin artması yerli parayı aşırı değerli hale getirerek döviz kurlarını etkilemektedir¹⁵⁶. Bu koşullar altında ihracat azalırken ithalat artmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlar; “kamu açıkları-faiz oranları-döviz kurları” kanalının dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini açıklamaya yöneliktir. Oysa ödemeler dengesinin bir de sermaye dengesi boyutu vardır. Yurt içi faiz oranlarındaki bir artış; bir taraftan yerli sermayenin yurt içinde kalmasını sağlarken bir taraftan da spekülâtif sermaye akımlarının yurt içine kaymasına yol açmaktadır. Gerek mevcut sermayenin içeride kalması gerekse yabancı sermaye girişi en azından kısa dönem için cari dengenin sağlanmasına katkı sağlayabilmektedir. Ancak spekülâtif yabancı sermaye; ülkeyi terk ederken iç ve dış denge üzerinde sağladığı dengeden daha fazla bir tahrip etkisi doğurabilmektedir.

III-ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARININ KAMU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

A.İHRACAT YETERSİZLİĞİNİN KAMU AÇIKLARINI ARTIRICI ETKİLERİ

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ihracata dayalı üretim artışlarının büyük rolü vardır¹⁵⁷. Bu nedenle ülkelerin ekonomik yapılarının gerek üretim faktörleri sahipliği açısından, gerek verimliliği sağlayacak teknolojik donanım açısından gerekse sektörel yapı açısından ihracata yönelik üretim yapma olanaklarını sağlayacak düzeyde olması gerekmektedir. Üretim faktörlerinin uluslararası piyasalarda hızlı bir akışkanlık kazandığı günümüz

¹⁵⁶ Aslan SONAT: a.g.t., 124

¹⁵⁷ Hilmi ZENGİN-Harun TERZİ: “The Relationship Export Growth And Economic Growth: An Application To The Turkish Economy”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.11, Yıl 1995, Sayı.1-2, 283

ekonomik koşullarında ihracatın önemi daha da arttığı için¹⁵⁸; ülkelerin ekonomik yapılarını ihracata yönelik üretim yapacak şekilde dönüştürmeleri gerekmektedir. Bu dönüşüm ekonomik anlamda varolmanın temel koşullarından birisi haline gelmiştir.

Ülkelerin karşı karşıya kaldıkları ihracat yetersizlikleri birçok farklı nedenden kaynaklanabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı sermaye yetersizlikleri, ihracata yönelik üretim yapabilecek tesislerin kurulmasının önündeki en temel engellerden birisidir. Benzer şekilde teknolojik gerilikten ve üretim faktörlerinin miktar ve kalite açısından yetersizliğinden kaynaklanan üretim maliyetlerindeki artış da; dış dünya ile rekabeti kısıtladığı için ihracat yetersizliklerine neden olmaktadır. Ekonominin sektörel yapısındaki bozukluklar; üretim yapısına da yansıdığı için ihracat yetersizliğine neden olan bir diğer durumdur. Örneğin tarım sektörünün ekonomi içindeki büyüklüğünün fazlalığı ve bu sektörde sadece öz tüketime yönelik üretim yapılması, tarımsal ihracatı kısıtlamaktadır. Nihayet teşvik mekanizmasındaki yetersizlikler de ihracatı olumsuz etkileyebilmektedir.

İhracat yetersizliği ile kamu açıkları arasındaki ilişki; ülkenin vergi potansiyelindeki değişim aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. İhracatın yetersiz olması; ülkenin vergilendirilebilir kaynaklarının artışı dizginlemektedir. Kamunun harcamaları artarken vergilendirilebilir kaynaklarının artmaması; kamu açıklarını artırmaktadır. Söz konusu etkileşim bununla da kalmamakta; vergilerle finanse edilemeyen harcamalar, borçlanmayla finanse edilmektedir. Borç stokundaki artış, ilerleyen dönemlerde ödenecek faizleri de artırdığı için kamu açıklarını dolaylı olarak da artış eğilimine sokmaktadır.

¹⁵⁸Bo SÖDERSTEN : International Economics, Second Edition, The Macmillan Press LTD, London 1980, 115-116

B. DEVALÜASYONUN KAMU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Devalüasyon; dış dengeyi sağlamak amacıyla döviz kurlarına yapılan dışsal bir müdahaledir. Devalüasyonla; yerli paranın değeri yabancı paralar karşısında düşürülmekte ve yerli mallar dış dünyada üretilen mallara nazaran nispi olarak ucuzlamaktadır¹⁵⁹. Yurt içinde üretilen malların fiyatlarında meydana gelen bir azalış, ülkenin ihracatını artırarak ithalatını azaltmaktadır. Devalüasyonun ithal mallarının fiyatlarını artırdığı ve ithalatı azalttığı konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Ancak ihracat üzerindeki etkisi konusunda bazı tartışmalar vardır. Devalüasyonun ihracatı artırabilmesi için ihraç mallarının arz ve talep esnekliğinin birden büyük olması gerekmektedir¹⁶⁰. Diğer bir ifadeyle; devalüasyon sonucu ucuzlayan yerli mallar; ihracat hasılatını parasal açıdan azaltmaktadır. Hasılatındaki azalışın telafi edilmesi; ucuzlayan yerli mallara olan talepteki artışa bağlıdır. Eğer ki talep artışı ile sağlanan hasılat, fiyat düşüşünden kaynaklanan gelir kaybından fazla olursa devalüasyonun başarısından söz etmek mümkün olabilir.

Devalüasyonun başarısı; aynı zamanda ihraç ürünlerini talep eden ülkelerin gelir seviyesine ve ihracata konu malların dünya fiyatlarındaki değişimle de yakından ilgilidir¹⁶¹. Dış dünyada meydana gelen gelir artışları ve dış dünyada üretilen malların fiyatlarındaki artışlar, devalüasyon yapan ülkenin mallarına olan talebi artıracığı için devalüasyonun başarısını artırmaktadır.

Dış ticaret açığının kapatılması amacıyla döviz kurlarına doğrudan bir müdahale şeklinde uygulanan devalüasyon, dolaylı olarak kamu kesimi açıklarını da etkileyebilmektedir. Devalüasyonla kamu açıkları arasındaki ilişki farklı kanallarla ortaya çıkmaktadır. Bu kanallardan ilki; “devalüasyon, ithalat

¹⁵⁹ Can USTA-Uğur SİVRİ: “Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki”, Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/16-ugur/16-ugur.htm>, 12.01.2006, 1

¹⁶⁰ Halil SEYİDOĞLU: a.g.e., 355

¹⁶¹ Can USTA-Uğur SİVRİ: a.g.m., 1-2

azalışları, ithalatta alınan vergilerin azalması, kamu gelirlerinin azalması, kamu açığının artması” şeklinde işlemektedir. Özellikle Türkiye gibi dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu ülkelerde ithalat üzerinden önemli ölçüde vergi hâsılatı sağlanmaktadır. İthalattaki azalış direkt olarak vergi hâsılatını azaltmaktadır.

İkinci olarak devalüasyona bağlı ihracat artışları; hem kaynakları ihracata konu olan ürünlere kaydırıp üretimi yönlendirerek hem de atıl kapasitelerin üretim sürecine sokulmasını sağlayarak milli geliri artırmaktadır. Milli gelir artışları; potansiyel vergi kaynaklarını artırdığı için vergi kapasitesini artırmaktadır. Bu sürecin sonunda vergi hâsılatındaki artışa bağlı olarak kamu açıklarının kapanması veya azaltılması sağlanmaktadır. Devalüasyonla kamu açıkları arasında; enflasyon mekanizmasıyla da dolaylı bir ilişki kurulabilir. Devalüasyon yapıldıktan sonra ortaya çıkan milli gelir artışları; toplam talebi artırdığı için fiyatlar genel düzeyini de artırabilmektedir. Bu şekilde oluşan enflasyonist süreç, kamu açıklarını artırıcı yönde baskı yapabilmektedir.

Devalüasyonun kamu açıkları üzerindeki en açık etkisi dış borç stoku aracılığıyla gerçekleşmektedir. Devalüasyon yerli paranın yabancı paralar karşısındaki satın alma gücünü düşürdüğü için dış borçların reel değeri devalüasyon oranı kadar artmaktadır. Diğer bir ifadeyle dış borç stoku reel olarak artmaktadır. Devalüasyondan sonra; mevcut dış borç stokunu eritebilmek için artık daha fazla reel kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Reel kaynak ihtiyacındaki bu artış, kamu kesimi borçlanma gereğini artırarak kamu açıklarının artması yönünde baskıya neden olmaktadır.

C. DIŞ AÇIĞIN DÖVİZ KURLARI ARACILIĞIYLA KAMU AÇIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Belirli bir dönemde ortaya çıkan dış açık; döviz arz ve talebini etkileyerek döviz kurlarını artırmaktadır. Çünkü dış açık durumunda; yurt dışına döviz çıkışı

söz konusu olduğu için parasal taban daralmaktadır. Sabit kur sisteminde parasal tabanda meydana gelen daralmanın giderilmesi ve döviz kurunda istikrarın sağlanması için Merkez Bankası “Resmi Rezervler” hesabından piyasaya döviz arz etmektedir. Esnek kur sisteminde ise piyasaya hiç müdahaleye gerek kalmadan döviz piyasası kendiliğinden dengeye gelmektedir.

Ancak küreselleşen dünyada ülkeler döviz kuru politikalarını mutlak sabit kur rejimine göre veya tam serbest kur rejimine göre belirlememektedirler. Bu iki yöntemin karması şeklinde kontrollü döviz kuru politikası izlemektedirler. Kontrollü sistemde döviz kurları dalgalanmaya bırakılmakta ancak belirli sinyal değerlere ulaşıncaya Merkez Bankası tarafından müdahale edilmektedir. Ödemeler Bilânçosu’nun açık vermesi durumunda döviz kurları artış eğilimine girmektedir. Bu artış belirli bir sinyal değere gelinceye kadar sürmekte ve sinyal değer olarak belirlenen değere ulaşıncaya müdahale söz konusu olmaktadır. Döviz kurlarındaki artış sadece ihracat ve ithalat gibi dış âlemle yapılan işlemleri etkilememekte, dolaylı da olsa iç dengeye ilişkin bazı parametreleri de etkileyebilmektedir. Döviz kurlarının yükselmesi; dış borçların yerli para cinsinden değerini artırmaktadır. Dış borçlar yerli para kaynağıyla ödeneceği için kamu kesimi borçlanma gereksinimini ve nihayetinde kamu açıklarını artırmaktadır.

Döviz kurlarındaki artış aynı zamanda maliyet enflasyonuna da neden olabilmektedir. Özellikle petrol, doğalgaz, yatırımlar için gerekli olan makine teçhizat gibi ekonomik kalkınma açısından önem arz eden ithal mallarının fiyatları yerli para cinsinden artmaktadır. Artan fiyat artışları; doğrudan maliyet enflasyonuna yol açmaktadır. Dış kaynaklı da olsa bu şekilde ortaya çıkan enflasyonist artışlar; kamu açıkları üzerinde artırıcı bir baskı unsuru haline gelmektedir.

IV-VERGİLER VE DIŞ BORÇLARDAN KAYNAKLANAN ETKİLER

A.VERGİLERDEN KAYNAKLANAN ETKİLER

Bir ülkede uygulanan vergi politikaları; gelir dağılımı, ekonomik istikrar ve kalkınma gibi makroekonomik büyüklüklerin yanı sıra, iç ve dış dengeyi de etkilemektedir. Bu nedenle kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki etkileşimin analizinde, vergilendirmeden ortaya çıkabilecek etkilerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İki değişken arasındaki vergi kaynaklı etkileşim; dış ticaretten alınan vergiler ile yurt içinde gerçekleştirilen faaliyetlerden alınan vergilere bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta; sadece vergilendirmenin değil “vergilendirmemenin” de etkileşimde rol oynadığı gerçeğidir. Dış ticarete yönelik vergi teşvikleri iç ve dış dengeyi etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

1.Dış Ticaret Vergilerine ya da Vergi Teşviklerine Bağlı Etkiler

Modern maliye anlayışı; vergilerin sadece harcamaları finanse etmek için değil aynı zamanda makroekonomik politikaları gerçekleştirmek için sosyoekonomik alana müdahale aracı olarak kullanılabileceğini öngörmektedir. Bu anlayışın bir sonucu olarak artık günümüz koşullarında dış ticaret politikalarının gerçekleştirilmesinde vergiler bir politika aracı olarak kullanılabilmektedir. Dış ticarete yönelik vergi politikaları, dış dünya ile gerçekleştirilen işlemlerin vergilendirilmesi şeklinde olabileceği gibi söz konusu işlemlerin teşviki için sağlanan vergi avantajları şeklinde de olabilir. Dış dünya ile gerçekleştirilen işlemlerin vergilendirilmesi ya da bu işlemlere vergi teşvikleri tanınması; dış dengenin sağlanması, yurt içine yabancı sermaye girişini teşvik vb. amaçları gerçekleştirmeye yöneliktir. Dış ticarete ilişkin vergi politikaları, bir

yönüyle cari işlemler dengesini, diğer yönüyle kamu kesimi dengesini etkilediği için iç ve dış dengenin sağlanması konusunda önemli bir yer tutmaktadır.

İhracattan vergi alınması; ilk anda vergi gelirlerini artırdığı için kamu açıklarını kapatıcı etki doğururken, cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. İhracattan alınan vergiler iki açıdan cari işlemler dengesini bozmaktadır. Birincisi, ihracat üzerine konulan vergilerin ihracatı caydırması, ikincisi ise ihraç mallarının fiyatlarını yükselterek dış piyasalarda ülke mallarının rekabet gücü kaybına neden olmasıdır. Dış denge gözetilmeden sadece bütçeyi finanse etmek amacıyla ihracat üzerine konulan vergilerin bu olumsuz etkilerinin yanında uzun vadede kamu kesimi dengesini de bozucu etkileri olabilir. Özellikle küreselleşen dünyada ekonomik büyümenin temel unsurlarından birisi ihracattır. İhracat üzerine konulan vergiler, ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz etkileyeceği için ileriki dönemlerde oluşabilecek vergi potansiyelini azaltıcı etkiler doğurabilecektir. Bu nedenlerden dolayı ihracatın vergilendirilmesi yerine muafiyet, istisna uygulamaları ile vergi dışı bırakılması önerilmektedir.

İhracata yönelik vergi teşvikleri; ihracata konu olan mal ve hizmetlerin KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerden istisna tutulması şeklinde sağlanmaktadır. İhraç edilen mal ve hizmetlerin vergi dışı bırakılması; ürün fiyatını azalttığı için yurt dışı piyasalarda rekabet avantajı kazanacaktır. Kazanılan bu avantajın sonucunda ülke ihracatı artacak ve dış açığın kapatılmasında katkı sağlayacaktır. Ayrıca ihracata konu olan mal ve hizmetlerin vergilendirilmemesi; firmaları ihracata yönelik üretim yapmaya yöneltecek ve ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. İhracata yönelik vergi teşviklerinin dış dengenin sağlanması konusunda sağladığı bu katkıların yanında kamu kesimi dengesi üzerinde bozucu etkiler doğurması söz konusudur. Çünkü vergi sisteminde yer verilen her muafiyet, istisna ve indirim, vergi erozyonuna neden olarak fiili vergi hâsılatını azaltacak ve kamu açığını artırmabilecektir. Ancak, vergi teşviklerine bağlı olarak sağlanan ihracat artışlarının ekonomik büyümeye katkı yaptığı dikkate alınırsa,

ihracata sağlanan vergi teşviklerinin ilerleyen dönemlerde vergi hâsılatını artırarak kamu açıklarının kapatılmasında olumlu etkiler sağlayacağı da gözden kaçırılmamalıdır.

Dış ticarete yönelik vergi politikaları yalnızca ihracat üzerinde şekillenmemekte, ithalat ve sermaye hareketlerini de kapsayacak şekilde oluşturulmaktadır. İthalata ilişkin vergi politikaları; ithalat işlemlerinin vergilendirilmesi veya özellikle ülke ekonomisi açısından önem arzeden bazı malların ithalatının vergi teşvikleriyle desteklenmesi şeklinde olabilmektedir.

İthalattan vergi alınması; ithalata konu olan mal ve hizmetler üzerinden vergi alınması veya gümrük girişlerinde gümrük vergisi alınması şeklinde gerçekleşmektedir. İthalat işlemlerinin vergilendirilmesi iki temel amaçla yapılmaktadır; birincisi dış âlemde üretilen malların fiyatlarını yurt içinde üretilenlerle eşitlemek veya yabancı malların fiyatlarını yükselterek yerli üreticileri korumaktır. İkincisi; dış dünyadan yurt içine mal girişini kısıtlayarak ithalatın dış denge üzerindeki etkilerini azaltmaktır. Hangi amaçla uygulanırsa uygulansın ithalattan alınan vergiler; hem kamu açıkları hem de dış açıklar üzerinde kapatıcı etki doğurmaktadır. Özellikle ithalatta alınan KDV gibi tüm mal ve hizmetlerin ithalatından alınan dolaylı vergiler; vergi gelirleri içerisinde önemli bir yer tutmalarının yanında ithalatın kısılması açısından da önemli bir fonksiyon görmektedirler.

İthalata yönelik vergi teşvikleri; vergi erozyonuna neden olarak kamu açıklarını artırmasının yanında ithalatı da artırarak dış ticaret açığı üzerinde de artırıcı etkiler doğurmaktadır. Ancak yurt içinde mamul mal üretimi için ithal edilen ara mallarının vergi dışı bırakılması; her ne kadar ilk aşamada bahsedilen olumsuz etkilere neden olsa da; üretilen mamul malın ihraç edilmesi durumunda her iki değişkeni de olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Dış ticarete yönelik vergi politikalarının üçüncü boyutu, sermaye hareketlerine yönelik vergi düzenlemeleridir. Küreselleşen dünyanın ekonomik koşulları; başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ülkeler için sermaye hareketlerinin önemini bir kat daha artırmıştır. Özellikle kalkınma ve istihdam için gerekli olan yatırımların yapılmasında karşılaşılan en büyük eksiklik sermaye yetersizliğidir. Söz konusu eksikliğin giderilmesinde uluslararası sermaye piyasalarında seyyal vaziyette olan sermayenin teşvik mekanizmaları ile yurt içine çekilmesi önem arz etmektedir. Yabancı sermayenin teşvik edilmesi ya da caydırılması uygulanan vergilendirme rejimi ile yakından ilgilidir.

Sermaye hareketleri; ödemeler bilânçosu dengesini direkt etkilerken kamu kesimi dengesini dolaylı olarak etkilemektedir. İster sabit sermaye yatırımı isterse spekülatif amaçlı olsun dış alemden ülkeye sermaye girişi, ödemeler bilançosu dengesini olumlu etkilerken çıkış ise olumsuz etkilemektedir¹⁶². Sermaye hareketlerinin kamu açıkları üzerindeki etkisi ise farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Öncelikle, sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi durumunda; ülkenin vergi hâsılatı artacağı için kamu açıkları üzerinde kapatıcı etkiler doğuracaktır. İkinci olarak; sabit sermaye yatırımı şeklinde gelen yabancı sermaye, ekonomik büyüme ve istihdamı direkt olarak artıracığı için ülkenin vergi potansiyelini ve sosyal güvenlik keseneklerini artırarak kamu açıklarını kapatıcı işlev görmektedir. Yabancı sermaye girişinin kamu açıkları üzerindeki bu etkisi benzer şekilde cari işlemler dengesi üzerinde de ortaya çıkabilmektedir. Çünkü ekonomik kalkınmanın hızlanması ülkenin ihracat kapasitesini artırmaktadır.

Sermaye hareketlerinin spekülatif amaçlı sermaye girişi kamu açıklarını dolaylı bir mekanizmayla etkilemektedir. Yabancı sermayenin giriş aşamasında; sermaye piyasasında fon arzının artması iç borç faiz oranlarını düşürücü etki

¹⁶² Peter H. LİNDERT-Charles P. KİNDLEBERGER: International Economics, RİCHAR D. IRWİN INC, Homewood, Illinois, 60430, 461

doğurarak kamunun borçlanma maliyetlerini azaltabilir. Borçlanma maliyetindeki azalma, kamu borç stoku üzerinde azaltıcı baskı sağlayarak kamu açıklarının artışı veya mevcut büyüklüğünü azaltabilir. Ancak spekülatif amaçlı sermaye; risk ve getiri saiklerine göre yön belirlediği için oluşabilecek küçük bir olumsuz algılama, hızlı bir çıkışla sermayenin ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanabilir. Tam bu noktada sermaye hareketleri kamu kesimi dengelerini alt üst edebilir. Sermaye çıkışındaki hızlanma; bir taraftan fon piyasasını daraltarak faiz oranlarını yükseliş eğilimine sokmakta diğer taraftan döviz kurlarını artırarak dış borç stokunu artırmaktadır. Her iki etkinin sonucunda kamu kesimi borçlanma gereği arttığı için kamu açıkları üzerinde artırıcı etki doğurmaktadır. Aynı şekilde hangi türden olursa olsun, sermaye çıkışları ödemeler bilânço açıklarını da artırmaktadır.

2.Yurt İçinde Alınan Vergilere ve da Vergi Teşviklerine Bağlı Etkiler

Vergiler; yurt içi toplam talebin düzenlenmesi, üretimin yönlendirilmesi, sermaye birikiminin artırılması ve yatırımların teşviki gibi ekonomik kalkınmaya ve istikrara katkı sağlayan amaçların gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılabilir. İster dolaylı ister dolaysız vergi olsun, yurt içinde alınan vergilerin ya da sağlanan vergi teşviklerinin kamu kesimi dengesini ve ödemeler bilânçosu dengesini etkilemesi kaçınılmaz bir gerçekliktir.

Kişi ve kurum kazançlarının ve servetin vergilendirilmesinin kamu açıkları ve ödemeler bilânçosu açıkları üzerindeki etkileri; vergilerin toplam talep ve üretim üzerindeki etkileri aracılığıyla kurulabilir¹⁶³. Öncelikle şahsi kazanç ve servet üzerinden alınan vergiler, kişilerin harcanabilir gelirini azaltmaktadır¹⁶⁴. Harcanabilir gelirin azalması; tüketim ve tasarrufları azaltmaktadır. Tüketimdeki azalış toplam talep azalışına yol açmakta, tasarruflardaki azalış özel kesimin

¹⁶³ J.O.N. PERKINS: a.g.e., 16-17-18

¹⁶⁴ Vito TANZI-Howell ZEE: a.g.m., 3

yatırımları için gerekli kaynakları azaltmaktadır. Toplam talep azalışı, ithal mallara olan talebin azalmasını da içermektedir. Yatırımların azalması; yurt içi üretimin azalmasına neden olduğu için ihraç mallarının üretiminin azalması da söz konusudur. Benzer şekilde kurum kazançlarının vergilendirilmesi; kurumların yatırım kaynaklarını azaltmakta ve üretimi azaltmaktadır.

Buradan çıkarılabilecek sonuç; gelir ve servet üzerinden alınan vergilerle ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişkinin karmaşık bir yapı arz ettiğidir. Gelir üzerinden alınan vergiler ithalatı kısması yönüyle ödemeler bilânçosu açığının kapanmasına katkı sağlarken ihracatı kısması yönüyle de açığı genişleterek dış dengeyi olumsuz etkilemektedir. Net etki; olumlu ve olumsuz etkilerin net değerlerinin karşılaştırmasıyla bulunabilir.

Dolaylı vergiler; mal ve hizmetlerin fiyatlarını konuldukları anda artırdıkları için dolaysız vergilere nazaran toplam talebi kısmak açısından ve tüketime yön vermek açısından daha çabuk etki doğurmaktadırlar. Dolaylı vergilerin oranlarının artması, toplam talebi kısararak üretimi azaltmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında, ödemeler bilânçosu açıklarını dolaysız vergiler gibi etkilemektedir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta; dolaylı vergiler ile ithalat arasındaki ilişkidir. Eğer ki dolaylı vergiler, yurt içinde üretilen mal ve hizmetleri dış dünyada üretilen mal ve hizmetlere oranla daha pahalı hale getirmişse, mal ve hizmet talebinde bir kayma yaşanacaktır. Yurt içinde üretilen mal ve hizmetler yerine dış dünyada üretilen mal ve hizmetler ikame edilecektir. Bu durumda ithalat ucuzladığı için ödemeler bilânçosu açıkları genişleyecektir.

Yurt içinde uygulanan muafiyet, istisna ve indirim şeklindeki vergi teşviklerinin kamu açıkları üzerinde genişletici etkisi varken ödemeler bilânçosu üzerinde durum biraz farklılaşmaktadır. Yurt içinde tanınan vergi teşvikleri, mükelleflerin harcanabilir gelirlerini artırmaktadır. Vergi teşviklerinin ödemeler bilânçosu açıkları üzerindeki etkisi, artan gelirin kullanım biçimine bağlıdır. Gelir

artışı tüketime veya tasarruflar aracılığıyla yatırımlara gidebilir. Tüketime gitmesi durumunda toplam talebi artırıcı etkisi söz konusu olmakta ve ithal mallarına olan talep de artabilmektedir. İthal mallarına olan talep artışının dış ticaret açığını genişletmesi söz konudur. Vergi teşviklerinden kaynaklanan harcanabilir gelir artışının yatırımlara kayması durumunda, ülkenin ihracat kapasitesi artabilir ve ödemeler bilânçosu açıkları üzerinde olumlu etkiler meydana gelebilir.

B.DIŞ BORÇLANMA VE BORÇ ÖDEMELERİNDEN KAYNAKLANAN ETKİLER

Dış borçlanma; ödemeler bilânçosu açıkları ve kamu kesimi açıklarını doğrudan etkilemektedir. İster kamu kesimi isterse özel kesim tarafından gerçekleştirilmiş olsun alınan dış borçlar ülke ekonomisine taze bir kaynak sağlayan dışsal bir etmendir¹⁶⁵. Bu yönüyle bakıldığı zaman hem sermaye yetersizliğinin giderilmesi açısından hem de kamu kesimi kaynak gereksiniminin karşılanmasına katkı sağlaması açısından kısa vadede ekonomiyi olumlu etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla dış borçlanma ilk aşamada kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıklarını olumlu etkilemektedir. Dış borcun anapara ve faiziyle birlikte geri ödenmesi aşamasında yurt içinden yurt dışına kaynak transferi olduğu için her iki değişkeni de olumsuz etkileyeceği açıktır¹⁶⁶. Çünkü özellikle kamunun dış borç ödemeleri, kamu harcamalarını artırarak mevcut açığın büyümesine yol açarken, yurt dışına net sermaye çıkışını artırarak da cari işlemler açığını artırmaktadır.

Ancak, dış borçlanmanın bu iki büyüklük üzerindeki etkisini tespit etmek bu kadar kolay değildir. Dış borçlanmanın iki değişken üzerindeki etkisi konusunda bir yargıya varabilmek için dış borçlanmanın ekonomi üzerindeki net

¹⁶⁵ Kenan TANRIKULU: Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi., (Ankara-Ekim 1983), 13-14-15

¹⁶⁶ Kenan TANRIKULU:a.g.t., 14

etkisinin bilinmesi gerekmektedir. Bunun için ülkenin tüketim ve tasarruf eğilimlerine bakmak gerekir. Diğer bir ifadeyle dış borçlanmayla sağlanan kaynakların kullanım biçimine bakmak gerekir. Eğer ki ülkenin masnetme kapasitesi (tüketim eğilimi) yüksekse alınan borçlar, yatırımlara aktarılmak yerine tüketime kayacaktır. Kaynaklar üretime aktarılamayınca alınan borcun anapara ve faizinin karşılanması dahi güçleşecektir. Net etki olarak yurt dışına negatif sermaye çıkışı yaşanması kaçınılmaz hale gelecektir. Dış borçlanmayla sağlanan kaynakların tüketime kayması; nihai olarak kamu açıklarını ve cari işlemler açıklarını artırıcı etki doğuracaktır.

Yurt içi tüketim eğiliminin düşük olması durumundaysa; alınan borçların yatırımlara kanallize edilmesi her iki açığı da kapatıcı etki doğuracaktır. Çünkü dış borçlanmayla sağlanan kaynakların yatırımlara aktarılması ekonomik büyümeyi, ihracat kapasitesini ve istihdamı olumlu etkilemektedir. Bütün bu değişkenlerde meydana gelen olumlu değişiklikler; ülkenin vergi hâsılatını ve dış ticaret kapasitesini artırıcı etkiler doğurmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE

KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLÂNCOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM(1980;2004)

I-TÜRKİYE'DE KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLÂNCOSU AÇIKLARININ GELİŞİMİ

A.1980–2004 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK GELİŞMELER

Ülkeler arasında ortak pazarların oluşturulması ve ekonomik bütünleşme süreci, 1940'lı yılların ortalarından itibaren ABD'nin öncülüğünde başlamıştır. Başlangıçta ortak ticaret alanlarının oluşturulması ve ülkeler arası ticari ortaklıklar şeklinde ortaya çıkan bu eğilim, zamanla genişleyerek yerel/bölgesel düzeyden uluslararası düzeye çıkmıştır. Ekonomik faaliyetlerin uluslararası alana taşınması, uluslararası boyutta yeni mal-hizmet ve finans piyasalarının oluşmasını hızlandırmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi, Bretton Woods sisteminin çökmesi ve dış borç krizleri ülke ekonomilerinin ulusal sınırları zorlamasına sebep olmuştur¹⁶⁷. Yaşanan bu gelişmeler, ekonomik faaliyetlere sınır ötesi bir boyut kazandırmıştır.

Gerek neoklasik iktisadi düşüncenin öngördüğü liberalleşme eğilimleri, gerekse 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik gelişmeler, özellikle sanayileşmiş

¹⁶⁷ Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, Pasifik) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Türk Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) İlişkileri, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yayın No: DPT: 2375 - ÖİK: 440, Ankara Ocak 1995, 24

Ülkelerin ekonomi politikalarında kökten değişime yol açmıştır. Uluslar arası piyasalardaki rekabet artışlarının da etkisiyle artık dışa kapalı ulusal ekonomi politikaları terk edilerek, dışa açık ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır.

Ekonomik politika anlayışında meydana gelen bu dönüşüme Türkiye’de kayıtsız kalmamıştır. 1980 yılından itibaren ithal ikameci politikalar terkedilmiş, yerine dışa açık(ihracata dayalı) büyüme politikaları ikame edilmiştir. Türkiye’nin 1980 yılından sonra uygulamaya koyduğu ekonomi politikalarının temel dayanağı, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlardır. Bu dönemde Türkiye’de dış borç krizi ve yüksek enflasyondan kaynaklanan bir ekonomik dar boğaz yaşanmaktadır. 24 Ocak 1980 Kararları, yaşanan darboğazı aşmak ve dünyada hâkim olan ekonomik bütünleşme sürecine katılmak için IMF gözetiminde hazırlanmış olan istikrar tedbirlerinden ibarettir. Programda da belirtildiği gibi alınan kararlar, kısa vadeli istikrar tedbirlerinden çok ekonomik yapıyı kökten dönüştürebilecek bir takım yapısal politikalar şeklinde hazırlanmıştır.

1980’le birlikte öngörülen ekonomik dönüşüm; iki temel üzerine inşa edilmiştir. Birincisi; ihracata dayalı sanayileşme politikasıyla gerçekleştirilecek dışa açık bir büyüme stratejidir¹⁶⁸. İkincisi; kamu sektörünün ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini ve piyasa üzerindeki payını azaltarak, piyasalarda özel sektörün ağırlıklı olduğu bir ekonomi politikasının oluřturulmasıdır¹⁶⁹. Ancak içinde bulunulan dönemde, yüksek enflasyon ve demeler bilânçosu açıkları yaşanmaktaydı. Ekonomik dönüşümü gerçekleştirebilmek için öncelikle, enflasyonu kontrol etmeye yönelik sıkı para politikası yürürlüğe konulmuş,

¹⁶⁸ Salih KÖSE: 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları erevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi, DPT Uzmanlık Tezleri, (Temmuz 2000), 28-29-30

¹⁶⁹ Salih KÖSE: a.g.t., 28-29-30

ödemeler bilânçosu açıklarını kapatabilmek için ise dış borçlanmaya başvurulmuştur¹⁷⁰.

24 Ocak Kararları'yla birlikte Türkiye ekonomisinin dışa açılımını sağlamak için; 1980–1989 dönemi boyunca dış ticaretin önündeki engeller aşama aşama kaldırılmış, ihracata yönelik teşvikler artırılmış, kambiyo rejimi serbest bırakılmış, mal ve hizmet piyasaları ile finansal piyasaların oluşumunu ve gelişimini teşvik etmek amacıyla kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. 32 sayılı Karar'la 1989'dan itibaren Türkiye finansal piyasalarını yabancı sermayeye açarak öncelikle mal ve hizmet piyasalarında yaşanan liberalleşme hareketlerini finansal liberalleşmeyle tamamlamıştır. Kamu sektörünün ekonomideki payını azaltmak için hızlı bir özelleştirme hareketine girilmiş, özel kesimin vergi yükünü azaltıcı muafiyet, istisna ve indirim uygulamalarına yer verilmiştir.

24 Ocak 1980 Kararları; Türkiye'nin yıllarca kurtulamadığı enflasyon, bütçe açıkları, döviz darboğazı, finansman problemleri ve dış dengesizlikler gibi birçok kronik problemin ortadan kaldırılması için büyük ümitlerle hazırlanmış bir reçetedir. Ancak gerek programın hazırlanma ve uygulanma boyutundan kaynaklanan etkinsizlikler gerekse politik tercihler; enflasyon, kamu kesimi açıkları, finansman problemleri ve dış dengenin sağlanması gibi makro ekonomik problemlerin çözümünü kesin bir şekilde sağlayamamıştır. 1980'den 2004 yılına gelinen süreçte yine kaynakları aynı olan problemlerden dolayı; 1988 ve 1998 yıllarında darboğazlar, 1994 ve 2001'de büyük krizler yaşanmış ve istikrar programları hazırlanmıştır. Gösterilen bunca çabaya rağmen Türkiye'nin üstesinden gelemediği büyük ekonomik problemlerden ikisi kamu açıkları ve ödemeler bilânçosu açıklarıdır. Kamu açıkları ve ödemeler bilânçosu açıkları, gerek kaynakları, gerekse oluşum süreçleri açısından birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bu iki değişken arasında, birden çok kanalla gerçekleşen etkileşim

¹⁷⁰ Erhan YILDIRIM-Refia YILDIRIM: "1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", 14. Maliye Sempozyumu, a.g.t., 2

süreçleri mevcuttur. Çalışmanın bu bölümünde; kamu açıkları ve ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki etkileşiminin Türkiye açısından analizi yapılacaktır.

Bu bölüm dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda 1980–2004 dönemi boyunca kamu açıkları ve ödemeler bilânçosu açıklarının gelişimi analiz edilecektir. İkinci kısımda kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıklarının karşılıklı etkileşimi analiz edilecektir. Üçüncü kısımda konuya ilişkin ekonometrik analiz yapılacaktır ve nihayet dördüncü kısımda genel bir değerlendirmeye yer verilecektir.

B.TÜRKİYE’DE KAMU AÇIKLARI

1.Kamu Açıklarının Boyutları ve Gelişimi

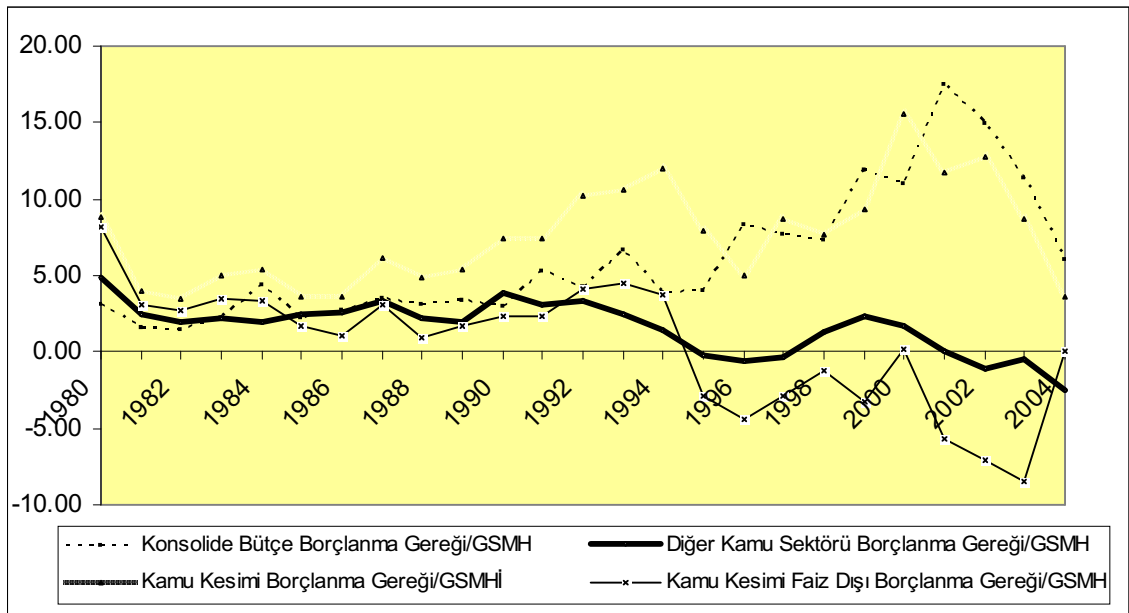
Kamu açıkları; kamu kesiminin harcamalarından kamu gelirlerinin düşülmesiyle bulunan fark olduğu için aynı zamanda kamu harcamalarının borçlanmayla finanse edilebilecek kısmını göstermektedir. Bu nedenle kamu açıkları yerine kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) kavramı da kullanılabilir. Literatürde ve istatistik veri üreten kurumlarca kamu açıkları sayısal olarak ifade edilirken kamu kesimi borçlanma gereği kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmada kamu açıklarının sayısal analizi yapılırken, kamu açıklarını ifade etmek üzere kamu kesimi borçlanma gereği kullanılmıştır.

1980–2004 sürecinde Türkiye’nin temel ekonomik problemlerinden birisi kamu kesimi borçlanma gereğinin sürekli olarak artmasıdır. Kamu kesimi borçlanma gereği, sadece finansman yöntemlerinin olumsuz etkileriyle değil aynı zamanda ortaya çıkarttığı risk ve belirsizliklerden kaynaklanan istikrarsız ortam nedeniyle ülke ekonomisi için önemli bir tehdit unsuru olagelmıştır. Dönem boyunca ortaya çıkan kamu açıklarının seyrini izleyebilmek için Grafik 1 oluşturulmuştur. Grafik 1, 1980–2004 dönemi boyunca kamu açıklarının (KKBG) GSMH’ya oranını göstermektedir. Dönemin başında %8,77 olan oran, 1982

yılında %3,52 ile en düşük seviyesine, 2000 yılında %15,52 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır(EK Tablo 1). Diğer yıllardaysa dalgalı bir seyir izlemiştir. Grafik trendi izlendiğinde; kriz yıllarında KKBG'nin zirve yaptığı anlaşılmaktadır. Alınan istikrar tedbirlerinin sonunda nihayet 2004 yılı itibariyle % 4,73 gerçekleşmiş ve 1988 yılındaki seviyesine kadar düşmüştür(EK Tablo 1).

Bütün yıllar boyunca kamu açıkları içerisinde en büyük paya Konsolide Bütçe açıklarının sahip olduğu anlaşılmaktadır(Ek Tablo 1). Hatta 1996–1999 ve 2001–2002–2003–2004 yıllarında Konsolide Bütçe açıklarının kamu açıklarını aştığı gözlemlenmektedir. Başlangıçta kamu açıkları içerisinde önemli bir paya sahip olan Konsolide Bütçe dışındaki diğer kamu kuruluşlarının açıkları (KİT'ler, sosyal güvenli kuruluşları, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar ve fonlar) 1996 yılında ve 2001 yılından itibaren fazla vermiştir. Bu yıllar boyunca "Diğer Kamu Sektörü"nün fazla vermesi, kamu açıklarının düşmesine katkıda bulunmuştur(EK Tablo 1).

Grafik 1: Kamu Açıklarının GSMH'ya Oranı

Kaynak: Ek Tablo 1

Grafikte dikkat çeken bir diğer nokta; faiz dışı KKBG'nin seyridir. 1995 yılına kadar dalgalı bir seyir izleyen faiz dışı KKBG, 1995'ten itibaren düşüş eğilimine girmiş, 2001 yılı hariç sürekli fazla vermiştir(Ek Tablo 1). Faiz dışı KKBG'nin bahsedilen yıllarda fazla vermesi uygulanan sıkı bütçe politikaları ile yakından ilgilidir.

Borç stokunu eritebilmek ve enflasyonu düşürmek için kamu kesiminin faiz dışı fazla vermeye zorlanması, ekonomik açıdan tercih edilmeyen bazı sonuçlar doğurabilmektedir. Aslında kamunun faiz dışı fazla vermeye zorlanması, alt yapı yatırımlarının azalmasına yol açtığı için “çarpan” mekanizmasının işleyişini tersine çevirmektedir. Yapılması gereken yatırımların yapılamaması; milli gelir artışlarını olumsuz etkilediği için vergi potansiyelini de azaltabilmektedir. Vergi potansiyelinin azalması; kamu finansman yetersizliğine neden olarak kamu açıklarını daha da artırabilmektedir. Nitekim incelenen dönemler boyunca, yatırımlar için ayrılan kaynakların ancak bütçe harcamalarının %10'ları düzeyinde gerçekleştiği, vergi hâsılatının ise kamu harcamalarını finanse etmede oldukça yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

2.Kamu Açıklarının Nedenleri

1980–2004 periyodunda kamu açıklarındaki artışlar birçok farklı nedenden kaynaklanmaktadır. Bu nedenler; kamu harcama politikalarından kaynaklanan nedenler ve kamu finansman politikalarından kaynaklanan nedenler şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutularak incelenebilir.

2.1.Kamu Harcama Politikalarından Kaynaklanan Nedenler

Kamu harcama politikalarından kaynaklanan nedenler; KİT politikalarına bağlı harcama artışları, sosyal güvenlik sisteminin finansman yetersizliğine bağlı harcama artışları, dönem içerisinde yapılan seçimlere bağlı harcama artışları ve en önemlisi de borç faiz ödemelerine bağlı harcama artışlarıdır.

1980 yılında alınan istikrar tedbirlerinin bir ayağı devletin ekonomi içerisindeki payının azaltılması ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması üzerine oturtulmuştur. Bu amaca yönelik olarak öncelikle; KİT'leri özelleştirerek devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesi kararlaştırılmıştır ve özelleştirmeye başlanmıştır. Kuruldukları 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye ekonomisinin kalkınmasında önemli bir fonksiyon gören KİT'ler, son dönemlerde siyasi iktidarlarca uygulanan yanlış politikaların sonucunda etkinlik koşullarından uzaklaşmışlardır. Bu yüzden özellikle cari harcamaları(personel vb.) sürekli olarak arttığı için açık vermek zorunda kalmışlardır. 1980 yılı itibariyle KİT'lerin açıkları GSMH'nın %4,2'si düzeyindedir (EK Tablo 1). 1980'lerin sonlarından itibaren bu durumun ortadan kaldırılması için erken emeklilik sistemi gündeme gelmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Erken emeklilik sistemi, kamu kesiminin finansman yükünü hafifletmek yerine sadece kamu kesiminin başka bir alanı olan sosyal güvenlik sistemi üzerine kaydırmıştır¹⁷¹. Bu durum sosyal güvenlik kurumlarının finansman yüklerini artırdığı için sosyal güvenlik açıklarının oluşumunda etkili olmuştur. Hatta 1990'lardan günümüze kadar gelen süreçte artarak devam eden sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarının tohumları, erken emeklilik sistemiyle atılmıştır.

Aynı dönemde sosyal güvenlik primlerinin faizsiz olarak veya düşük faizle Konsolide Bütçe açıklarının finansmanında kullanılması ve yapılan prim affı uygulamaları¹⁷² sosyal güvenlik açıklarını derinleştirmiştir. Kamu açıklarını artıran bir diğer neden dönem içerisinde yapılan genel ve yerel seçimlerin neden olduğu harcama artışlarıdır. Kamu harcamalarını büyük boyutlara ulaştıran en önemli neden ise borç faiz ödemelerindeki sürekli artıştır. Bu durumun nedeni uygulanan borçlanma ağırlıklı finansman politikasıdır.

¹⁷¹ Güven SAK: "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Çözüm Önerileri", Türkiye'de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz, XII. Türkiye Maliye Sempozyumu, 15–17 Mayıs 1997, Attaleia Belek –Antalya, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No: 83, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü, (İstanbul 1998), 112–113

¹⁷² Güven SAK: a.g.t., 121

2.2. Kamu Finansman Politikasından Kaynaklanan Nedenler

Kamu finansman politikalarından kaynaklanan nedenler; vergilendirme yerine emisyon ve borçlanmaya başvurulması, bazı kesimlere geniş muafiyet, istisna ve indirim şeklinde vergi teşvikleri sağlanması ve vergi dışı kesimleri vergilendirmek yerine dolaylı vergilerin oran ve/veya miktarlarını artırmak suretiyle yapılan uygulamalardır. Ayrıca dönem boyunca başvuru alan vergi afları vergi sisteminin etkinliğini zedeleyerek vergiye karşı direnci artırmıştır¹⁷³.

1980'den sonra benimsenen dışa açık büyümenin özel sektör aracılığıyla gerçekleştirileceği öngörüldüğü için özel sektörün sermaye birikimine katkı sağlayan geniş boyutlu muafiyet, istisna ve indirim uygulamaları vergi sisteminde geniş yer tutar hale gelmiştir¹⁷⁴. Bu şekildeki bir teşvik mekanizması, kamu açıklarını hızlandıran ve yeni bazı ekonomik problemlere yol açan sonuçlar doğurmuştur. Geriye finansman aracı olarak emisyon ve borçlanma kalmıştır. 1980'li yıllar boyunca öncelikle emisyon ağırlık verilmiştir. Ancak emisyon enflasyon oranını hızla artırdığı için 1988'e gelindiğinde artık emisyonla finansmanın sınırına gelinmiştir. Enflasyon zaten kamu harcamalarının nominal seviyesinin artırılmasında tartışmasız bir etkidir.

1989 yılından itibaren finansal serbestleşme başlayınca iç borçlanma ağırlıklı bir finansman politikası izlenmiştir. Faiz oranlarının yükselmesinin de etkisiyle yurt içine hızlı bir yabancı sermaye akımı başlamış ve 1994 yılında krizle neticelenmiştir. Yaşanan kriz ve borç stokundaki sürekli artışlar, kamu açıklarının sürekli olarak artmasına yol açmıştır. Özellikle 1985 yılında KDV'nin

¹⁷³ 1980-93 döneminde 7 adet vergi affı çıkarılmıştır. Bkz. Mustafa SAKAL-Asuman ALTAY: "Maliye Politikasının Kurumsal Sorunları", Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikaları Açısından Kamu Ekonomisinin Özel Ekonomi Üzerindeki Etkileri, XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, G. Magosa-KKTC, D. Ü. İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Yayınları, (İzmir 1997), 291

¹⁷⁴ Fuat Vural SAVAŞ: "Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikalarının Özel Ekonomi Üzerindeki Görelî Etkinliği", Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikaları Açısından Kamu Ekonomisinin Özel Ekonomi Üzerindeki Etkileri, XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, G. Magosa-KKTC, D. Ü. İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Yayınları, (İzmir 1997), 5

yürürlüğe girmesiyle birlikte vergi yapısında bir değişim yaşanmış, izleyen yıllarda dolaylı vergilerin payı sürekli artarken dolaysız vergilerin payı azalmıştır. Siyasi iktidarlar; vergi dışı kesimleri vergilendirmek yerine dolaylı vergilere yüklenerek vergi yükünün dağılımını düşük gelirli aleyhine bozmuşlardır¹⁷⁵.

C. TÜRKİYE'DE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARI

1.Ödemeler Bilânçosu Açıklarının Boyutları ve Gelişimi

1970'li yıllarda petrol fiyatlarındaki artışın ithalatı pahalılaştırması ve işçi dövizlerinin azalması nedeniyle Türkiye 1980 yılına ödemeler bilânçosu açıkları ile girmiştir¹⁷⁶. Bu yüzden 24 Ocak Kararları'yla benimsenen dışa açık ekonomi politikasıyla ödemeler bilânçosu açıklarından kaynaklanan problemlerin çözümü de amaçlanmıştır. Bu çerçevede; öncelikle 1980 yılında yeni bir devalüasyon yapılmış, ihracat ve ithalatın önündeki engeller kademeli olarak azaltılmış, ihracata yönelik vergi teşvikleri sağlanmış, döviz kurları 1981–83 döneminde bizzat Merkez Bankası tarafından günlük olarak belirlenmiş, 1984 yılından itibaren piyasaya bırakılmıştır¹⁷⁷. İzleyen yıllarda da yine dış ticareti teşvike yönelik bir takım kararlar alınmıştır. Ancak yapılan tüm bu değişikliklere rağmen 2004 yılı itibariyle geline son noktada hala dış dengeye ilişkin problemler yaşanmaya devam etmektedir.

Grafik 2, 1980–2004 aralığında ödemeler bilançosu ana hesap gruplarının GSMH'ya oranına ilişkin gelişmeleri göstermektedir. Ödemeler

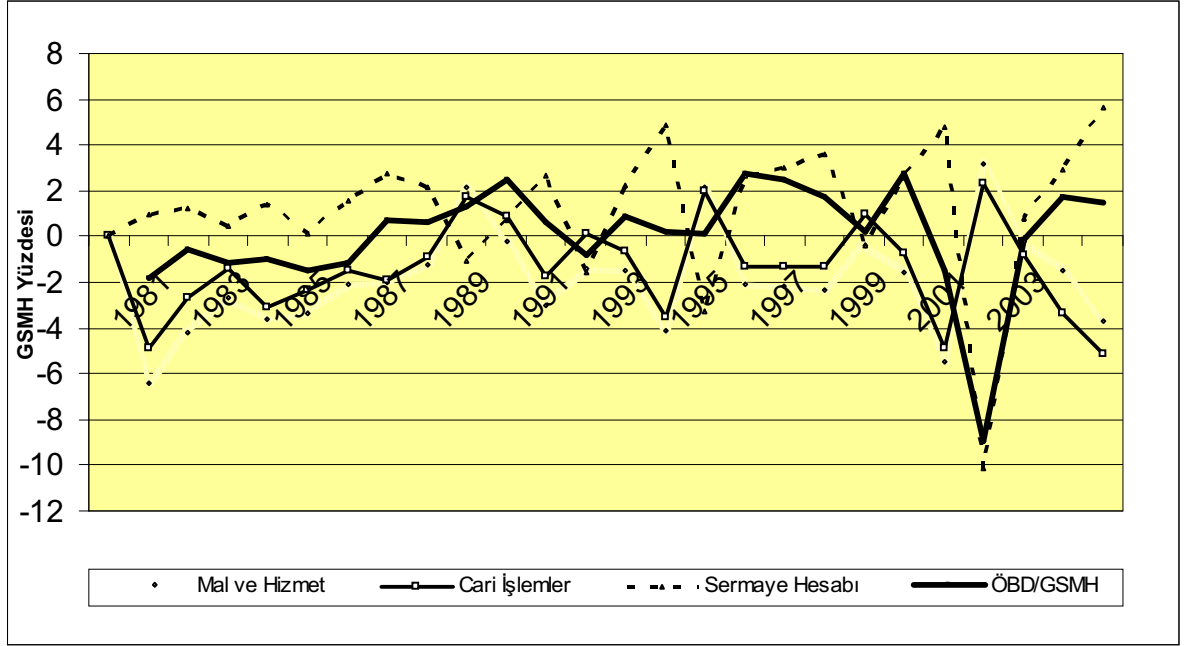
¹⁷⁵ Ayşegül MUTLU: "Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Özel Kesimin Vergi Yüğü", Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikaları Açısından Kamu Ekonomisinin Özel Ekonomi Üzerindeki Etkileri, XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, G. Magosa-KKTC, D. Ü. İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Yayınları, (İzmir 1997), 54

¹⁷⁶ M .Murat TAŞKIN : "1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları", Dış Ticaret Dergisi, DTM Yayınları, Özel Sayı, Ekim 2003, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/murat.htm>, 4

¹⁷⁷ Havva TUNÇ: "Kur Ayarlamaları Ve Dış Ticaret Dengesi", Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Nisan 2001, Yıl 38, Sayı.4, 79. , Yavuz MOLLASALİHOĞLU : "İhracat Teşvikleri ", Dış Ticaret Dergisi, DTM Yayınları, Sayı:13 Nisan 1999, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan99/ihrtes.htm>, 5

bilançosunun 1980–85 aralığında, 1991 yılında ve 2000–2002 aralığında açık verdiği diğer yıllardaysa fazla verdiği anlaşılmaktadır(Ek Tablo 2).

Grafik 2: Dış Dengenin GSMH'ya oranı

Kaynak: Ek Tablo 2

Ödemeler bilânçosunda yıllar itibariyle ortaya çıkan açık ve fazlaların anlaşılabilmesi için ödemeler bilânçosunun alt hesap kalemlerinin incelenmesi gerekmektedir. İncelenmesi gereken öncelikli kalem ülkenin dış ticaret dengesini gösteren “Mal ve Hizmet Dengesi/GSMH” oranıdır. Türkiye’de 1988, 1994 ve 2001 yıllarında dış ticaretin fazla verdiği, diğer yıllarda ise açık verdiği anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken nokta; krizlerin yaşandığı yıllar olan 1994 ve 2001 yıllarında dış ticaret dengesinin fazla vermesidir. Fazlalığın nedeni krizlerin yol açtığı daralmanın yurt iç talebi düşürmesi ve döviz kurlarındaki yükselmenin yurt içinde üretilen malları ucuzlatması nedeniyle ortaya çıkan ithalat azalması ve ihracat artışlarıdır.

2.Ödemeler Bilânçosu Açıklarının Nedenleri

Yıllar itibariyle oluşan dış ticaret açıkları, 1980–1988 döneminde farklı, 1989–2004 döneminde ise farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. 1980–1988 döneminde uygulanan ihracatı teşvik politikaları, dönem başında uygulanan devalüasyon ve nispeten serbest döviz kuru politikası önemli ölçüde ihracat artışları sağlamıştır. Ancak ithalatın ihracattan hızlı artması ve ithal mallarının maliyetlerinin yüksekliği, dış ticaret açıklarını artırmıştır. Dönem boyunca gerçekleştirilen ithalat, aramalı (yatırım malı) ağırlıklı olduğu için yapılan devalüasyonun ve uygulanan kur rejiminin de etkisiyle pahalılaşarak açıkların oluşumunda birincil role sahiptir.

1989–2004 döneminde ortaya çıkan açıkların temelinde; uygulanan kur politikası vardır. Dönem boyunca uygulanan kur politikası, esasen kamu finansman politikasının etkisi altında şekillenmiştir. Finansman politikası aracı olarak iç borçlanmanın tercih edilmesi, faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır. 32 sayılı Karar’la sermaye girişi çıkışlarının serbestleştirilmesi ve faiz oranlarının yükselmesi, yurt içine hızlı yabancı sermaye girişini tetiklemiştir. Yabancı sermaye girişindeki bu artış, döviz arzını artırdığı için TL sürekli olarak değerli hale gelmeye başlamıştır. TL’nin değerli hale gelmesi, ithalatı ucuzlatırken ihracatı pahalılaştırmış ve dış ticaret açıklarının artmasını kamçulamıştır.

Ödemeler bilânçosunun “Dış Ticaret Hesabı”ndan daha geniş kapsamlı olan alt kalemi “Cari İşlemler Hesabı”dır. Yıllar itibariyle izlendiğinde Cari İşlemler Dengesi de Dış Ticaret Dengesi’yle aynı trendi izlemiştir. İncelenen 24 yıllık süreçte Ödemeler Bilânçosu’nun temel göstergesi olan Cari İşlemler Hesabı 18 yıl açık verirken ödemeler bilânçosu sadece 9 yıl açık vermiştir(Ek Tablo 2). Cari İşlemler Hesabı açık verirken Ödemeler Bilânçosu’nun fazla vermesi Sermaye Hesabı’ndaki fazlalıklarla açıklanabilir. Diğer bir ifadeyle Cari

İşlemler Hesabı'nın açık verdiği yılların büyük bir kısmında Ödemeler Bilânçosu'nun fazla vermesi, yüksek faiz oranlarının cezp ettiği yabancı sermaye girişinden kaynaklanmaktadır.

Grafikte dikkat çeken bir diğer nokta; "sermaye hesabının" gelişimidir. Sermaye hesabı; 1988 yılında, kriz yılları olan 1994–2001 yıllarında ve Asya ve Rusya krizlerinin yaşandığı 1998 yılında açık vermiştir. Bu yıllarda yaşanan istikrarsızlık yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesine yol açmıştır. Kriz yılları olan 1994 ve 2001 yıllarında, cari işlemler hesabı fazla verirken sermaye hesabı açık vermiştir. Ancak ödemeler bilânçosunun fazla verdiği diğer yıllarda oluşan "fazlalık" sermaye hesabındaki fazlalıktan kaynaklanmaktadır. 2001 yılında hem sermaye hesabı hem de ödemeler bilânçosu hesabı, sırasıyla %-10,13 ve %-8,94 ile dönem boyunca oluşan en büyük açık oranına ulaşmıştır. Bu oranlar krizin derinliğinin anlaşılmasında en iyi göstergelerden birisidir.

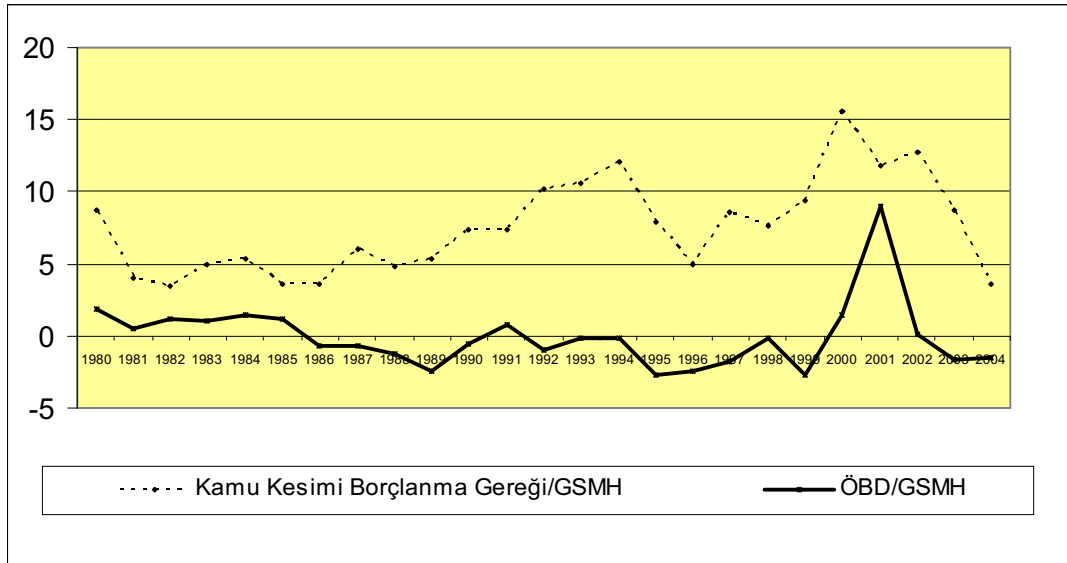
D.KAMU AÇIKLARI VE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

İkinci bölümde; kamu açıkları ile ödemler bilânçosu açıkları arasındaki etkileşime ilişkin teorik yaklaşımlara yer verilmişti. Bu yaklaşımlardan sadece "Ricardo'cu Denklik Yaklaşımı" bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasında bir ilişkinin olmadığını vurgularken Mundell-Fleming Modeli, İkiz Açıklar Hipotezi ve Parasalcı Yaklaşım ilişkinin varlığına vurgu yapmaktadır. Tezin bu kısmında Türkiye'de 1980–2004 aralığındaki gerçekleştirmeler çerçevesinde kamu açıkları ve ödemeler bilançosu açıkları arasında bir ilişkinin olup olmadığı analiz edilecektir. Analizde öncelikle; kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıklarının gelişimi birlikte incelenecektir. Ardından değişkenlerin alt kalemleri olan Konsolide Bütçe açıkları ile cari işlemler hesabı arasındaki ilişki incelenecektir.

1.Kamu Açıkları İle Ödemeler Bilânçosu Açıklarının Karşılaştırılması

Grafik 3; Türkiye’de 1980–2004 aralığında fiilen gerçekleşen kamu açıkları ile ödemeler bilançosu açıklarının seyrini göstermektedir. Grafikte (-) işareti fazlayı (+) işareti açığı göstermektedir. Yıllar itibariyle bakıldığında ödemeler bilânçosu açıkları ile kamu açıklarını gecikmeli olarak birbirini izlediği gözlemlenmektedir. Sadece 2002–2003 aralığında kamu açıklarında nispi bir artış gözlemlenirken, ödemeler bilançosu açıklarında sürekli azalma (hatta fazlalık) gözlemlenmiştir. Bu durumun nedeni; yüksek reel faiz oranlarının ve siyasi istikrarın sağladığı güven ortamının cezp ettiği yabancı sermaye girişleridir.

Grafik 3: Kamu Açıkları İle Ödemeler Bilânçosu Açıklarının Karşılaştırılması

ot: grafikte (-) işareti fazlayı, (+) işareti açığı göstermektedir. **Kaynak: Ek Tablo 1-2**

Grafikte dikkat çeken bir nokta; krizin yaşandığı 2002 sonrasıdır. Bu dönemde kamu açığı azalmaya devam ederken ödemeler bilânçosu açığı artış eğilimine girmiştir. Bu ters orantılı gelişim, başta uygulanan istikrar politikasıyla bağlantılıdır. Uygulanan sıkı bütçe politikasıyla, bütçe disiplini sağlanarak kamu

açıkları azaltılmıştır. Ancak reel faiz oranlarının hala yüksek olması, yurt içine yabancı sermayeyi çektiği için döviz arzı artmış ve dalgalanmaya bırakılan döviz kurları değerli hale gelmiştir. Değerli döviz kurları, ithalatı ucuzlatıp ihracatı pahalılaştırdığı için cari açık artmaya devam etmiştir. Cari açıktaki artış sermaye hareketleriyle dengelenmeyince, ödemeler bilânçosu açıklarını artış yönünde etkilemiştir.

1980–2004 aralığında Türkiye’de genel eğilim olarak kamu açıkları ile ödemeler bilançosu açıkları arasında bir ilişkinin olduğu gözlemlenmektedir. Ancak ilişki kamu açıklarından ödemeler bilânçosu açıklarına doğrudur. Bu verilere göre, ilk bakışta konuya ilişkin teorik yaklaşımlardan, Mundell-Fleming Modeli’nin ve İkiz Açıklar Hipotezi’nin öngörüsü doğrulanmaktadır. Ancak ilişkinin yönü ve boyutları konusunda daha derinlemesine analiz yapılması gerekmektedir.

2.Konsolide Bütçe Açıkları İle Cari İşlemler Hesabının Karşılaştırılması

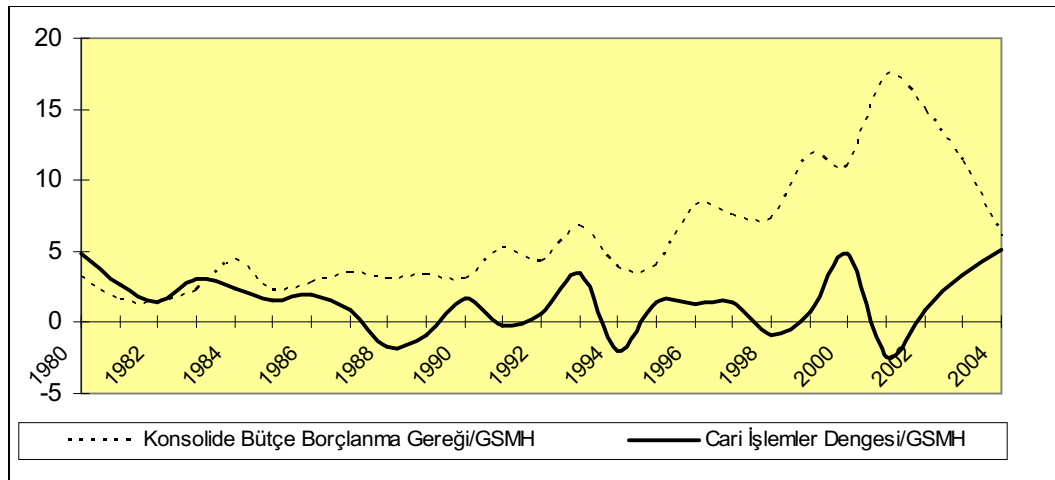
Konsolide Bütçe; kamu sektörünün hacim açısından en büyük kısmı olan merkezi idare kuruluşlarının bütçesinden oluşmaktadır. Bu yüzden kamu kesiminin faaliyetlerinin, harcamalarının ve gelirlerinin büyük kısmı Konsolide Bütçeye dahil kuruluşlarca gerçekleştirilmekte ve Konsolide Bütçe içerisinde gösterilmektedir. Aynı zamanda kamu harcama ve finansman politikalarının enflasyon, faiz oranları döviz kurları gibi büyüklükler üzerindeki etkileri büyük ölçüde Konsolide Bütçe uygulamaları ile yakından ilgilidir. Cari İşlemler Dengesi ise ödemeler bilânçosunun en temel kalemidir ve ülkenin dış âlemle yaptığı ticareti ve karşılıksız transferleri içermektedir. Konsolide Bütçe açık veya fazlaları, enflasyon, faiz oranları ve döviz kuru gibi Cari İşlemler Dengesi’ne yön veren unsurları etkilediği için Konsolide Bütçe açıkları ile Cari İşlemler

Dengesinin karşılaştırılması ikiz açıkların açıklanması bakımından yarar sağlayacaktır.

Grafik 4; Konsolide Bütçe Açıkları ile Cari İşlemler Hesabı Açıkları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Grafik 3'te olduğu gibi Cari İşlemler Hesabı Açıkları ile Konsolide Bütçe Açıkları arasında genel olarak birbirlerini takip eden bir gelişimin olduğu izlenmektedir. Ancak Konsolide Bütçe Açıkları'ndaki artış ve azalışlar çok keskin değilken cari işlemler açığındaki artış ve azalışların oldukça keskin olduğu gözlemlenmektedir.

Ancak derinlemesine bir ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında cari işlemler hesabı fazla verirken Konsolide Bütçe büyük boyutlu bir açık vermiştir. Bu yıldan sonra Konsolide Bütçe açığı azalma eğiliminde iken cari işlemler açıkları artma eğilimine girmiştir. 2001 yılında cari işlemler açığının fazla vermesi ekonomik daralmadan kaynaklanan talep düşüşünün ve döviz kuru artışının neden olduğu ithalat azalışlardır.

Grafik 4: Konsolide Bütçe Açıkları ile Cari İşlemler Hesabının Karşılaştırılması

Not: grafikte (-) işareti fazlayı, (+) işareti açığı göstermektedir. Kaynak: Ek Tablo 1-2

Ekonominin istikrara kavuşması ile birlikte, uygulanan sıkı bütçe politikasının ve tasarruf politikalarının sonucunda kamu açığı azalma eğilimine girmiştir. Oysa uygulanan sıkı para ve maliye politikası reel döviz kurunu değerli hale getirmiştir. Bu yüzden ithalat hızla artış eğilimine girmiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı azalmıştır. Dönem içerisinde ödenen dış borçların da etkisiyle cari işlemler hesabı tehlike arz edecek düzeylerde açık vermeye başlamıştır. Neticede 2001 ve sonrası hariç Konsolide Bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasında bir ilişkinin olduğu gözlemlenmektedir.

II-TÜRKİYE'DE KAMU AÇIKLARI İLE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

A-TÜRKİYE'DE KAMU AÇIKLARININ ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye'de kamu açıklarının ödemeler bilânçosu açıkları üzerindeki etkileri, ikinci bölümdeki formata uygun olarak analiz edilecektir. Analizde, kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki etkileşim kanalları esas alınacaktır. Öncelikle kamu açıkları-enflasyon ve döviz kuru ilişkisi incelenecek ardından kamu açıkları-faiz oranları-döviz kuru ilişkisi incelenecektir. Son olarak döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişki incelenecektir.

1. Türkiye'de Kamu Açıkları-Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi

Kamu açıkları-enflasyon-döviz kuru kanalı; kamu açıkları enflasyon ilişkisi ve enflasyon döviz kuru ilişkisi şeklinde ikiye ayrılarak incelenecektir.

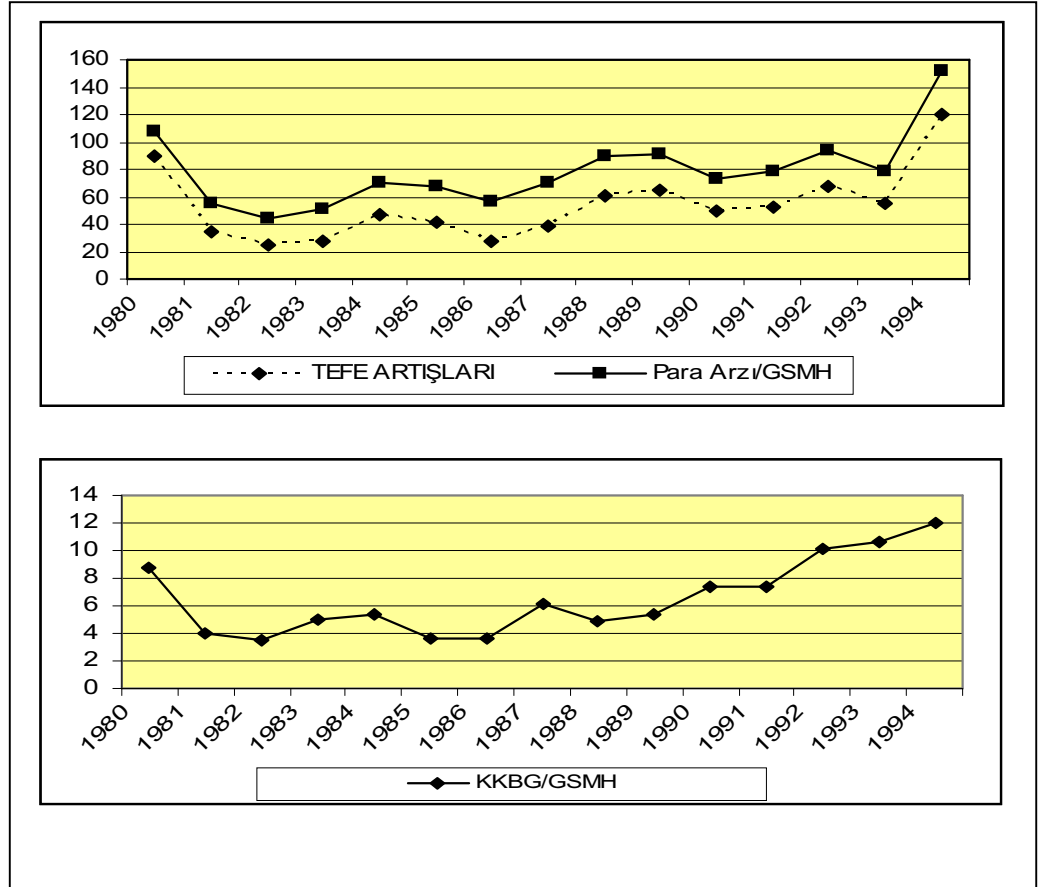
1.1.Kamu Açıkları-Enflasyon İlişkisi

Kamu açıkları ile enflasyon arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu, yapılan bir çok teorik ve ampirik çalışmayla ispatlanmıştır. Ancak bu etkileşimde ilk etkenin kamu açığı mı yoksa enflasyon mu olduğu konusu hala tartışmalıdır.

Kamu açıklarının enflasyon üzerindeki etkileri ve enflasyonun kamu açıkları üzerindeki etkileri, ikinci bölümde incelendiği için burada tekrar değinilmeyecektir. Sadece 1980-2004 dönemi için oluşturulan grafik ve tablo üzerinden kamu açıkları ile enflasyon arasındaki ilişki analiz edilecektir.

Kamu açıklarının emisyonla veya iç borçlanmayla finanse edilmesi durumunda para arzı artmaktadır. Para arzındaki artış emisyonla finansmanda direkt olarak ortaya çıkarken iç borçlanmayla finansmanda dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır. Nihayetinde her iki yöntemle finansman da para arzını artırdığı için kamu açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırırken para arzına da yer verilmiştir. Bu ilişkinin tespiti için Grafik 4; kamu açıklarının ve para arzının GSMH'ya oranlarındaki ve enflasyon oranlarındaki gelişimi gösterecek şekilde oluşturulmuştur. Grafik; 1980–1994 dönemi ile 1994–2004 dönemi şeklinde iki ayrı parça halinde oluşturulmuştur. bu şekilde grafiğin ikiye bölünmesinin nedeni, dönem boyunca aynı yılı temel alan bir enflasyon serisinin olmamasıdır. Bu yüzden 1980–1994 dönemi için 1963 yılını temel yılı olarak oluşturulan seriden yararlanılmış, 1994–2004 dönemi için 1994 yılını temel olarak oluşturulan seriden yararlanılmıştır.

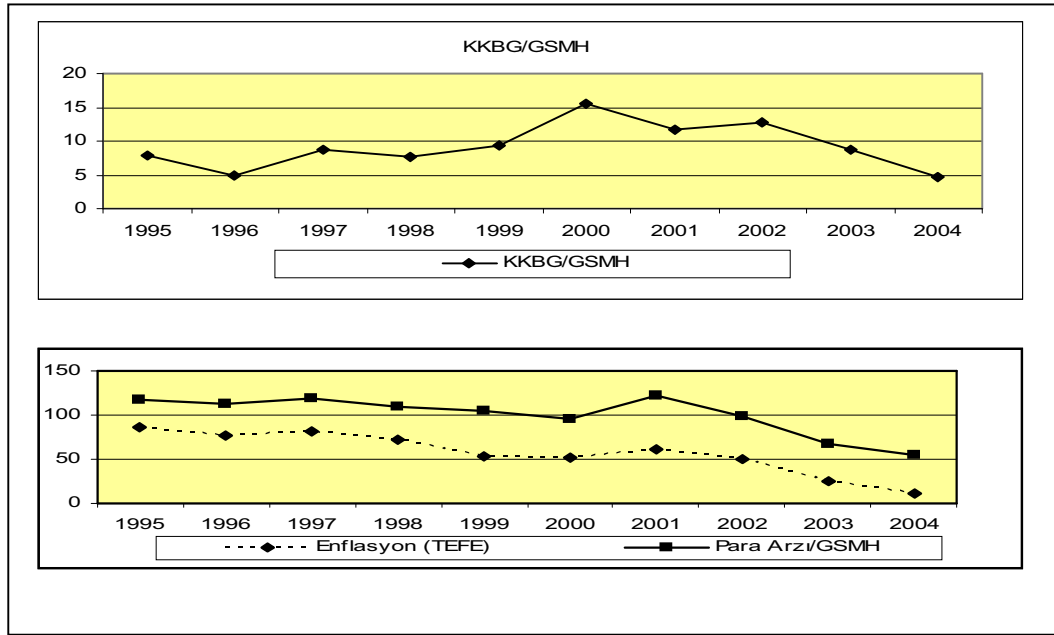
Grafik 4a; 1980–1994 Döneminde Kamu Açıkları /GSMH, Para Arzı/GSMH ve Enflasyon Oranlarının Gelişimi

Kaynak: Ek Tablo 1-3

Grafik 4a'ya göre para arzı artışı ile enflasyon artışı birbirini izleyen bir yapı arz etmektedir.

Grafik 4b; 1995-2004 Döneminde Kamu Açıkları /GSMH, Para Arzı/GSMH ve Enflasyon Oranlarının Gelişimi

Kaynak: Ek Tablo 1-3

Yıllar itibariyle bakıldığında KKBG/GSMH oranı ile Para Arzı/GSMH oranı arasında yılların çoğunluğunda doğru orantılı bir gelişim olduğu gözlemlenmektedir (Ek tablo 4). Diğer bir ifadeyle bazı yıllar hariç kamu açıklarındaki artış ve azalışlar para arzı tarafından da yakından izlenmiştir.

Aynı durum enflasyon oranı için de söz konusudur. Grafikten ve Ek Tablo 4'ten çıkarılabilecek sonuç; incelenen dönem için Türkiye'de kamu açıkları ile enflasyon oranı arasında her yıl için doğru orantılı bir ilişkinin olmadığıdır. Ancak genel eğilime göre gecikmeli de olsa iki değişken arasındaki bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu olgu, enflasyon üzerinde kamu açıklarından başka ve daha etkili parametrelerin varlığı ile açıklanabilir. Dönem içerisinde uygulanan para ve

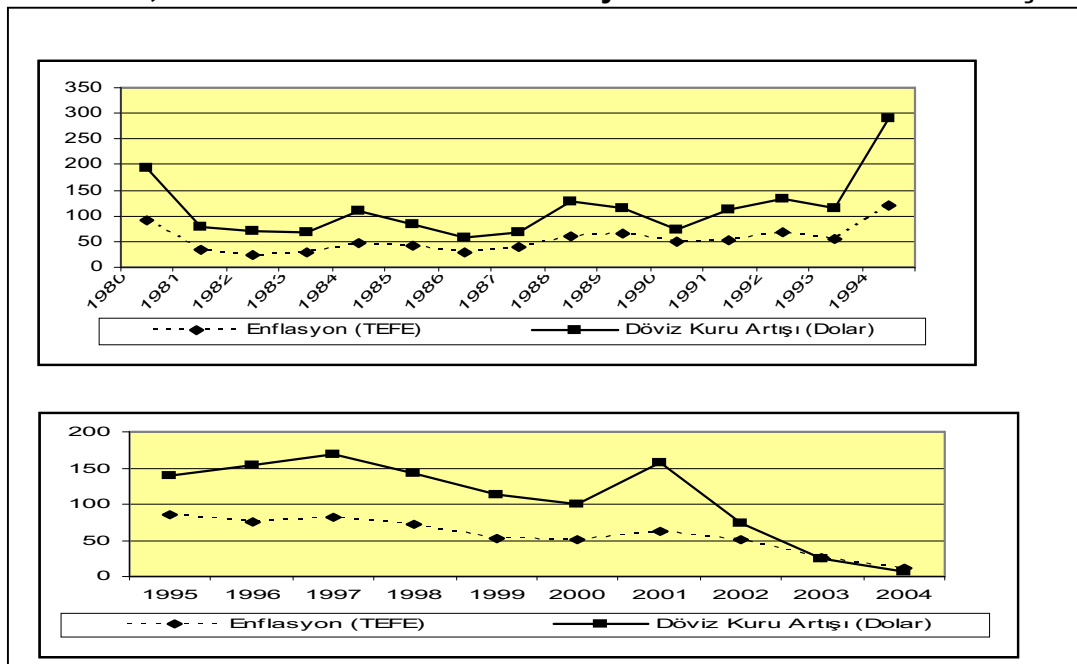
maliye politikalarının farklılığı da söz konusu ilişkinin oluşumunda bir etken niteliğindedir.

1.2.Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi

Enflasyonun döviz kurları üzerindeki etkisi geleceğe yönelik risk ve belirsizlere bağlı olarak oluşmaktadır. Enflasyon oranlarının yüksek olması risk ve belirsizlikleri artırdığı için döviz kurlarını da bu mekanizmayla artırmaktadır. Bu konular tezin ikinci bölümünde detaylı olarak incelenmiştir.

Grafik 5; 1980-2004 dönemi için Türkiye’de oluşan enflasyon ve döviz kurları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Enflasyon oranı için TÜFE, döviz kuru için ABD Dolarındaki bir önceki yıla göre oransal artış alınmıştır. Yıllar itibariyle incelendiğinde enflasyon oranı ile döviz kurları arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sadece 1987-1996 ve 2001 yıllarında döviz kurlarındaki artış bir önceki yıla göre daha az olmuştur (Ek Tablo 4). Bu yıllarda enflasyon oranı artarken bir önceki yıla göre döviz kurları daha az artmıştır.

Grafik 5; 1980-2004 Döneminde Enflasyon ve Döviz Kurlarının Gelişimi

Kaynak: Ek Tablo 3

Grafik 5'ten çıkartılabilecek sonuç; 1987-1996-2001 yılları hariç enflasyon ile döviz kurları arasında enflasyondan döviz kurlarına doğru bir ilişkinin olduğu şeklindedir.

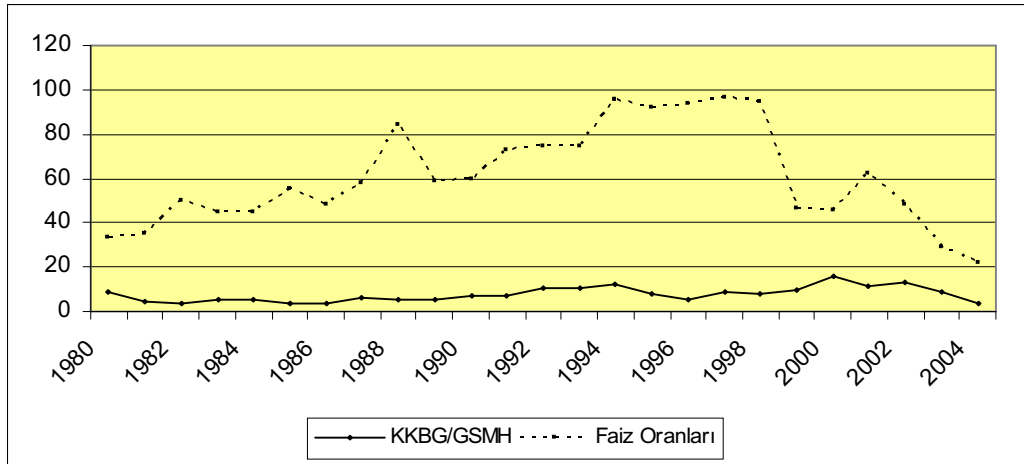
2.Türkiye’de Kamu Açıkları–Faiz Oranları–Döviz Kuru İlişkisi

1980 sonrasında Türkiye’de iç borçlanma ağırlıklı bir kamu finansman politikası uygulanması yüksek faiz oranlarının temel nedenidir. Dönem boyunca borçlanma ağırlıklı bir finansman politikasının tercih edilmesi, özellikle kamu harcamaları içerisinde faiz ödemelerini artırarak kamu kesimi borçlanma gereğinin büyümesini teşvik etmiştir. Uygulanan borçlanma ağırlıklı finansman politikası aynı zamanda sermaye piyasasındaki en büyük fon talep edici aktörün kamu sektörü olmasına yol açmıştır. Dolayısıyla faiz oranlarının belirlenmesinde, kamu sektörünün fon talebi birincil rol oynamıştır. Dönem boyunca uygulanan borçlanma ağırlıklı finansman politikalarının sonucunda kamu kesiminin para

piyasaları üzerindeki baskısı artmıştır¹⁷⁸. Artan bu baskı nedeniyle Merkez Bankası'nın para politikası aracılığıyla enflasyonu kontrol etme konusundaki çabaları zorlaştırmıştır.

Grafik 6; kamu açıkları ile faiz oranları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Faiz oranları olarak yıllık tasarruf mevduatı faizleri alınmıştır. Yıllar itibariyle bakıldığında 1980–1986 yıllarında kamu açıkları ile faiz oranları arasında teoride olduğu gibi doğru orantılı bir ilişkinin olmadığı gözlemlenmektedir(Ek Tablo 5). Bu olgu, söz konusu dönemde faiz oranlarının piyasa koşullarına bırakılmasından kaynaklanan dalgalanmalarla açıklanabilir. 1980 yılının başlarına kadar negatif reel faizler söz konusu idi. Faiz oranları üzerindeki kontrollerin kaldırılması ve sermaye piyasasının yeni oluşmaya başladığı bir dönem için faiz oranlarındaki dalgalanmalar normal bir durumdur. 1987 yılından itibaren kamu açıkları ile faiz oranları arasında birbirine yakın bir trendin izlendiği gözlemlenmektedir(Grafik 6). Ancak her yıl için birebir bir takibin söz konusu olduğu söylenemez.

Grafik 6: 1980-2004 Döneminde Kamu Açıkları İle Faiz Oranlarının Gelişimi

Kaynak: Ek Tablo 1-3

¹⁷⁸ Güven SAK: "Konsolide Bütçe Açıkları ve Kamu Açıklarının Finansal Piyasalardaki Ağırlığının Faiz Oranları ve Döviz Kurları Üzerindeki Etkisi; Sıcak Para Politikası mı İzleniyor", 40

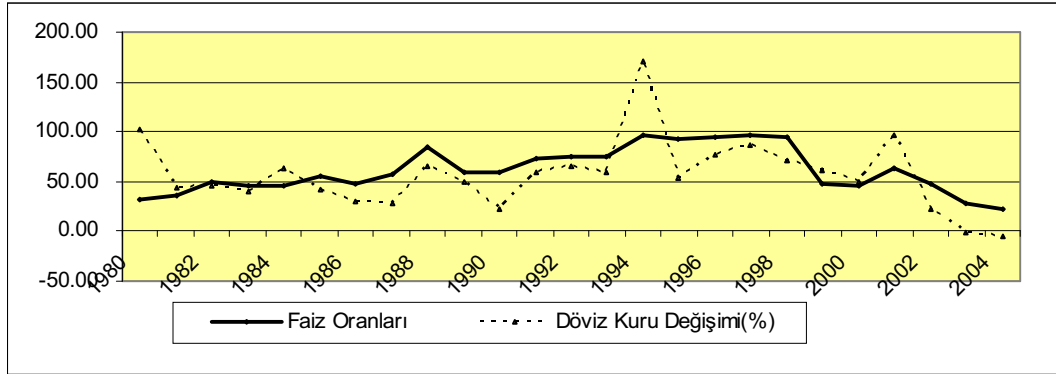
Trendden kopulan yıllar 1988,1989, 1996, 1999, 2000, 2001 ve 2002 yıllarıdır. Bu yıllardan 1988, 1996, ve 2001 yıllarında kamu açıkları azalırken faiz oranları artmıştır. Bu yıllar, yaşanan kriz ve darboğazların etkilerinin ortaya çıktığı yıllardır ve bu yıllarda sıkı bütçe politikası uygulanmıştır. Bu yıllarda uygulanan tasarruf politikaları ile kamu açıkları azalmış ancak risk ve belirsizlikler arttığı için faiz oranları artmaya devam etmiştir. 1989, 1999 ve 2000, 2002 yıllarında ise kamu açıkları artmasına rağmen faiz oranları azalmıştır. 1989 yılındaki fiili durum, yabancı sermayenin serbest bırakılmasına bağlı fon arzı artışının faiz oranlarını düşürmesi ile açıklanabilir. 1999 ve 2000 yılları ise o dönem için uygulana üç yıllık istikrar paketinin tedbirlerinden birisi olan faiz oranlarının müdahalelerle düşürülmesi politikasının bir sonucudur. Ancak 2001 yılında yaşanan derin kriz, hızlı ve ani fon çıkışına yol açtığı için faiz oranlarını artırmıştır. 2002 yılında faiz oranlarındaki düşme ise kriz sonrası alınan tedbirlere bağlı olarak oluşan güven ortamının cezp ettiği yabancı sermayenin fon arzını artırması ile açıklanabilir.

Yatırım, tasarruf, tüketim gibi ekonomik kararların verilmesinde gelecek beklentilerinin önemli bir payı vardır. Kamu açıkları, karar birimlerince yorumlandığı için açığın olduğu dönemden ileriiki dönemleri de etkilemektedir. Grafik 6 ve Ek tablo 3 incelendiğinde kamu açıklarına bağlı oluşan beklentilerin faiz oranlarını da etkilediği yargısına varılabilir. Bazı yıllarda kamu açıkları artarken faiz oranları azalmıştır ya da tam tersi durum ortaya çıkmıştır. Ancak belirli bir yılda artan(azalan) açık, bir sonraki yılın faiz oranlarını artırmıştır(azaltmıştır). Örneğin 1989 yılında kamu açıkları artarken faiz oranları azalmıştır, ancak 1990 yılında tekrar artış eğilimine girmiştir.

Kamu açıkları ile faiz oranları arasındaki ilişkiden sonra faiz oranları ile döviz kurları arasındaki ilişki de incelenebilir. Grafik 7; 1980-2004 aralığında oluşan faiz oranları ile kamu açıkları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Dönem

boyunca oluşan faiz oranları ile döviz kurları bazı yıllar hariç birbirini yakından izleyen bir trend içerisinde gelişmiştir.

Grafik 7: Faiz Oranları ve Döviz Kuru'nun(ABD Doları) Gelişimi

Kaynak: Ek Tablo 3

Artan kamu açıklarını finanse etme amaçlı olarak başvuru iç borçlanma ve sonucunda faiz oranlarındaki artış döviz kurlarına da yansımıştır. Faiz oranlarının artması, yurtiçine yabancı sermaye girişini hızlandırınca yurt içi para piyasalarında bollaşan yabancı para, döviz kurunu değerli hale getirmiştir¹⁷⁹.

Grafik 7'deki eğilim izlendiğinde, döviz kurlarının gelişimi 1994 ve 2001 yıllarında dikkat çekmektedir. Her iki yıl da kriz yılıdır. Bu fiili durumlar 1994 yılında yapılan yüksek devalüasyon ve 2001 yılında çıpa sisteminin bırakılmasıyla gerçekleşen döviz kuru artışlarından kaynaklanmaktadır.

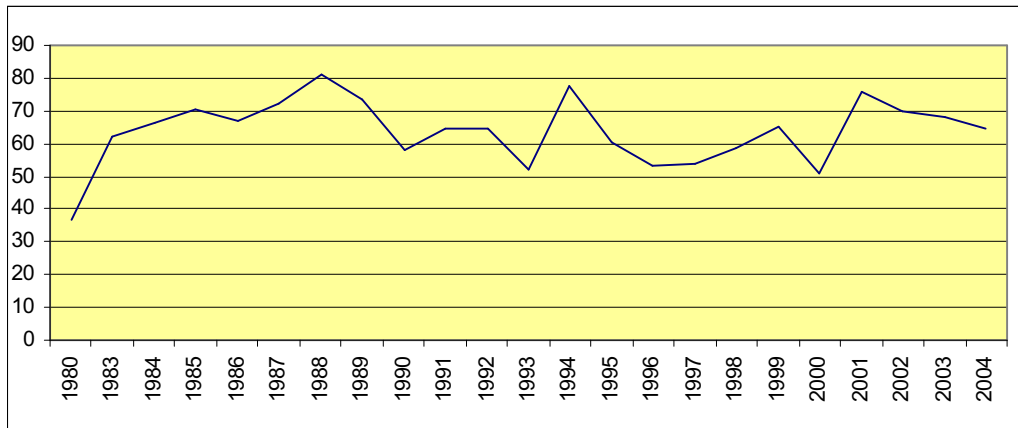
B.ÖDEMELER BİLÂNCOSUNUN KAMU AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1.İhracat Yetersizliği'nin Dış Ticaret Açığı ve Kamu Açıkları Üzerindeki Etkileri

¹⁷⁹Güven SAK: a.g.m., 43

Bir ülkede ihracatın yetersiz olup olmadığını birebir tespit etme imkânı oldukça güçtür. Böyle bir yargıya varabilmek için ülkenin potansiyel ihracat seviyesinin bilinmesi gereklidir. Ancak bu zorluk, ihracat yetersizliği konusunda hiç fikir sahibi olunamayacağı anlamına gelmemektedir. Bir ülkenin ihracatının yetersiz olup olmadığı konusunda, ihracatın ithalatı karşılama oranı yol gösterici bir gösterge niteliğindedir. Grafik 8; 1980–2004 döneminde Türkiye’de ihracatın ithalatı karşılama oranlarını göstermektedir.

Grafik 8: Türkiye’de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (1980-2004)

Kaynak: Ek Tablo 5

Grafik incelendiği zaman, ihracatın ithalatı karşılama oranının dalgalı bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. Trend 1988 yılına kadar hızlı bir artış eğilimine girmiş, bu yıldan itibaren başlayan azalış 2001 yılına kadar %50'ler düzeyinde istikrar kılmıştır(EK Tablo 5). 2001 yılından itibaren, önceki yıllara nazaran nispi bir artış eğilimine girmiş ve % 67'ler civarına yükselmiştir(Ek Tablo 5). Dönem boyunca ihracatın ithalatı karşılama oranının ortalama olarak %50'ler düzeyinde olması; ödemeler bilânçosu dengesizliklerinin temel nedeninin ihracatın yetersizliği olduğunu göstermektedir. İhracat düzeyindeki düşüklük; dışa açık büyüme politikası amaçlayan bir ülke için ciddi bir politika çelişmesidir. Çünkü dışa açık bir ekonomide eğer ihracata yönelik bir ekonomik yapı mevcut değilse, amaçlanan büyümenin gerçekleştirilmesi zor bir ihtimaldir. Şöyle ki; dışa açık bir büyüme için üretim kapasitesi, faktör maliyetleri, teknolojik yapılanma gibi dış pazarlarda rekabet gücünün temel unsurlarına sahip olmak gerekmektedir. Bu şartlara sahip olmadan dış ticaretin serbestleştirilmesi ithalat patlamasının yaşanması kaçınılmaz hale getirebilir.

2. Yurt İçi Talep Artışlarının Dış Ticaret Açıkları ve Kamu Açıkları Üzerindeki Etkileri

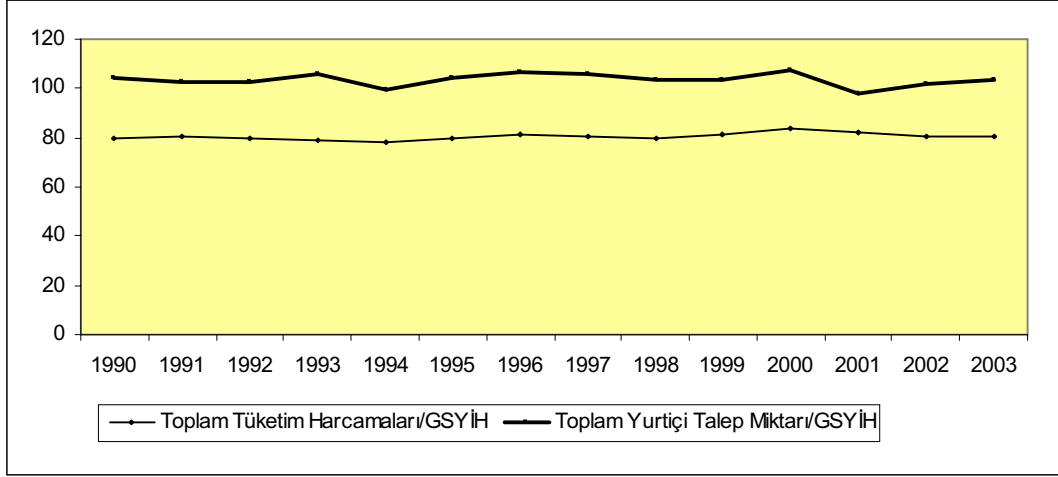
İthalatın artması ödemeler bilânçosu açıklarını artıran temel etkenlerden birisidir. İthalat ile yurt içi talep ve tüketim arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusudur. Gerek düşük döviz kuru politikasından gerekse büyümeden kaynaklanan yurt içi talep artışı, ithalatı artırarak ödemeler bilânçosu dengesini bozabilmektedir. Yurt içi talepte meydana gelen artış, kamu kesimi dengesi üzerinde bir takım yansımalar meydana getirmektedir. Yurt içi talep artışları, yurt içi tüketimi artırdığı için mal ve hizmetlerden alınan vergileri artırarak kamu gelirlerini artırmaktadır. Aynı zamanda ithalatı artırdığı için ithalattan alınan vergileri artırarak kamu gelirlerine katkı sağlamaktadır.

Grafik 9; GSYİH'ya oranla toplam yurt içi talebi ve tüketim harcamalarının gelişimini göstermektedir. Toplam yurt içi talep miktarı hemen hemen tüm yıllar için %100'ün üzerinde seyretmektedir. Yurt içi talep miktarındaki bu derece bir yükseklik, aslında dış açıkların en belirgin açıklayıcılarından birisidir. Çünkü yıllar boyunca toplam talebin yurt içi hâsılayı bile aşabilecek bir seviyeye çıkması ülke dışında üretilen kaynakların yurt içine transferini kaçınılmaz kılmaktadır. Nitekim özellikle 1990'lardan sonra yurt dışından gelen yabancı sermayenin tasarruflar yerine tüketime kaydığı gözlemlenmiştir¹⁸⁰. Oysa geliş biçimi ne şekilde olursa olsun, dış alemden gelen her kaynağı, mutlaka doğrudan veya dolaylı olarak bir gün geri dönüş eğilimine girmesi kaçınılmazdır. Ancak yurt içi talebin yatırım mallarına yönelik olması durumunda, ekonominin iç ve dış dengesi için olumlu sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu koşulun Türkiye ekonomisi açısından geçerli olup olmadığını anlayabilmek için tüketim harcamalarının boyutlarına bakmak gerekli ipucunu sağlayabilir.

Aynı grafiğe göre yıllar itibariyle tüketim harcamalarının gelişimi incelendiğinde benzer bir sonuçla karşılaşılmaktadır. Yıllar itibariyle toplam tüketim harcamalarının GSYİH'in %80'leri civarında seyrettiği gözlemlenmektedir. Tüketim harcamalarına ilişkin bu gösterge, toplam talebin yatırım mallarından çok tüketim mallarına doğru olduğunun bir göstergesidir. Aynı zamanda tüketim harcamalarının yurt içi hasılatının önemli bir kısmını götürmesi, marjinal tasarruf eğiliminin düşüklüğün de bir göstergesidir. Marjinal tasarruf eğilimi düşük olunca, ekonominin döndürülmesi için yabancı tasarruflara olan talebin artması kaçınılmaz olmaktadır.

Grafik9a: Türkiye’de Toplam Tüketim Harcamaları ve Yurt İçi Talebin Seyri(1990-2003)

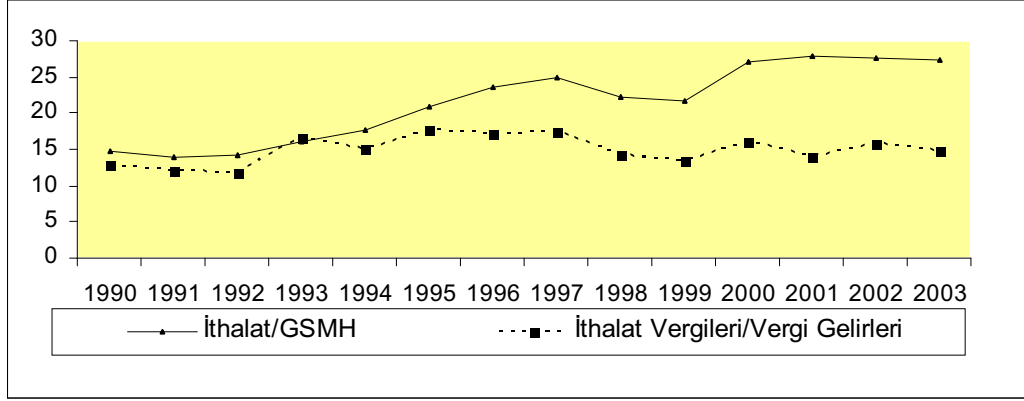
¹⁸⁰ Ahmet ULUSOY-Birol KARAKURT, “Türkiye’ye Yönelik Yabancı Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Etkileri”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı.1, Yıl 38, (Ocak 2001), 60-62

Kaynak: Ek Tablo 4

Yurt içi talep ve tüketim harcamalarındaki artışın ithalata yansıyor yansımadığını izleyebilmek için yıllar itibariyle ithalatın gelişimini izlemek yeterlidir. Grafik 7b; ye göre 1997–2000 dönemi hariç ithalatın GSMH'ya oranının sürekli olarak artış eğilimindedir. 1997–2000 döneminde, söz konusu oranda meydana gelen düşüş, Asya, Rusya krizleri ile dönemin sonuna doğru yaşanan yurt içi daralmanın neden olduğu talep azalmalarıyla açıklanabilir. Nitekim aynı dönemde yurt içi talep miktarında da nispi bir azalma söz konusudur.

Grafik 9b: İthalatın GSMH İçindeki Payı ve İthalat Vergilerinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1990–2004)

Kay

nak: Ek Tablo 6

Yurt içi talep ve tüketim harcamalarındaki artış, ithalatı artırarak dış ticaret açıklarını artırmalarının yanında, ithalat artışlarının kamu açıkları üzerindeki kapatıcı etkisini de incelemek gerekmektedir. Dönem boyunca ithalattan, KDV ve Gümrük Vergileri şeklinde toplam vergi gelirlerinin %11, ile %17'si arasında değişen oranlarda hasılat sağlanmıştır(Ek tablo 4). 1996-97 dönemi ve 2001 yılı hariç ithalatın gelişimi ile ithalattan alınan vergilerin gelişimi birbirini takip eden bir trend izlemiştir. 1996-97 döneminde trendden kopuşu, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girilmesinin gümrük vergileri üzerindeki azaltıcı etkisi ile açıklanabilir. 2001 yılındaki kopuş ise yaşanan kriz ile açıklanabilir.

C. VERGİLER VE DIŞ BORÇLANMA KANALI

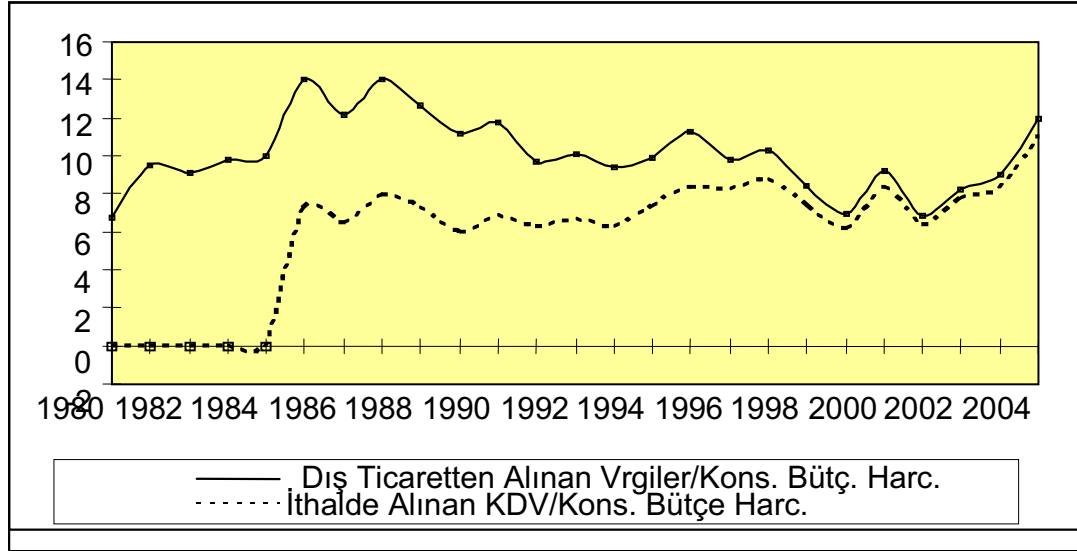
1. VERGİLER KANALIYLA ORTAYA ÇIKAN ETKİLEŞİM

Kamu açıklarıyla ödemeler bilânçosu açıklarını doğrudan etkileyen vergiler, dış ticaretten alınan vergilerdir. İhracatın teşviki amacıyla dış ticaretin ihracat kısmından vergi alınmadığı için sadece ithalattan alınan vergilerin iki değişken üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi gerekmektedir. İthalattan alınan vergiler, Gümrük Vergisi, KDV, ÖTV ve diğer bazı yükümlülüklerden

oluşmaktadır. Ancak ithalattan alınan ÖTV rakam olarak bilinmediği için burada analiz dışındadır. İthalattan alınan vergiler, hem kamu açıklarını hem de ödemeler bilânçosu açıklarını kapatıcı etkiler doğurmaktadır. KDV alınması, ithal ürünlerin fiyatlarını artırırken Gümrük Vergisi ve diğer yükümlülükler, ithalat maliyetlerini artırmaktadır. Bu durumda bir taraftan ithal ürünlere olan talep azalırken bir taraftan da yerli ürünler tercih edilmektedir. Sonuçta ithalat kısıldığı için Ödemeler Bilânçosu olumlu etkilenmektedir.

Dış ticaretten alınan vergilerin bütçe harcamalarını karşılama düzeyi, kamu açıkları üzerindeki kapatıcı rolünü ifade eder. Grafik 10, dış ticaretten alınan vergilerin kamu harcamalarını karşılama oranlarını göstermektedir. Grafikte, sırasıyla önce dış ticaret vergilerinin tamamının Konsolide Bütçe harcamalarını karşılama oranına yer verilmiştir, ardından Dahilde Alınan KDV'nin Konsolide Bütçe harcamalarını karşılama oranına yer verilmiştir.

Grafik 10: Dış Ticaretten Alınan Vergilerin Kamu Harcamalarını Karşılama Oranı(1980–2004)

Kaynak: Ek Tablo 6

Yıllar itibariyle bakıldığında dış ticaretten alınan vergilerin Konsolide Bütçe harcamalarını karşılama oranının ortalama %10'lar düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır (Ek Tablo 6). Grafik incelendiğinde toplam dış ticaret vergileri içinde önemli en önemli paya ithalde alınan KDV'nin sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1996 yılında gümrük birliğine girilince AB ülkeleriyle olan ticarete gümrük vergileri kaldırıldığı için dış ticaretten alınan vergilerin tamamına yakını ithalde alınan KDV'den oluşmaktadır. Bu boyutlarda hâsılat sağlayan bir verginin kamu harcamalarının finansmanına ilaveten dış dengenin sağlanmasında da önemli bir işlev gördüğü söylenebilir.

Kamu açıkları ve ödemeler bilânçosu açıkları üzerinde, dış ticaretten alınan vergilerin yanında, ülke içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerden alınan vergilerin de önemli etkileri vardır. Ancak bu etkilerin sayısal olarak tespiti mümkün olmadığı için burada yer verilmemiştir.

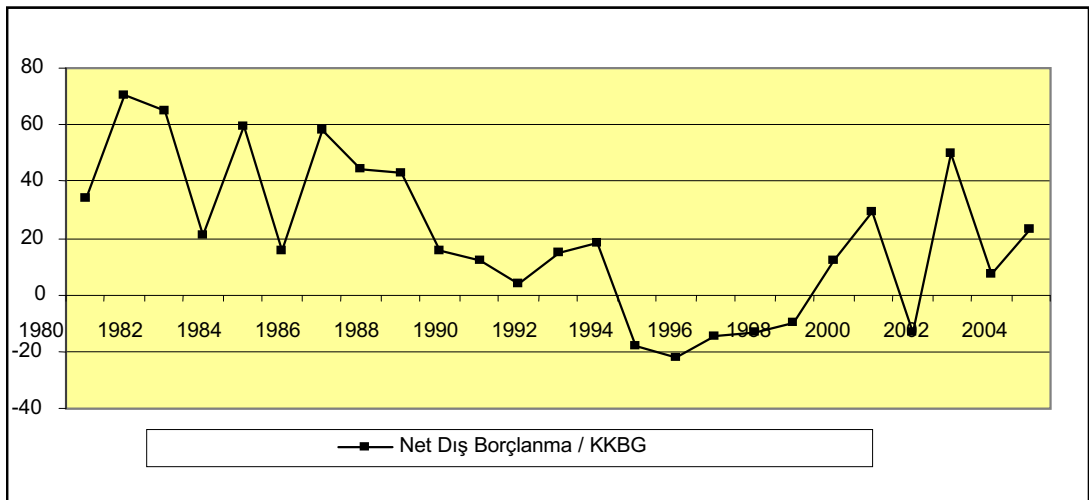
2.DIŞ BORÇLANMA KANALIYLA ORTAYA ÇIKAN ETKİLEŞİM

2.1.Dış Borçlanma ve Kamu Açıkları

Dış borçlar, Düyunu Umumiye'den bu yana geçen yaklaşık 120 yıllık süreçte, Türkiye'nin başta gelen ekonomik problemlerinden birisidir. Artan kamu harcamaları ve bu harcamaların finansmanı için sağlıklı bir vergi sisteminin oluşturulamaması, hükümetleri borç arayışlarına sürüklemiştir. 1980 yılına kadar geçen dönemde alınan dış borçlar, birinci 1958'de ikincisi ise 1970'li yıllarda dış borç krizlerine yol açmıştır. 1980 yılında hazırlanan istikrar programıyla artık dış borç alınmasının sınırlandırılması gerekliliğine vurgu yapılarak bazı kararlar alınmıştır.

Ancak dış borçlanmanın kısılması konusunda alınan bu karar, gerek siyasi iktidarların finansman tercihlerinden kaynaklanan nedenlerle, gerekse uygulanması öngörülen dışa açık büyüme politikasının doğasından kaynaklanan vergi teşvikleri nedeniyle tam anlamıyla harekete geçirilememiştir. Dönem boyunca artan kamu açıklarının finansmanında yine önemli ölçüde dış borçlanmaya başvurulmuştur. Bu durum Grafik 11'den açıkça anlaşılmaktadır.

Grafik 11:Kamu Açıklarının Finansmanında Net Dış Borç Kullanımı

Kaynak: Ek Tablo 7

Grafik 11 Kamu açıklarının ne kadarının dış borçlanmayla finanse edildiğini göstermektedir. 1980–2004 dönemi boyunca 1994–1999 aralığında ve 2002 yılında alınan borçlar, ödenen borçlardan daha az olduğu için net dış borçlanma negatif olmuştur. Diğer yıllardaysa, ödenenden daha fazla dış borç alınmıştır. Dönem boyunca dış borçlanmanın kamu açıkları üzerindeki etkisi, tam bu noktadan tespit edilebilir. Sayılan yılların dışındaki yıllarda dış borçlanma kamu açıklarının kapatılmasında önemli bir yer tutarken sayılan yıllarda ise kamu açıklarını artırıcı etkilere yol açmıştır. Öyle ki sadece 1996 yılında; KKBG'nin % 22,2'si kadar net dış borç ödemesi yapılmıştır(Ek tablo 7).

Net Dış Borçlanma/ KKBG oranı, 1981 yılında %70'le en yüksek düzeyde iken 1995 yılında -%22,2 oranı ile en düşük düzeydedir(Ek Tablo 7). 24 Ocak Kararları'yla dış borçlanmanın kısılması kararlaştırılmasına rağmen bu kararlar 1984 yılından itibaren gevşetilmiştir. Söz konusu oranda 1987 yılına kadar keskin iniş ve çıkışlar gözlemlenirken 1988 yılından itibaren bir azalış eğiliminin olduğu gözlemlenmektedir. 1987 yılına kadar geçen süreçte dış borçların artışının en önemli nedenlerinden birisi ABD Doları'nın diğer paralar karşısında değer kaybetmesidir¹⁸¹. Dolayısıyla bu dönemde ortaya çıkan dış borç artışı, uygulanan döviz kuru politikasıyla yakından ilgilidir¹⁸². 1988 yılından itibaren net dış borç kullanımında ortaya çıkan azalma; bir taraftan yüksek dış borç ödemelerine bağlı iken (Ek Tablo 7) bir taraftan da dış borç yerine iç borçlanmaya ağırlık verilmesinden kaynaklanmaktadır.

Dış borç ödemeleri ve alımları sürekli olarak artmaya devam ederken net dış borç kullanımının azalış yönündeki eğilimi 1992 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem boyunca büyük boyutlarda dış borç ödemesi gerçekleştirilmiştir.

¹⁸¹ Lale CANKAY: "Türkiye'de Dış Borçların Gelişimi", İktisat, İşletme Finans Dergisi, Şubat 1993, Sayı, 83, 45

¹⁸² Lale CANKAY: a.g.e., 46

Ancak artan iç borç stokunun tehlike sinyalleri vermesi nedeniyle, 1992 yılından itibaren dış borçlanma tekrar artış eğilimine geçmiştir. Özellikle 1990'dan itibaren uygulanan düşük kur yüksek faiz politikası, dış borçlanmayı daha cazip kıldığı için dış borç stokundaki artışlar devam etmiştir. Bu süreçte yüksek düzeyde dış borçlanmaya başvurulmasının bir diğer nedeni, kayıt dışı faaliyetlerin vergilendirilememesi nedeniyle yeterli finansman kaynağına ulaşamamasıdır¹⁸³.

1994 yılında uygulamaya konulan sıkı bütçe politikalarının sonucunda KKBG'de meydana gelen azalma dış borç kullanımına da yansımış ve net dış borç kullanımı 1999 yılına kadar azalış sürecine girmiştir. 1999 yılında görünmeye başlayan kriz belirtilerinden dolayı hazırlanan üç yıllık istikrar programında, iç borçlanma yerine dış borçlanmanın tercih edilmesiyle birlikte 1999 yılında keskin bir artış yaşanmıştır. 2001 yılından sonra ise tekrar azalışa dönmüştür. Azalışta 2001 krizinin ve uygulamaya konulan programı etkili olmuştur. 2002 yılından sonraki dönemde, dış borç ödemesi ve kullanımı sürekli olarak artmaya devam etmekle beraber, net dış borç kullanımının KKBG'ye oranı keskin dalgalanmalarını sürdürmektedir.

2.2.Dış Borçlanma ve Ödemeler Bilânçosu Açıkları

Dış borçlanmanın kamu açıkları üzerindeki etkisini analiz ettikten sonra sıra dış borç ödemelerinin ödemeler bilânçosu açıkları üzerindeki etkilerinin analizine gelmektedir. Dış borç kullanımı, ödemeler bilânçosu açıklarını azaltıcı etki meydana getirirken, dış borç ödemeleri ise artırıcı etki meydana getirmektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin net dış borç kullanımına bakmak konuya ilişkin bir fikir verebilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi 1980-2004 döneminde, 1994-1999 aralığında ve 2002 yılında Türkiye'de net dış borçlanma

¹⁸³ Fatih ÖZATAY: "1994 Krizinden Alınacak Dersler: Kamu İç Borç Yönetiminde Yapılan Yanlışlıklar ve Güven Bunalımı", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 10, Sayı 109, Nisan 1995, 18

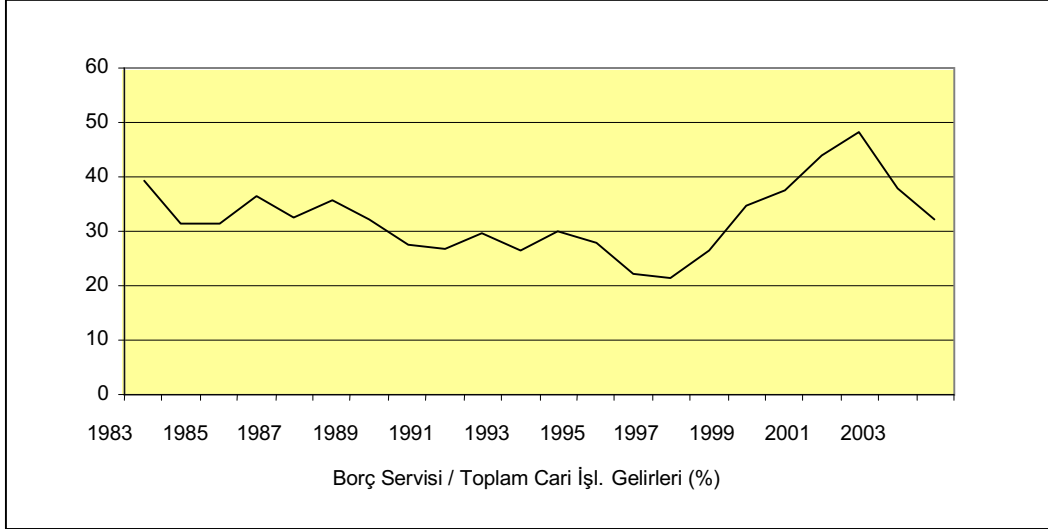
negatif olmuştur. Diğer bir ifadeyle bu yıllarda alınan borçlar ödenen borçlardan daha az olmuştur. Dolayısıyla, bu yıllarda net olarak dış borçlanma ödemeler bilançosu açıklarını artırıcı etki meydana getirmiştir.

Belirtilen yıllardın dışındaki yıllarda net dış borçlanma pozitif olduğu için ödemeler bilançosu açıklarını azaltıcı etki meydana getirmiştir. Döviz kurundaki artış ve azalışlar dış borç stokunu ve servisini de doğrudan etkilediği için uygulanan döviz kuru politikası ile dış borçlar arasında yakın bir ilişki vardır¹⁸⁴. Türkiye’de dönem boyunca artan döviz kurları, yerli para cinsinden dış borç stokunun ve geri ödemesinin artmasına yol açmıştır. Bu borçların yerli tasarruflar kullanılarak ödenmesi, sonuçta negatif sermaye transferini hızlandırmıştır.

Bu göstergeye ilaveten dış borç ödemelerinin Ödemeler Bilançosu üzerindeki baskısını görebilmek için borç servisinin toplam cari işlem gelirlerinin ne kadarıyla karşılanabildiğini incelemek yararlı olacaktır. Grafik 10, 1983-2004 aralığında Borç Servisi’nin Cari İşlem Gelirlerine Oranı’nı vermektedir. Borç servisi, dış borç anapara ve faiz ödemelerini kapsamaktadır. Borç servisine özel sektörün borç servisi de dâhildir. Kamu sektörü için ayrı bir veri bulunamadığı için bu rasyo alınmıştır.

Grafik 12: Toplam Cari İşlemler Gelirlerinin Borç Servisini Karşılama Oranı

¹⁸⁴ Mahfi EĞİLMEZ: “Kur Rejimi Dış Borçlanma İlişkisi”, www.mahfiegilmez.nom.tr/kose.htm, (Aralık 2001), 3

Kaynak: Ek Tablo 7

Grafik incelendiğinde, Borç Servisi/Cari İşlemler Gelirleri oranı; 1983'ten 1997 yılına kadar azalma yönünde fakat dalgalı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Söz konusu oran; 1983'te %39,4'le en yüksek düzeye, 1997'de % 21,3'le en düşük düzeye inmiştir(EK tablo 7). Oranın düşmesinde, dışa açık büyüme stratejileri sonucunda verilen teşviklerin desteklediği ihracat gelirlerindeki artış etkili olmuştur. 1997 yılından itibaren borç servisi/cari işlem gelirleri oranı hızlı bir yükseliş eğilimine girmiştir. Dolayısıyla cari işlem gelirlerinin borç servisini karşılama oranı azalmaya başlamıştır. Bu azalma, Türkiye'nin net dış borç ödeyicisi haline gelmesinin yanı sıra dünya ve ardından da Türkiye'de yaşanan krizle yakından ilişkilidir. 1997'den itibaren Asya ve Rusya'da yaşanan krizler Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilerden 2000'li yılların başında bizzat Türkiye'nin yaşadığı kriz ihracat olanaklarını kısıtlamıştır. Neticede cari işlem gelirlerindeki artış dış borç servisini karşılama konusunda yeterli düzeye ulaşamamıştır.

III-EKONOMETRİK ÇALIŞMA

Üçüncü bölümün buraya kadar olan kısımlarında Türkiye'de 1980–2004 aralığı için kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında çeşitli

mekanizmalarla oluşabilecek etkileşimin analizi yapılmıştır. Bu kısımdaysa söz konusu etkileşim; kurulan bir ekonometrik modelle test edilecektir. Ekonometrik modelle, kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişkinin var olup olmadığı, var ise ilişkinin hangi yönde olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişkinin kurulmasında bağlantı rolü üstlenen faiz oranları, döviz kurları ve enflasyon gibi parametrelerle bu iki açık arasındaki ilişki araştırılacaktır. Model;1985:1–2004:4 dönemini kapsayacak şekilde üçer aylık veriler esas alınarak yapılmıştır. 1980–1985 döneminin modele dâhil edilmemesinin nedeni yeterli veri bulunamamasıdır. Modelde kullanılan fonksiyon;

$$\text{ÖBA} = f(\text{KA}, \text{M2Y}, \text{DK}, \text{TEFE}, \text{FO}, \text{GSMH} \dots, U) \text{ şeklinde oluşturulmuştur.}$$

Ekonometrik model için; ADF Testi(durağanlık testi) yapılacaktır. Durağanlık testinin sağlayacağı katkı, değişkenlerin birbirlerini açıklayıp açıklamadıklarını belirlemektir. Durağanlık testi için, bütün değişkenlerin birim kök testi sonuçlarına bakılmaktadır. Eğer bütün değişkenler, aynı gecikme düzeyinde durağan iseler, değişkenlerin birbirlerini açıkladıkları söylenebilmektedir.

1.Birim Kök Testlerin Sonuçları

Analizde kullanılan değişkenler; KA=Kamu açığını, ÖBA= Ödemeler bilânçosu açığını, M2Y=Para arzını, DK=Döviz Kurunu, TEFE= Toptan Eşya Fiyatları Endeksini, FO=Faiz Oranlarını, GSMH=Gayrisafi Milli Hasılayı ve U=Hata Terimini ifade etmektedir. Bu değişkenlerin her birine ilişkin durağanlık testi sonuçları aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

ÖBA						
	ADF	Tablo	%	Sonuç	AIC	SC
k = 1	-5.114	-2.593	1	Durağan	18.114	18.174
k = 2	-3.498	-2.593	1	Durağan	18.109	18.200

k = 3	-3.096	-2.593	1	Durağan	18.149	18.271
k = 4	-2.950	-2.594	1	Durağan	18.189	18.344

KA						
	ADF	Tablo	%	Sonuç	AIC	SC
k = 1	-6.124	-2.593	1	Durağan	32.052	32.113
k = 2	-4.933	-2.593	1	Durağan	32.092	32.184
k = 3	-2.281	-1.945	5	Durağan	31.857	31.980
k = 4	-2.141	-1.945	5	Durağan	31.899	32.054

M2Y						
	ADF	Tablo	%	Sonuç	AIC	SC
k = 1	-2.665	-2.593	1	Durağan	33.05595	33.11683

FO						
	ADF	Tablo	%	Sonuç	AIC	SC
k = 1	-8.333	-2.593	1	Durağan	7.97654	8.037418
k = 2	-6.341	-2.593	1	Durağan	8.011997	8.103999
k = 3	-6.290	-2.594	1	Durağan	7.997228	8.120827
k = 4	-6.112	-2.594	1	Durağan	7.996305	8.151985

DK						
	ADF	Tablo	%	Sonuç	AIC	SC
k = 1	-4.836	-2.593	1	Durağan	25.163	25.224
k = 2	-4.196	-2.593	1	Durağan	25.203	25.295
k = 3	-3.391	-2.594	1	Durağan	25.236	25.360
k = 4	-1.791	-1.618	10	Durağan	24.993	25.149

TEFE						
	ADF	Tablo	%	Sonuç	AIC	SC
k = 1	-3.236	-3.161	10	Durağan	29.017	29.139

GSMH						
	ADF	Tablo	%	Sonuç	AIC	SC
k = 1	-15.740	-2.593	1	Durağan	34.085	34.146
k = 2	-5.603	-2.593	1	Durağan	34.057	34.149

Değişkenler	ADF	Düzeyi	K
ÖBA	-5.114	I(0)	1
KA	-2.281	I(1)	3
M2Y	-2.665	I(1)	1
Faiz Oranları	-8.333	I(1)	1

DK	-1.791	I(1)	4
TEFE	-3.236	I(1)	1
GSMH	-5.603	I(1)	2

Yapılan birim kök testi analizi sonucunda değişkenlerden sadece OBA, I(0) düzeyinde durağan iken diğerleri I(1) düzeyinde durağan çıkmıştır. Dolayısıyla OBA bağımlı değişken, diğerleri bağımsız değişken olarak kabul edilip analiz yapılamamaktadır. Sonuç olarak ;

ÖBA= f{KA} eşitliği doğrulanamamaktadır.

2.En Uygun Sistem Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

En uygun sistem gecikme uzunluğunun tespiti için VAR modelinden yararlanılmıştır. Kamu açıkları ile ödemeler bilançosu açıkları arasındaki ilişki, kamu açıkları (KA) bağımlı değişken, ÖBA bağımsız değişken olarak kabul edilerek;

KA= f{ÖBA} eşitliği sınanmıştır. Sistem gecikmesine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

KA = f (ÖBA)		
	AIC	SC
k = 1	50.032	50.152
k = 2	50.118	50.360
k = 3	50.180	50.546
k = 4	50.282	50.773

Bu eşitlik için k=1 düzeyinde sistem gecikmesinin seçilmesinin uygun olduğu anlaşılmaktadır. Kamu açıkları ile ödemeler bilançosu açıkları arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için Granger nedensellik testinden yararlanılabilir.

3.Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Granger nedensellik testinde;

1. $\ddot{O}BA = \beta_0 + \beta_1 KA + \mu$ ve

2. $KA = \beta_0 + \beta_1 \ddot{O}BA + \mu$ şeklinde bir fonksiyonel ilişkinin var olup olmadığı test edilecektir. Bu fonksiyonda β_0 parametresi sabiti, β_1 parametresi katsayıyı ve μ ise hata terimini göstermektedir.

1. $\ddot{O}BA = \beta_0 + \beta_1 KA + \mu$ ilişkisinin analizi

Ödemeler bilançosu açıklarının kamu açıkları üzerindeki etkisi konusunda iki temel hipotez ileri sürülebilir;

$\Rightarrow H_1$: $\ddot{O}BA$, KA 'nın Granger nedenidir.

$\Rightarrow H_0$: $\ddot{O}BA$ KA 'nın Granger nedeni değildir.

$\Rightarrow \text{Prob.}(\text{Olasılık}) > \alpha$ ise $\alpha = 0,05$ için H_1 kabul edilir.

$\Rightarrow \text{Prob.}(\text{Olasılık}) < \alpha$ ise $\alpha = 0,05$ için H_0 kabul edilir.

Yapılan Granger nedensellik testinin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Buradan;

$\Rightarrow \text{Prob.} = 0.00180$ değeri, $\alpha = 0,05$ değerinden düşük olduğu için H_1 kabul edilmiştir. Yani $\ddot{O}BA$, KA 'nın Granger nedenidir. $\ddot{O}BA \Rightarrow KA$ şeklinde bir ilişki mevcuttur.

2. $KA = \beta_0 + \beta_1 \ddot{O}BA + \mu$ ilişkisinin analizi

Kamu açıklarının ödemeler bilançosu açıkları üzerindeki etkisi konusunda iki temel hipotez ileri sürülebilir;

$\Rightarrow H_1$: KA , $\ddot{O}BA$ 'nın Granger nedenidir.

$\Rightarrow H_0$: KA , $\ddot{O}BA$ 'nın Granger nedeni değildir.

$\Rightarrow \text{Prob.}(\text{Olasılık}) > \alpha$ ise $\alpha = 0,05$ için H_1 kabul edilir.

$\Rightarrow \text{Prob.}(\text{Olasılık}) < \alpha$ ise $\alpha = 0,05$ için H_0 kabul edilir.

Yapılan Granger nedensellik testinin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Buradan;

⇒ Prob.= 0.23774 değeri, $\alpha = 0,05$ değerinden büyük olduğu için H_0 kabul edilmiştir. Yani KA, ÖBA'nın Granger nedeni değildir. KA=> ÖBA şeklinde bir ilişki mevcut değildir.

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 12/09/05 Time: 11:46

Sample: 1985:1 2004:4

Lags: 1

Null Hypothesis:

OBA does not Granger Cause KA

KA does not Granger Cause OBA

Obs	F-Statistic	Probability
79	10.4676	0.00180
	1.41614	0.23774

Tabloya göre ÖBA, KA'na açıklarına yol açmaktadır. KA'nın ise ÖBA üzerinde bir etkisi yoktur. H_0 hipotezi reddedilmiştir, H_1 kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle ödemeler bilançosu açıklarından kamu açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. Granger nedensellik testiyle ilişkinin yönü belirlendikten sonra, iki değişken arasındaki ilişkinin boyutları regresyon modeliyle tahmin edilebilir.

4.Regresyon Modeli İle Tahmin (EKK)

Kamu açıkları ile ödemeler bilançosu arasındaki ilişkinin boyutları regresyon analiziyle tahmin edilmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

KA = f (OBA)	⇒ KA =	β_0	+	β_1 OBA
	KA =	8573559	-	1513,014 OBA
	s.h =	(13.39533)		(644.6161)
	T =	6.400		-2.347
$R^2 = 0,066$	Fh=5509	Fprob=0,02	DW=0,13	

Analiz sonucuna göre ödemeler bilançosu açıkları kamu açıklarını % 6 oranında açıklamaktadır.

5.Co-Integration (Eş Bütünleşme) Analizi

Eşbütünleşme analizi ile değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkileri test edilebilir. Eş bütünleşme analizi;

$$KA = \beta_0 + \beta_1 \text{ÖBA} + \beta_2 \text{M2Y} + \beta_3 \text{TEFE} + \beta_4 \text{GSMH} + \beta_5 \text{PA} + \beta_6 \text{PA} + \mu$$

fonksiyonda yer alan değişkenler arasında yapılacaktır.

Yukarıdaki denklemden; en küçük kareler yöntemine göre elde edilen sonuçlara göre ÖBA, I(0) düzeyinde, diğerleri I(1) düzeyinde durağan iken (u) hata terimi düzeyde durağandır. O halde denklem eş bütünleşme analizi ile tahmin edilebilir. Değişkenler arasındaki kısa dönem denge ilişkisi tablodaki gibidir;

$$KA = 928036,8 - 12.839 \text{ OBA} - 0.3070 \text{ M2Y} - 5.866 \text{ TEFE} + 2.045 \text{ GSMH} + 66.780 \text{ DK} - 12152.97 \text{ FO}$$

(-----) (163.85) (0.079) (10.070) (0.351) (7.052) (13895.4)

Tablodan kısa dönemde bütün değişkenler arasında denge ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Uzun dönem denge aşağıdaki gibidir;

OBA = 878960.2 + 2.093 GSMH - 5.944 TEFE - 0.318 M2Y + 67.233 DK - 13303.13 FO
(0.69692) (1.33747) (0.19194) (8.83824) (22904.1)
GSMH = 1595601 - 0.905 TEFE - 0.040 M2Y + 40.913 DK - 5693.618 FO
(0.50046) (0.08464) (3.10499) (14886.0)
TEFE = 605812.8 - 0.169 M2Y + 38.267 DK - 23691.62 FO
(0.02478) (2.19113) (8098.37)

M2Y = 64841989 - 102.908 DK - 340426.9 FO
(418.920) (1071527)

DK = 7604165 + 1677.377 FO
(92965.9)

Yapılan eş bütünleşme analizinin sonucunda; döviz kuru ve faiz oranları hariç kamu açıkları ile diğer değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin olduğu anlaşılmıştır.

IV-TÜRKİYE'DE KAMU AÇIKLARI İLE ÖDEMELER BİLÂNÇOSU AÇIKLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİMİN İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezin üçüncü bölümünde kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişkinin tespiti için öncelikle 1980–2004 döneminde gerçekleşen kamu açıkları ve ödemeler bilânçosu açıkları grafiğe dönüştürülerek analizi edilmiştir. Analiz sonucunda, bu iki açığın birbirini izleyen bir yapısı olduğu anlaşılmıştır. 1985–2004 döneminin üçer aylık verileri kullanılarak yapılan Granger Nedensellik Testi'nin sonucunda ödemeler bilânçosundan kamu açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilirken Eş Bütünleşme Analizi'nin sonucuna göre ise iki açık değişkeni arasında kısa ve uzun dönemli bir denge ilişkisinin var olduğu anlaşılmıştır. Ancak uzun dönem denge ilişkisinde kriz dönemlerinde bir sapmanın olduğu, daha sonraki dönemlerde ise tekrar dengenin sağlandığı anlaşılmıştır. Nitekim 2001 krizinde (Grafik 4) Konsolide Bütçe açıkları hızla artarken cari işlemler açığı azalmış hatta fazla vermiştir. Dolayısıyla krizin yaşandığı bu dönemde uzun dönem dengesinden sapma yaşanmıştır.

Kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişki; birden çok araca göre farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda kamu açıkları

ödemeler bilânçosu açıklarını etkilerken, ödemeler bilânçosu açıkları da kamu açıklarını etkileyebilmektedir. 1980–2004 aralığında Türkiye’de kamu açıklarından ödemeler bilançosu açıklarına ve ödemeler bilançosu açıklarından kamu açıklarına doğru işleyen bir çok mekanizmanın olduğu anlaşılmıştır. Kamu açıklarından ödemeler bilânçosu açıklarına doğru ortaya çıkan etkileşim; iki ayrı kanalla ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; kamu açıkları-enflasyon-döviz kuru ilişkisiyle kamu açıklarının ödemeler bilânçosu açıklarını etkilemesidir. İkincisi; kamu açıkları-faiz oranları-döviz kuru ilişkisiyle kamu açıklarının ödemeler bilânçosu açıklarını etkilemesidir.

1980-2004 döneminde kamu açıkları-enflasyon ve döviz kurları arasında bir ilişkinin olduğu Grafik 4 ve Grafik 5’ten kolayca izlenebilmektedir. Kamu açıkları ile enflasyon arasındaki her yıl için çok net anlaşılmasa da dönemin geneli için bir ilişkinin var olduğu gözlemlenmektedir. Ancak kamu açıklarının mı enflasyona yol açtığı yoksa enflasyonun mu kamu açıklarına yol açtığını belirlemek çok zordur. Dönem boyunca bütçe açıklarının finansmanı incelendiği zaman Merkez Bankası kaynaklarının önemli ölçüde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle kamu açıklarının enflasyona yol açtığı söylenebilir. Ancak aynı dönemde ortaya çıkan enflasyon kamu harcamalarının ve iç borç stokunun nominal değerlerini artırmıştır. Bu yönüyle de enflasyonun kamu açıklarını artırıcı etki doğurduğu belirtilebilir.

Enflasyonla döviz kuru arasındaki ilişki ise oldukça net bir şekilde Grafik 5’ten anlaşılmaktadır. Dönem boyunca enflasyon(TEFE) ve döviz kurları birbirlerine paralel bir seyir izlemişlerdir. Döviz kurlarındaki artış, enflasyon artışına göre daha keskin bir yapı sergilemektedir. Enflasyonun risk ve belirsizlikleri artırması döviz kurlarını artırmıştır.

Kamu açıkları-faiz oranları-döviz kurları ilişkisinden kaynaklanan etkileşim; Grafik 6 ve 7’den izlenmektedir. Kamu açıklarındaki artış, kamu kesimi

borçlanma gereğini artırdığı için sürekli olarak kamunun borç talebi aşmıştır. Kamunun borç talebindeki artış, faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Krizlerin yaşandığı yıllardaysa kamu açıkları azalırken faiz oranlarındaki artış devam etmiştir. Kamu açığındaki azalma, krizden çıkış için uygulanan sıkı bütçe politikasının sonucudur. Faiz oranlarının artması; uygulanan düşük kur-yüksek faiz politikasının bir sonucudur. Yüksek faiz oranları, yurt içine sermaye girişini teşvik ettiği için, finansal piyasalarda yabancı para arzı artmış ve döviz kuru değerli hale gelmiştir. Neticede ihracat azalmış, ithalat artmış ve cari açık oluşmuştur. Dönem boyunca oluşan cari açığın finansmanında büyük ölçüde yabancı sermaye girişleri rol oynamıştır.

Kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasındaki ilişkinin analizinde ödemeler bilânçosunun alt kalemlerinden Dış Ticaret Dengesi Hesabı ile Sermaye Dengesi Hesabı birbirine zıt etkiler ortaya çıkartmaktadır. Artan kamu açığının finansmanı için iç borçlanmaya başvurulması, yurtiçi faiz oranlarını yükselterek yurt içine yabancı sermaye girişine yol açmaktadır. Yabancı sermaye girişi, yerli parayı değerli kıldığı için dış ticaret dengesini olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla kamu açığının finansmanı için iç borçlanmaya başvurulması ödemeler bilânçosunu iki yönlü olarak etkilemektedir. Birincisi, sermaye girişini artırarak ödemeler bilânçosunun dengeye gelmesini sağlamaktadır.

Diğer bir ifadeyle dış açığın yabancı sermaye ile finanse edilmesini sağlamaktadır. İkinci olarak döviz kurundaki değerlenme nedeniyle dış ticaret açığını artırarak ödemeler bilânçosunun açık vermesine yol açmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında 1980 -2004 döneminde özellikle 1990'lardan sonraki dönem için kamu açıklarının iç borçlanmayla finansmanının yoğun sermaye girişine yol açması nedeniyle cari açığın finansmanında önemli bir katkı sağladığı söylenebilir. Ancak aynı durum aslında cari açığın oluşmasının da bir nedenidir.

Kamu açıklarının finansmanında dış borçlanmanın kullanılması, öncelikle borcu alındığı aşamada ödemeler bilânçosu açıklarının kapatılmasına katkı sağlarken geri ödeme aşamasında yurt dışına kaynak çıkışına yol açtığı ödemeler bilânçosu açıklarının azalmasına yol açmaktadır.

Ödemeler bilânçosu açıklarından kamu açıklarına doğru oluşan etkileşimde; ihracat yetersizliği ve yurt içi talep miktarındaki artıştan kaynaklanan ithalat artışları yatmaktadır. Ayrıca ihracata yönelik vergi avantajları ile ithalattan alınan vergiler de etkileşim sürecinde önemli bir yere sahiptirler. İncelenen dönem boyunca Türkiye’de ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama %55-60’lar gibi oldukça düşük düzeylerde kalmıştır(Ek Tablo 5 ve Grafik6). Söz konusu oranın düşüklüğü, dışa açık bir ekonomide reel milli gelir artışlarının sağlanmasında yetersiz kalmaktadır. Reel milli gelirin yeterince artmaması, artan kamu harcamalarını finanse edecek vergi potansiyelinin oluşmasını da engellemektedir. Sonuç olarak ihracat yetersizlikleri, dolaylı olarak vergi hâsılatının da yetersiz olmasına yol açarak kamu açıklarının oluşumunda veya artmasında etkili olmaktadır.

Yurt içi talep miktarındaki artış; ithalat artışlarını artırdığı için dış ticaret açığını artırmaktadır. Artan ithalattan alınan vergiler ise kamu açıklarının kapatılmasında rol oynamaktadır. 1980–2004 döneminde Türkiye’de GSMH’nın %80’leri düzeyinde gerçekleşirken tüketim ise GSYİH’yı aşmıştır(Grafik 7a). Aynı dönemde ithalatın GSMH içindeki payı ise 1980 yılında %11,3’ten başlayarak 2004 yılında %32 seviyesine ulaşmıştır(Ek Tablo 5). İthalattaki bu artış toplam talebin önemli bir kısmının ithalata gittiğini göstermektedir. Dolayısıyla dış ticaret açığının oluşumunda talep artışları da rol oynamaktadır. Ancak aynı dönemde ithalattan alınan vergilerin, vergi gelirleri içerisinde ortalama %15’ler civarında bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yurt içi talep miktarındaki artış, ödemeler bilânçosu açıklarının artmasına yol açarken bir

tarafından da alınan vergiler nedeniyle kamu açıklarının kapatılmasında rol oynamaktadır.

Kamu açıkları ve ödemeler bilançosu açıkları arasındaki etkileşimde; dış borçlar da önemli bir role sahiptir. Alınan borçlar ilk aşamada hem kamu açıklarının kapatılmasına hem de dış açıkların kapatılmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak borcun geri ödenmesi aşamasında, her iki açığı da artırmaktadır. Gerek borçlanma olanaklarının kolay olması gerekse alternatif finansman yöntemlerinin azlığı nedeniyle, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde önemli ölçüde dış borçlanmaya başvurulmuştur. Dönem boyunca 1994–1999 aralığı ve 2002 yılı hariç, alınan dış borçtan daha fazla ödeme yapılmıştır. Dolayısıyla bu süreçteki dış borçlar, ikiz açıkların daha da artmasına yol açmıştır.

Türkiye’de 1980–2004 döneminde gerçekleşen ekonomik verilerin analizi ve yapılan ekonometrik analizin sonucunda, kamu açıkları ile ödemeler bilançosu açıkları arasında birçok mekanizma aracılığıyla bir etkileşimin olduğu anlaşılmaktadır. Etkileşim hem kamu açıklarından ödemeler bilançosu açıklarına doğrudur, hem de ödemeler bilançosu açıklarından kamu açıklarına doğrudur. Bu etkileşim süreci İkiz Açıklar Hipotezi’ni desteklemektedir.

SONUÇ

Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması durumunda ortaya çıkan kamu açıkları, ülke ekonomisinin iç denge yapısını bozan temel etkenlerden birisidir. Ödemeler bilânçosu açıkları ise ülke ekonomisinin dış dünya ile olan ilişkilerinde ülke aleyhine olan bir dengesizlik durumunu ifade etmektedir. Kamu kesiminin ve ülkenin dış işlemlerinin açık vermesi, istikrarlı bir ekonomik büyümenin önünde bir engel niteliği taşımaktadır. Bu iki açığın oluşumunda birbiriyle ilişki içerisinde olan birçok unsur etkili olmaktadır.

Bir ülkedeki kamu açıkları; kamu harcamalarındaki aşırı artıştan ve kamu gelirlerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Kamu açığına yol açan harcama artışları; uygulanan açık bütçe politikasından, transfer harcamalarındaki artıştan, yeni kamu hizmetlerinin ortaya çıkmasından veya olağanüstü durumlar nedeniyle ortaya çıkan harcama artışları gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kamu açığına yol açan gelir yetersizlikleri; vergi kapasitesinin düşüklüğünden, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin varlığından vergi harcamalarının fazlalığı gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ödemeler bilânçosu açıkları; ihracat gelirlerinin yetersiz olması, ithal mallarına olan yurt içi talep yüksekliği, dış borç servisini yüksekliği ve yurt dışına doğru negatif sermaye hareketleri gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Belirli bir dönemde oluşan kamu açıkları; ilave vergiler koyarak, emisyonla başvurarak borçlanarak veya özelleştirme yöntemiyle kapatılabilir. Ödemeler bilânçosu açıkları ise; ekonomik yapı içerisinde mevcut olan bir takım otomatik mekanizmaların işleyişi ile veya bizzat hükümetçe uygulanan ekonomik politikalarla kapatılabilir. Her iki açığın kapatılma yolları da aynen nedenlerinde olduğu gibi hem bu iki açık kalemi arasında hem de diğer ekonomik göstergeler üzerinde farklı etkiler doğurabilmektedirler.

Kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında bir ilişkinin var olup olmadığı özellikle son yüzyılda iktisat ve maliye literatüründe tartışma konusu olagelmiş bir konudur. Konuya ilişkin olarak ileriye sürülen teorik yaklaşımlar; ikiz açıklar hipotezi, Ricardo'cu Denklik Teoremi ve Parasalcı Yaklaşım'dır. Bunlardan İkiz Açıklar Hipotezi'ne göre; kamu açıkları ödemeler bilânçosu açıklarına yol açmaktadır. İkiz Açıklar Hipotezi'nin temelinde Mundell-Fleming Modeli ve Massetme Yaklaşımı vardır. İkiz Açıklar Hipotezi; cari açığın; toplam milli gelirden, milli gelirin yurt içinde tüketilen(massedilen) kısmının düşülmesiyle bulunan tutara eşit olacağını öngörür. Yurt içi tüketimin bir kısmı kamu kesimine aittir. Yurt içi tüketimin ve kamu kesiminin tüketiminin artması bir taraftan ithalatı artırırken bir taraftan da ihracatı azalttığı için dış açığa neden olacaktır. Yurt içinde üretilen gelirin bir kısmı tüketime bir kısmı ise tasarrufa gitmektedir. Tüketilen kısmın artması, tasarrufları azaltacağı için hem kamu açığının artmasına hem de dış açığın artmasına neden olmaktadır.

İkiz Açıklar Hipotezi'ni destekleyen bir diğer yaklaşım ise Parasalcı Yaklaşım'dır. Parasalcı Yaklaşım'a göre; bütçe açıklarının cari açıkları etkilemesi; bütçe açığının emisyon yoluyla finansmanı durumunda ortaya çıkmaktadır. Veri bir bütçe açığını finanse edebilmek için emisyonun artması para arzını artırmaktadır. Para arzındaki artış; bir taraftan yurt içi harcamaları artırırken bir taraftan da mal ve hizmet fiyatları üzerinde nominal artışlara yol açar. Bu ikili etkinin sonucunda yerli malların fiyatları artarken yabancı mallar nispeten ucuzlamakta ve ithalat artarken ihracat azalmaktadır. Nihayetinde ise dış ticaret açıkları oluşmaktadır.

Ricardo'cu Denklik Teorisi'ne göre ise bütçe açıkları ile cari açık arasında bir ilişki yoktur. Ricardo'ya göre kamu açığının vergileme veya iç borçlanmayla finanse edilmesi kaynakların özel kesimden kamu kesimine aktarılmasından ibarettir. Dolayısıyla, tüketim yatırım gibi değişkenler üzerinde herhangi etki

ortaya çıkmayacaktır. Nihayetinde kamu açıkları ile cari açıklar arasında ilişki oluşturacak bir mekanizma yoktur.

Konuya ilişkin olarak ileri sürülen bu yaklaşımları da dikkate alarak yapılacak derinlemesine bir analizle kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında birçok etkileşim mekanizmasının olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilişki iki yönlü bir yapı arz etmektedir. Kamu açıklarından ödemeler bilânçosu açıklarına doğru işleyen kanal; kamu açıkları-enflasyon-enflasyon-döviz kuru-dış ticaret dengesi şeklinde ve kamu açıkları-faiz oranları-döviz kurları-cari açık şeklindedir.

Ödemeler bilânçosu açıklarından kamu açıklarına doğru işleyen kanal ise, ihracat yetersizliğinin kamu açıklarını artırması, ithal mallarına olan talep artışının ithalatı artırması ve ithalattan alınan vergilerin kamu açıklarını kapatıcı etkisi, dış açığa bağlı oluşan döviz kuru artışlarının dış borç servisini artırmasıyla kamu açıklarını artırması şeklinde işlemektedir. Ayrıca ihracata yönelik vergi istisnaları dış açığın kapanmasına katkı sağlarken kamu açığını artırmaktadır.

Türkiye’de 1980-2004 dönemine ilişkin ekonomik veriler; ikiz açıkların varlığına işaret etmektedir. Kamu açıkları ile ödemeler bilânçosu açıkları arasında birçok mekanizma aracılığıyla bir etkileşimin olduğu anlaşılmaktadır. Etkileşim hem kamu açıklarından ödemeler bilânçosu açıklarına doğrudur, hem de ödemeler bilânçosu açıklarından kamu açıklarına doğrudur. Ancak yapılan Granger Nedensellik Testi’ne göre; ödemeler bilânçosu açıklarından kamu açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Eş Bütünleşme Analizi’ne göre ise iki değişken arasında kısa ve uzun dönemde bir denge ilişkisi vardır.

KAYNAKÇA

- ABEZADEH, Sohrab - Mahmood YOUSEFİ. "Do Deficits Matter? A Review of the Deficit and Inflation Depate", Budget Deficit And Debt A Global Perspective, Edited By Siamack Shojai, Praeger Publishers, 88 Post Poad West, Westpor, Ct 06881, London 1999.
- ABUŞOĞLU, Ömer. Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerindeki Etkisi (1980-1988 Dönemi), TOBB Yayınları, Yayın No Genel; 154, Ar-Ge .64, Ankara 1990.
- AKALIN, Güneri. KİT'ler ve Özelleştirilmeleri, Akçağ Yayınları, (Ankara 1998).
- AKBOSTANCI, Elif -Gül İpek TUNÇ. "Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model Of Trade Balance", ERC Working Papers in Economics 01/06, Middle East Tecnical Universty, (Ankara, May 2002), 1-15
- AKDOĞAN, Abdurrahman. "Topluma Sunulan Hizmetlerin Kapsamı ve Nitelikleri İle Finansman Yöntemlerindeki Değişim ve Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, (Kış 2001), 207-228
- . Kamu Maliyesi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Onuncu Baskı, Gazi Kitabevi (Ankara 2003).
- AKSOY, Şerafettin. Kamu Maliyesi, Filiz Kitabevi, (İstanbul 1991).
- ALSWAİ, Mamdouh Alkhalid. "The Twin Deficit Phenomenon In Petroleoum Economy: Evidence From Saudia Arabia", <http://www.erf.org.eg/html/finance1.pdf>, 12.01.2006, 1-25
- ARASIL, Ömer. "Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Denge Üzerindeki Etkileri ", (Yorum) X.Türkiye Maliye Sempozyumu, 14–18 Mayıs 1994, Alub Salima-Kemer/Antalya, İktisat Fakültesi Yayın No. 554, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No.80, 60-65

- ASLAN, Hanefi. Enflasyonist Finansman Politikası, Ak-Bil Yayıncılık (Bursa 1997).
- ATAÇ, Beyhan. Maliye Politikası, Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No;118, (Eskişehir 1994).
- BAKER, Dean. "The Public Investment Deficit", Briefing Paper, Economic Policy Institute, <http://www.epi.org/briefingpapers/pubinv.pdf>, 12.01.2006, 1-22
- BAL, Harun . Uluslar Arası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No.222, (İstanbul 2001).
- BALAKRİSHNAN, Pulabre. "The Fiscal Deficit In Macroeconomic Perspective", Public Finance Policy Issues For India, Edited By Sudipto Mundle, Oxdport University Pres, Delhi, 1997.
- BARRO, Robert J.. "Are Governmet Bonds Net Wealth", Journal Of Political Economy, 1974, Vol. 82, , No.6, 1095-1117
- BENİGNO, Gianluca. "Elasticity Approach To The Balance Of Payment:Mundell-Fleming Model", London School Of Economics & Political Science, International Economics, <http://econ.lse.ac.uk/staff/gbenigno/own/teaching/Lecture6.pdf>, 12.01.2006, 1-20
- BİLGİLİ, Faik -Emine BİLGİLİ. "Bütçe Açığının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, (Mayıs 1998), 4-16
- BLECKER, Robert A.. Beyond The Twin Deficit: A Strategy For The 1990s, ME, Sharpe, Inc. Newyork 1992.

- BLEJER, Mario I. -Adrienna CHEASTY. "Measuring The Fiscal Deficit, Overwiev Of The Issue", How To Measure The Fiscal Deficit, (International Monatery Fund, 1993).
- BRUNNER, Karl. "Deficit, Interst Rates and Monatery Policy", Cato Journal, Vol. 5, No.3, (Winter 1986), Cato Institute, www.cato.org/pubs/Journal/cj5n3/cj5n3-3.pdf, 12.01.20061, 709-728
- BULUT, Cihan. Türkiye Ekonomisinde Artan Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E. İktisat Anabilim Dalı, (İstanbul 2001).
- CANKAY, Lale. "Türkiye'de Dış Borçların Gelişimi", İktisat, İşletme Finans Dergisi, Şubat 1993, Sayı 83, 40-47
- CARDOSO, Eliana. "Virtual Deficits And The Patinkin Effect", IMF Staff Papers, Vol. 45, No.4, (December 1998), International Monatery Fund, 619-646
- CHU, Ke-YOUNG- - Richard HEMMING. Kamu Harcamaları Rehberi, Çev. Doğan Cansızlar, Kamu Harcamaları Analizi Bölümü, Mali İşler Dairesi, Uluslar arası Para Fonu, Washington, D.C., 1991
- ÇAĞLAR, Ünal. Döviz Kurları Uluslar Arası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar, ALFA Basım Yayım Dağıtım, 1. Baskı, (İstanbul Ekim 2003).
- ÇELEN, Mustafa. Kamu Kesiminin Genel Dengesi ve Kamu Kesimi Finansman Açıkları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, (İstanbul 1999).
- ÇETİNKAYA, Özhan. "Kamu Maliyesinde Kamu İşletmeciliğinin Yeri ve Analizi (Döner Sermayeli İşletme Uygulamasının Analizi)", 16.Türkiye Maliye Sempozyumu, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari

Bilimler Fakültesi, 28-31 Mayıs 2001, Nurland Tatil Köyü, Kemer/Antalya, 1-25

ÇOLAK, Ömer Faruk -Murat ATAN. “Bütçe Açıklarını Finanse Etmeye Yönelik Politikaların Etkileri”, V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Çukurova Üniversitesi, Adana, 20-22 Eylül 2001, 1-9

DEWALD, William G. -Michael ULAN. “The Twin Deficit Illusion”, Cato Journal, Vol. 9, No.3(Winter 1990), Cato Institute, 689-707

DURUCAKOĞLU, Nursel. Kamu Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, (Ankara Şubat 1995).

EGELİ, Haluk. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları”, www.canaktan.org., 12.01.2006,10-14

EĞİLMEZ, Mahfi. “Kur Rejimi Dış Borçlanma İlişkisi”, www.mahfiegilmez.nom.tr/kose.htm, (Aralık 2001), 12.01.2006.

EKER, Aytaç (Robert Bailey) . “Özelleştirme Kavramının Doğru ve Yanlış Kullanımları“,
"http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/eker-bailey-ozellestirme.htm.2"
<http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/eker-bailey-ozellestirme.htm>. 12.01.2006.

ENGİN, İsmail. “Enflasyonun Vergi Etkisi ”, GÜ. İİBF Dergisi Cilt 2, Sayı 1, (Güz 2000), 97-114.

EVGİN, Tülay “Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler”, Ekonomik Yaklaşım, Sayı 23, Cilt 7, (Kış -1996), 25-33

FALAY, Nihat. “Yerel Yönetimlerin Finansman Açıkları, Kamu Kesimi Finansman Açıkları”, X.Türkiye Maliye Sempozyumu, 14–18 Mayıs 1994,

Alub Salima-Kemer/Antalya, İktisat Fakültesi Yayın No. 554,
Maliye Araştırma Merkezi Yayın No.80., 205-228

FİDRMUC, Jarko . “Twin Deficits:Implications Of Current Account And Fiscal Imbalances For The Accession Countries”, Structural Changes And The Search For An Adequate Policy Mix In The EU And In Central And Eastern Europe, East-West Conference, Vienna, Austria, November 3 to 5, 2002, <http://www2.oenb.at/tagung/ostwest2002/paper/fidrmuc-long.htm>., 12.01.2006, 1-12

GALASSO, Vincenzo -Paola PROFETA. “The Political Economy Of Social Security: A Survey”, European Journal Of Political Economy, Vol.18(2002), 1–29

GİRAY, Filiz. “Vergi Harcamaları: Harcama Vergileri Açısından Analizi”, Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, (Bursa 2002), 27-52

GROSSMAN, Herschel I.. “Wherefore A Prudent Fiscal Policy”, Budget Deficits And Debt: A Global Perspective,(London 1999), Edited By Siamack Shojai.

GÜNAYDIN, İhsan. “Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki”, Ekonomik Yaklaşım, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Yayını, Üç Aylık Dergi, Sayı. 52-53, Yaz-Güz.2004, Cilt 15, 143-159

HEIN, Scott E.. “Deficit and Inflation”, Federal Reserve Bank of st. Louis, March 1981, <http://research.stlouisfed.org/publications/review/81/03/DeficitsMar1981.pdf> ., 12.01.2006, 3-10

HİÇ, Süreyya . “ Keynesgil Sistem Maliye ve Para Politikaları Temel İlkeleri”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu'na Armağan, Otuzyedinci Seri,-Yıl 1996/1997, İstanbul

Üniversitesi Yayını, Yayın No:4100, Emek Matbaacılık, (İstanbul 1998).

KARLUK, Rıdvan. Uluslar arası Ekonomi, Teori ve Politika, Altıncı Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, Kırklareli 2002,

KESRİYELİ, Mehtap. "Policy Regime Changes And Testing For The Fisher And UI: Hypotheses.The Turkish Evidence", The Central Bank Of The Republic Of Turkey, Research Department, Discussion Paper No.9411, December 1994.

KEYDER, Nur. Para Teori, Politika, Uygulama, 5.Baskı, Bizim Büro Basımevi, (Ankara 1996).

KHALİLZADEH, Javad - Shirazi&Anwar SHAH, "Tax Reform In Developing Countries", Finance&Development, 1991, Vol.28, No.2, 44-46, Çev. Ersan ÖZ. Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformu", Vergi Dünyası, Nisan 2002. http://www.ceterisparibus.net/arsiv/e_oz1.doc, 12.01.2006, 1-8

KOBAN, Emine . "Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 16, S.3, Güz Dönemi, 1998, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/koban/koban2.html>, 12.01.2006, 1-12

KÖSE, H. Ömer. Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Denetim, Sayıştay Yayınları, Araştırma/İnceleme/ Çeviri Dizisi. 12, (Ankara 2000).

KÖSE, Salih. 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi, DPT Uzmanlık Tezleri, (Temmuz 2000).

LIEW, Khim-Sen - Kian-Pig LIM-Huzaimi HUSSAIN. "Exchange Rate And Trade Balance Relationship: The Experience Of Asean Countries",

<http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/it/papers/0307/0307003.pdf>,

12.01.2006, 1-11

LİNDERT, Peter H. -Charles P. KİNDLEBERGER. International Economics, RİCHAR D. IRWİN INC, Homewood, Illinois, 60430.

LLOYD, B.Tomas - Ali ABDERREZAK. "Long Term İnterest Rates : The Role Of Expected Budget Deficits", Public Finance Quarterly, Vol.16, No.3, July 1988, 341-356

MOLLASALİHOĞLU, Yavuz . "İhracat Teşvikleri ", Dış Ticaret Dergisi , Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Sayı:13 Nisan 1999, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan99/ihrtes.htm>, 12.01.2006, 1-5

MUNDELL, Robert. "On The History Of The Mundell-Fleming Model", Keynote Speech, IMF Staff Papers, Vol.47, Special Issue, International Monetary Fund, 2001,215-227

MUTLU, Ayşegül. "Türkiye’de Liberalizasyon Sürecinde Özel Kesimin Vergi Yüğü", Türkiye’de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikaları Açısından Kamu Ekonomisinin Özel Ekonomi Üzerindeki Etkileri, XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, G. Magosa-KKTC, D. Ü. İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Yayınları, (İzmir 1997),45-66

NADAROĞLU, Halil. Kamu Maliyesi Teorisi, Beta Basım Yayım Dağıtım, (İstanbul 1985).

NİSKANEN, William A.. "The Uneasy Relation Between The Budget And Trade Deficits", Cato Journal, Vol. 8, No.2(Fall 1988), Cato Institute, 507-532

OBSFELD, Maurice ; "International Macroeconomics: Beyond The Mundell Fleming Model", Institute Of Bussiness And Economic Research,

Center For International And Development Economics Research,
Universite Of California, Berkeley, Year 2001.

OKSAY, Suna. Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları:Türkiye(1923-2000), Beta Asım Yayım Dağıtım A.Ş., (İstanbul 2001).

ORTAÇ, F.Rifat. “Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Düzenlenen Ek Vergi Uygulamasının Vergi Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi”, Türk Hukuk Dünyası Dergisi, Sayı 1, (Mayıs 2000), 29-34

ÖÇAL, Tezer -Ö.F. ÇOLAK-S.TOGAY-K.ESER. Para Banka Teori ve Politika, Gazi Kitabevi,(Ankara Mart 1997).

ÖNDER, İzzettin -Hülya KİRMANİOĞLU. “Kamu Açıklarının Tanımlanması Ölçülmesi ve Etkileri”, X.Türkiye Maliye Sempozyumu, 14–18 Mayıs 1994, Alub Salima-Kemer/Antalya, İktisat Fakültesi Yayın No. 554, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No:80, 33-59

ÖNDER, İzzettin -Hülya KİRMANİOĞLU-Yeşim KARTALLI. Kamu Açıkları ve Kamu Borçları : Teori ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler,Türk Harb-İş Sendikası Yayını, Ankara 1995.

ÖNDER, İzzettin. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme”, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No.23-24, (Ekim 2000-Mart 2001), <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/19.htm>, 12.01.2006, 1-6

ÖZATAY, Fatih. “1994 Krizinden Alınacak Dersler: Kamu İç Borç Yönetiminde Yapılan Yanlışlıklar ve Güven Bunalımı”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 10, Sayı 109, Nisan 1995, 17-33

Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, Pasifik) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Türk Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) İlişkileri, T.C.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yayın No. DPT. 2375 - ÖİK. 440, Ankara Ocak 1995.

ÖZKER, Niyazi . “Vergi Hukuku ve Bütçe Politikalarında Vergi Harcaması Olgusu ve Uygulanabilir Etkinliği”, e-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Sayı 7, Eylül 2002, www.e-akademi.org.tr. 12.01.2006, 1-18

PARASIZ, İlker. Enflasyon-Kriz ve Ayarlamalar, Dünya’da ve Türkiye’de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları, Ezgi Kitabevi, (Bursa - 2001).

----- Makro Ekonomi, Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi Yayınları, Altıncı Baskı, Bursa 1996.

PAYA, Merih. Makro İktisat, Filiz Kitabevi, (İstanbul 1997).

PERKINS, J.O.N.. Budget Deficits And Macroeconomic Policy, MACMILLAN PRES LTD, London 1997.

PIPPENGER, John . “Balance-Of-Payment Deficits.Measurement And Interpretation”, Federal Reserve Bank Of St.Louis Review, November 1973, <http://www.research.stlouisfed.org>., 12.01.2006, 6-14

RİCARDO, David. Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri, Çev. Tayfun ERTAN, Belge Yayınları, (İstanbul Ekim 1997).

SABIR, Hasan. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar”, Dış Ticaret Dergisi, TC. Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ekim 2002, Sayı 26, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/ekimkapak.htm>, 12.01.2006, 1-6

SAK, Güven. “Konsolide Bütçe Açıkları ve Kamu Açıklarının Finansal Piyasalardaki Ağırlığının Faiz Oranları ve Döviz Kurları

Üzerindeki Etkileri : Sıcak Para Politikası mı İzleniyor?”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Mayıs 1995, Sayı.110, 36-53

-----, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Türkiye’de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz, XII. Türkiye Maliye Sempozyumu, 15–17 Mayıs 1997, Attaleia Belek – Antalya, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No. 83, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü, (İstanbul 1998), 109-130

SAKAL, Mustafa -Asuman ALTAY. “Maliye Politikasının Kurumsal Sorunları”, Türkiye’de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikaları Açısından Kamu Ekonomisinin Özel Ekonomi Üzerindeki Etkileri, XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, G. Magosa-KKTC, D. Ü. İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Yayınları, (İzmir 1997), 275-298

SALVARO, Daniel. Do Deficit Matters ?: The University Of Chicago Press, Chicago 1997.

SAVAŞ, Fuat Vural. “Türkiye’de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikalarının Özel Ekonomi Üzerindeki Görelî Etkinliği”, Türkiye’de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikaları Açısından Kamu Ekonomisinin Özel Ekonomi Üzerindeki Etkileri, XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, G. Magosa-KKTC, D. Ü. İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Yayınları, (İzmir 1997), 1-14

SEYİDOĞLU, Halil. Uluslar Arası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları No.14, Geliştirilmiş 12.Baskı, İstanbul 1998.

SHOJAİ, Siamack. “Fiscal Imbalances And The Exchange Rates”, Budget Deficits And Debt A Global Perspective, Edited By Siamack Shojai.

- SONAT, Aslan. "Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge", Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X.Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994, Clup Salima-Kemer Antalya, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, İktisat Fakültesi Yayınları Yayın No:554, İstanbul 1996, 115-126
- SÖDERSTEN, Bo . International Economics, Second Edition, The Macmillan Press LTD, London 1980.
- STELLA, Peter. "Toward Defining And Measuring The Fiscal Impact Of Public Enterprises", How To Measure The Fiscal Deficit, Edited By Mario I. Blejer And Adrienne Cheasty, International Money Fund, 1993.
- STURM, Jan-Egbert. "International Monetary Economics",
UniversitatKonstanz,<http://www.unikonstanz.de/monec/teaching/WS04/intmonec/material/lecture04.pdf>. 12.01.2006
- ŞAHİNÖZ, Ahmet. "Maliye Politikaları ve Ekonomik İstikrar", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, (Ocak 1999), 67-74
- TANRIKULU, Kenan. Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi., (Ankara-Ekim 1983).
- TANZİ, Vito. "Fiscal Deficit Measurement, Basic Issue", ", How To Measure The Fiscal Deficit, Edited By Mario I. Blejer And Adrienne Cheasty, International Monetary Fund, Washington, 1993
- TANZİ, Vito -Howel ZEE. "Tax Policy In Developing Countries", International Monetary Fund, (March 2001),
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues27/#5>.,
12.01.2006,1-9

- TANZİ, Vito T-Mario I. BLEJER-Mario O. TEİJEİRO. "Effects On Inflation Measurement Of Fiscal Deficits: Conventional Versus Operational Measures", How To Measure The Fiscal Deficit, Edited By Mario I. Blejer And Adrienne Cheasty, International Monetary Fund, Washington, 1993.
- TAŞKIN, M. Murat. "1923–2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları", Dış Ticaret Dergisi, DTM Yayınları, Özel Sayı, Ekim 2003,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/murat.htm>,
 12.01.2006, 1-9
- TUNÇ, Havva. "Kur Ayarlamaları ve Dış Ticaret Dengesi", Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Nisan 2001, Yıl 38, Sayı.4, 75-82
- TURHAN, Salih. Vergi Teorisi ve Politikası, Filiz Kitabevi, (İstanbul 1998).
- TÜREL, Oktar. "Özelleştirme Üzerine Notlar ", Temmuz 2003,
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar_bsb/iktisattoplum_11agu-turel.doc, , 12.01.2006, 1-16
- TÜRK, İsmail. Maliye Politikası, Güncelleştirilmiş 12.Baskı, Turhan Kitabevi, (Ankara 1998).
- ULUATAM, Özhan. Kamu Maliyesi, Genişletilmiş 4. Baskı, Savaş Yayınları, (Ankara 1991).
- ULUSOY, Ahmet - Tekin ACAR. Mahalli İdareler Maliyesi, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2002.
- ULUSOY, Ahmet -Bırol KARAKURT, "Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Etkileri", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı.1, Yıl 38, (Ocak 2001).
- USTA, Can -Uğur SİVRİ. "Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki", Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi,

<http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/16-ugur/16-ugur.htm>.,

12.01.2006, 1-9

UYGUR, Ercan. "Enflasyon, Para ve Mali Baskı: İktisat Politikasında Geri Kalmışlık", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 16, Sayı 189, 7-23

YILDIRIM, Refia. "Türkiye'de Enflasyon Vergisi Üzerine Bir Deneme" , Ç.Ü. S.B.E. Dergisi, (Cilt.4-1996), 151-160

YILDIRIM, Erhan -Refia YILDIRIM. "1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", 16. Türkiye Maliye Sempozyumu, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 28-31 Mayıs 2001, Naturland Tatil Köyü, Kemer/Antalya 1-15

YUNG, Jai-Hoon. "Budget Deficit And Trade Deficit: Is There Link?", Federal Reserve Bank Of St. Louis, October 1978, <http://research.stlouisfed.org/publications/review/78/10/BudgetOct1978.pdf>, 12.01.2006 , 1-7

YÜCEL, İlhan. Ödemeler Dengesi Sorunu ve Planlı Dönemde Türkiye'nin Ödemler Dengesi, Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 1973, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1974.

ZENGİN, Hilmi -Harun TERZİ. "The Relationship Export Growth And Economic Growth: An Application To The Turkish Economy", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.11, Sayı.1-2,Yıl 1995, 281-294

A.TEZDE KULLANILAN TABLOLAR

Ek Tablo 1 :Türkiye’de Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH İçindeki Payları (1980-2004)

	Konsolide Bütçe	KİT’ler	Mahalli İdareler	Döner Sermayeli Kuruluşlar	Sosyal Güvenlik Kuruluşları	Fonlar	Özelleştirme Kap. Kur.	Toplam Kamu Kesimi Borç. Gereği	Toplam Kamu Faiz Dışı Borç.Gereği
1980	3,13	4,86	0,30	0,48	-	-	-	8,77	8,18
1981	1,54	2,40	0,00	0,04	-	-	-	3,98	3,04
1982	1,48	1,94	-0,03	0,13	-	-	-	3,52	2,70
1983	2,24	2,18	0,03	0,49	-	-	-	4,94	3,43
1984	4,42	1,90	-0,09	0,00	-0,35	-0,49	-	5,39	3,40
1985	2,26	2,46	-0,11	-0,42	0,00	-0,60	-	3,58	1,67
1986	2,76	2,58	0,27	-0,29	0,00	-1,66	-	3,65	1,05
1987	3,48	3,29	0,46	0,00	-0,57	-0,58	-	6,08	3,06
1988	3,09	2,17	0,36	0,14	-0,39	-0,53	-	4,83	0,97
1989	3,33	1,92	0,21	-0,01	-0,36	0,39	-0,13	5,33	1,75
1990	3,01	3,81	0,04	-0,02	-0,27	0,61	0,23	7,41	2,33
1991	5,28	3,14	0,27	0,01	0,14	0,94	0,38	7,41	2,33
1992	4,30	3,29	0,79	0,01	0,24	1,26	0,70	10,16	4,08
1993	6,70	2,45	0,72	0,00	0,58	0,85	0,70	10,57	4,44
1994	3,91	1,41	0,41	0,01	0,58	0,90	0,67	12,01	3,78
1995	4,03	-0,19	0,20	0,03	0,43	0,63	-0,13	7,89	-2,91
1996	8,27	-0,55	0,28	-0,01	0,03	0,14	0,48	5,00	-4,47
1997	7,63	-0,39	0,28	-0,02	0,09	0,02	0,08	8,64	-2,89
1998	7,28	1,30	0,39	-0,03	0,38	0,05	0,00	7,68	-1,23
1999	11,86	2,32	0,40	-0,06	0,25	0,67	0,09	9,37	-3,26
2000	10,93	1,64	0,36	-0,11	-0,30	-1,18	0,44	15,52	0,23
2001	17,45	0,01	0,26	-0,10	-1,12	-0,47	0,36	11,78	-5,66
2002	14,90	-1,10	0,06	-0,19	-0,98	-0,02	0,09	12,76	-7,03
2003	11,42	-0,50	0,11	-0,17	-1,08	-0,64	-0,42	8,72	-8,49
2004	7,06	-0,41	0,09	-0,33	-0,97	-0,45	-0,24	4,73	-8,93

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> adresinden 06.10.2005 tarihinde alınan verilerden düzenlenmiştir.

EK Tablo 2: Türkiye’de Ödemeler Bilânçosu Dengesiyle İlgili Hesaplarının GSMH’ya Oranları (1980-2004)

Yıllar	Mal ve Hizmet Dengesi/GSMH	Cari İşlemler Dengesi/GSMH	Sermaye Hesabı Dengesi/GSMH	ÖBD/GSMH
1980	-6,37	-4,89	0,96	-1,87
1981	-4,19	-2,66	1,24	-0,53
1982	-2,69	-1,44	0,42	-1,13
1983	-3,62	-3,09	1,42	-1,01
1984	-3,32	-2,37	0,12	-1,48
1985	-2,12	-1,49	1,56	-1,15
1986	-1,98	-1,92	2,78	0,71
1987	-1,27	-0,92	2,16	0,66
1988	2,14	1,75	-1,05	1,27
1989	-0,25	0,86	0,72	2,50
1990	-3,03	-1,72	2,65	0,62
1991	-1,43	0,16	-1,57	-0,79
1992	-1,50	-0,61	2,27	0,92
1993	-4,10	-3,53	4,89	0,17
1994	2,14	2,01	-3,25	0,16
1995	-2,11	-1,36	2,65	2,71
1996	-2,14	-1,32	2,97	2,46
1997	-2,31	-1,36	3,59	1,72
1998	-0,37	0,96	-0,41	0,22
1999	-1,59	-0,72	2,57	2,77
2000	-5,48	-4,87	4,76	-1,49
2001	3,17	2,34	-10,13	-8,94
2002	-0,25	-0,84	0,76	-0,12
2003	-1,45	-3,33	2,94	1,70
2004	-3,68	-5,14	5,59	1,44

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> adresinden 06.10.2005 tarihinde alınan verilerden düzenlenmiştir.

EK Tablo 3: Türkiye’de Para Arzı, Enflasyon, Döviz Kuru ve Faiz Oranlarının Seyri (1980-2004)

Yıllar	Para Arzı/GSMH	Enflasyon (TEFE)*	Döviz Kurundaki Artış (%)	Faiz Oranları	Döviz Kuru(ABD \$)
1980	16,63	90,3	102,66	33,00	76,2
1981	20,4	34,1	44,62	35,00	110,2
1982	24,07	24,4	46,01	50,00	160,9
1983	23,6	28,1	39,22	45,00	224
1984	23,36	46,4	62,9	45,00	364,9
1985	26,39	41,7	42,04	55,00	518,3
1986	28,54	27,5	29,15	48,00	669,4
1987	30,66	39,3	27,83	58,00	855,7
1988	28,42	60,8	66,04	83,90	1.420,80
1989	26,6	65,0	49,27	58,80	2.120,80
1990	23,51	49,6	22,95	59,40	2.607,60
1991	26,49	52,6	59,91	72,70	4.169,90
1992	26,64	67,1	65,17	74,20	6.887,50
1993	23,68	55,2	59,51	74,80	10.986,00
1994	30,75	120,5	170,38	95,56	29.704,30
1995	30,74	86,0	53,76	92,32	45.673,50
1996	35,88	75,9	77,53	93,77	81.083,60
1997	36,28	81,9	86,76	96,60	151.429,00
1998	37,77	71,7	71,72	94,80	260.040,10
1999	51,29	53,1	60,58	46,70	417.581,00
2000	44,62	51,4	49,37	45,60	623.749,00
2001	60,38	61,6	96,06	62,50	1.222.921,10
2002	48,88	50,1	23,03	48,19	1.504.598,00
2003	42,01	25,6	-0,62	28,60	1.495.306,79
2004	43,23	11,1	-4,87	22,10	1.422.510,78

* 1980-1994 arası veriler, 1960=100 esasına göre 1995-2004 yıllarına ilişkin veriler, 1994=100 esasına göredir. TEFE için Kaynak: 1980-2004 verileri, İSTATİSTİK GÖSTERGELER; TC. Başbakanlık DPT Yayınları, Ankara 1996, s.338 çalışmadan alınmıştır. 1995-2004 verileri <http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/1-8.xls> Diğer veriler için Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> adresinden 06.10.2005 tarihinde alınan verilerden düzenlenmiştir.

Ek Tablo 4: Türkiye’de Toplam Tüketim Harcamaları ve Toplam Talebin GSYİH İçindeki Payları (1990-2003)

	Toplam Tüketim Harcamaları/GSYİH	Toplam Yurtiçi Talep Miktarı/GSYİH	İthalat/GSMH	İthalat Vergileri/Vergi Gelirleri
1990	79,9	104,3	14,6	12,82
1991	80,6	102,7	13,8	11,94
1992	79,7	102,9	14,2	11,91
1993	78,9	105,4	16,2	16,71
1994	78,4	99,1	17,7	14,92
1995	79,5	104,4	20,8	17,64
1996	81,2	106,5	23,6	17,20
1997	80,6	105,8	25	17,36
1998	79,9	103,5	22,3	14,22
1999	81,6	103,4	21,7	13,31
2000	83,4	107,3	27,1	16,14
2001	81,8	97,7	27,9	13,92
2002	80,4	101,7	27,6	15,85
2003	80,3	103,3	27,2	14,86

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> adresinden 06.10.2005 tarihinde alınan verilerden düzenlenmiştir.

Ek Tablo 5: Türkiye’de İhracat- İthalat Verileri ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranları (1980-2004)

	İHRACAT		İTHALAT		İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Milyon Dolar	GSMH’ya Oranla	Milyon Dolar	GSMH’ya Oranla	
1980	2.910	4,2	7.909	11,3	36,8
1983	5.728	9,2	9.235	14,8	62,0
1984	7.134	11,7	10.757	17,7	66,3
1985	7.958	11,7	11.343	16,6	70,2
1986	7.457	9,8	11.105	14,5	67,1
1987	10.190	11,6	14.158	16,1	72,0
1988	11.662	12,8	14.335	15,8	81,4
1989	11.625	10,7	15.792	14,5	73,6
1990	12.959	8,5	22.302	14,6	58,1
1991	13.594	8,9	21.047	13,8	64,6

1992	14.715	9,2	22.871	14,2	64,3
1993	15.345	8,4	29.428	16,2	52,1
1994	18.109	13,8	23.270	17,7	77,8
1995	21.636	12,6	35.709	20,8	60,6
1996	23.225	12,6	43.627	23,6	53,2
1997	26.261	13,5	48.559	25,0	54,1
1998	26.973	13,1	45.921	22,3	58,7
1999	26.588	14,2	40.671	21,7	65,4
2000	27.775	13,8	54.503	27,1	51,0
2001	31.334	21,7	40.410	27,9	75,7
2002	36.059	19,8	50.146	27,6	69,9
2003	47.252	19,8	69.399	29,1	68,1
2004	63.074	20,9	97.361	32,2	64,7

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> adresinden 06.10.2005 tarihinde alınan verilerden düzenlenmiştir.

Ek Tablo 6: Türkiye’de Dış Ticaretten Alınan Vergilerin Kamu Harcamalarını Karşılama Oranları (1980-2004)

Yıllar	Dış Ticaretten Alınan Vergiler	İthalde Alınan KDV	Konsolide Bütçe Harcamaları	Dış Tic. Al. Verg./ Kons. Bütçe Harc.	İthalde Alınan KDV /Kons. Bütçe Harc.
1980	73	-	1.078	6,8	-
1981	144	-	1.516	9,5	-
1982	146	-	1.602	9,1	-
1983	255	-	2.613	9,8	-
1984	378	-	3.784	10,0	-
1985	746	383	5.313	14,0	7,2
1986	993	528	8.165	12,2	6,5
1987	1.778	1.004	12.696	14,0	7,9
1988	2.672	1.517	21.006	12,7	7,2
1989	4.246	2.284	38.051	11,2	6,0
1990	8.057	4.721	68.355	11,8	6,9
1991	12.864	8.291	132.401	9,7	6,3
1992	22.849	15.035	225.398	10,1	6,7
1993	46.213	30.985	490.438	9,4	6,3
1994	89.650	65.824	902.454	9,9	7,3
1995	194.648	142.861	1.724.194	11,3	8,3
1996	387.147	323.859	3.961.308	9,8	8,2
1997	826.211	700.300	8.050.252	10,3	8,7
1998	1.317.351	1.136.023	15.614.441	8,4	7,3
1999	1.976.954	1.731.072	28.084.685	7,0	6,2
2000	4.289.401	3.891.746	46.705.028	9,2	8,3

2001	5.551.053	5.149.317	80.579.065	6,9	6,4
2002	9.487.175	8.857.452	115.682.350	8,2	7,7
2003	12.578.666	11.641.552	140.454.842	9,0	8,3
2004	16.946.517	15.656.799	141.020.860		

Kaynak: Dış Tic. Vergileri ve . 1990 yılına kadar Kons. Bütçe Harcama verileri; <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> adresinden, 1990 yılı sonrası ithalde alınan KDV ve Kons. Bütçe Harc Verileri, <http://www.muhasabat.gov.tr/mbulten/> adresinden alınan verilerden düzenlenmiştir. 1985-1989 yıllarına ait ithalde alınan KDV verileri; Vergi İstatistikleri Yıllığı 198-1991, MB. Gelirler Genel Müd. Yayını, 1992, s.28'den alınmıştır.

Ek Tablo 7: Türkiye’de Konsolide Bütçenin Dış Borç Kullanımı (1980–2004)

Yıllar	Dış Borçlanma (Net)	Dış Borç Ödemesi	Dış Borç Kullanımı	Net Dış Borçlanma / KKBG	D.Borç Servisi / Toplam Cari İşl. Gelirleri (%)
1980	158	-47	205	34,0	-
1981	224	-58	282	70,2	-
1982	244	-97	341	65,2	-
1983	144	-236	380	20,9	39,4
1984	706	- 592	1 298	59,1	31,5
1985	194	- 982	1 176	15,3	31,4
1986	1 083	-1 237	2 320	57,9	36,4
1987	2 015	-1 944	3 958	44,2	32,6
1988	2 695	-3 753	6 448	43,2	35,6
1989	1 885	-7 211	9 096	15,3	32,0
1990	3.595	-10.645	14.240	12,3	27,6
1991	2.644	-18.698	21.342	4,1	26,9
1992	17.572	-26.102	43.674	15,1	29,8
1993	36.670	-33.469	70.139	18,0	26,4
1994	-42.581	-131.474	88.892	-17,8	30,1
1995	-86.506	-335.247	248.740	-22,2	28,0
1996	-186.979	-650.309	463.331	-14,4	22,3
1997	-296.256	-892.481	596.225	-13,1	21,3
1998	-491.576	-2.224.237	1.732.661	-9,8	26,5
1999	1.432.732	-2.747.996	4.180.728	11,8	34,6
2000	4.325.051	-4.419.586	8.744.636	29,1	37,4
2001	-3.868.850	-11.082.628	7.213.778	-13,3	43,9
2002	17.400.427	-10.871.469	28.271.897	49,7	48,2
2003	2.450.309	-12.403.979	14.854.288	7,3	37,8
2004	4.726.307	-12.131.524	16.857.830	23,3	32,2

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> adresinden alınan verilerden düzenlenmiştir.

B.EKONOMETRİK ANALİZDE KULLANILAN VERİLER

	Milyon \$						
DÖNEM	ÖBA	KA	Para Arzı	Faiz Oranları	DK	Enflasyon	GSMH
1985Q1	98	1267	8145	45	471	11000	22168
1985Q2	98	1267	8145	45	518	11000	22168
1985Q3	98	1267	8145	45	539	11000	22168
1985Q4	-109	1267	8145	45	559	11000	35350
1986Q1	-109	1869	12173	36	604	12000	35350
1986Q2	-109	1869	12173	36	673	12000	35350
1986Q3	-109	1869	12173	36	684	12000	35350
1986Q4	541	1869	12173	36	737	12000	51185
1987Q1	541	4563	17648	35	763	14919	11674
1987Q2	541	4563	17648	35	811	16147	15528
1987Q3	541	4563	17648	35	889	17384	25038
1987Q4	580	4563	17648	35	966	19334	22780
1988Q1	580	6235	27194	45	1146	22975	20940
1988Q2	580	6235	27194	45	1299	26129	27922
1988Q3	580	6235	27194	42	1506	27892	42649
1988Q4	1153	6235	27194	66	1750	31674	37664
1989Q1	1153	12283	47139	57	1915	35611	34746
1989Q2	1153	12283	47139	51	2083	41359	45734
1989Q3	1153	12283	47139	52	2192	47182	80391
1989Q4	2725	12283	47139	49	2301	54249	69500
1990Q1	2725	29429	71570	47	2389	58378	62772
1990Q2	2725	29429	71570	47	2563	63910	85317
1990Q3	2725	29429	71570	47	2688	67995	132248
1990Q4	829	29429	71570	51	2796	77249	116842
1991Q1	829	64469	168054	59	3222	85126	96662
1991Q2	829	64469	168054	61	3991	96031	128544
1991Q3	829	64469	168054	69	4507	107306	215265
1991Q4	-1223	64469	168054	70	4948	119498	193923
1992Q1	-931	116680	168054	68	5694	139070	178555
1992Q2	437	116680	168054	70	6672	160247	224992

1992Q3	1143	116680	168054	68	7102	179930	360730
1992Q4	835	116680	293970	69	8019	203833	339328
1993Q1	978	239793	293970	64	9040	222683	306518
1993Q2	-194	239793	293970	64	9997	247149	409044
1993Q3	-71	239793	293970	64	11559	277068	669189
1993Q4	-399	239793	473059	64	13339	313377	612572
1994Q1	-2980	306937	473059	87	17838	372588	510744
1994Q2	810	306937	473059	122	32535	561279	800612
1994Q3	2180	306937	473059	67	32234	630591	1303234
1994Q4	275	306937	1195353	77	36237	765599	1273313
1995Q1	3667	392866	1195353	79	40999	924520	1245934
1995Q2	1815	392866	1195353	73	42860	1027775	1665358
1995Q3	2894	392866	1195353	69	46289	1154159	2623391
1995Q4	-3691	392866	2414597	84	52982	1285864	2320205
1996Q1	1748	1294435	2744470	83	64205	1498224	2232721
1996Q2	2208	1294435	3335120	79	76392	1762288	2990922
1996Q3	1402	1294435	4157604	80	85400	2008654	4952233
1996Q4	-813	1294435	5373709	80	98977	2280946	4802191
1997Q1	-41	2258729	6102709	77	118582	2614263	4234840
1997Q2	687	2258729	7035571	77	137572	3038645	5861495
1997Q3	4253	2258729	8382961	82	162089	3574105	9890149
1997Q4	-1555	2258729	10664059	83	188363	4265881	9406779
1998Q1	3237	5016902	11930219	83	223999	4917576	8707635
1998Q2	4933	5016902	14858313	78	253204	5494410	11283907
1998Q3	-5916	5016902	18818555	82	272406	5987218	17565775
1998Q4	-1807	5016902	20212650	83	293679	6417161	15961014
1999Q1	2943	12149118	23203338	81	341838	6898216	12224184
1999Q2	864	12149118	27402177	85	395911	7702322	16539567
1999Q3	1615	12149118	32404614	76	438389	8514903	25962773
1999Q4	-216	12149118	40562720	59	497883	9655973	23556443
2000Q1	555	14796080	43493789	40	563529	11228294	21407859
2000Q2	1399	14796080	47966921	41	610445	12231738	27545148
2000Q3	443	14796080	52582964	50	646158	13065989	40515932

2000Q4	-5394	14796080	56849061	106	680500	13948144	36127191
2001Q1	-4553	28926635	72200477	120	783608	14995474	25097931
2001Q2	-5365	28926635	84668912	68	1183949	18798936	38008880
2001Q3	-1346	28926635	101187822	68	1394830	21041482	58619263
2001Q4	-1660	28926635	106566525	61	1527965	24447381	54757878
2002Q1	-1279	34886803	103060396	54	1359318	26947457	48901456
2002Q2	-403	34886803	116763252	49	1407986	28221441	56907575
2002Q3	520	34886803	125443967	49	1646706	29371966	87072323
2002Q4	950	34886803	133664544	45	1616362	31352665	82151012
2003Q1	-486	31118619	132266932	47	1650805	34032241	67587095
2003Q2	711	31118619	129692516	39	1515871	35515686	78808941
2003Q3	5352	31118619	137689590	32	1392201	36244416	113107955
2003Q4	-1480	31118619	151001010	28	1441684	37649423	97176897
2004Q1	963	24840000	153804904	23	1330770	38783318	80506743
2004Q2	1710	24840000	165060053	25	1450440	40033568	95649744
2004Q3	1116	24840000	176753490	24	1474926	40032875	133279851
2004Q4	553	24840000	184403562	23	1442374	41148379	119496005

Kaynak: TCMB